

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KUR'AN-I KERİM'DE MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bilal COŞKUN

BURSA -2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KUR'AN-I KERİM'DE MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bilal COŞKUN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Emin AY

BURSA -2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02.07.2020

Tez Başlığı / Konusu: Din Eğitimi Açısından Kur'an-ı Kerim'de Mesleki Ahlak Eğitimi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin, 29.06.2020 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim. Bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

02.07.2020

Adı Soyadı: Bilal COŞKUN

Öğrenci No: 701821047

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Din Eğitimi

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

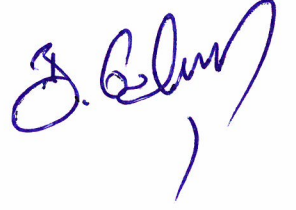
02.07.2020

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “**Din Eğitimi Açısından Kur’an-ı Kerim’de Mesleki Ahlak Eğitimi**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

02.07.2020

Adı Soyadı : Bilal COŞKUN

Öğrenci No : 701821047

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Eğitimi

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Bilal COŞKUN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Eğitimi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XIII + 116
Mezuniyet Tarihi	: / / 2020
Tez Danışmanı	: Mehmet Emin Ay, Prof. Dr.

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KUR'AN-I KERİM'DE MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

Meslek ve meslekleşme olgusu insanlık tarihi kadar kadim bir olgudur. Çünkü meslekler insanla var oldu ve insan hayatı devam ettiği sürece onlar da var olmaya devam edeceklerdir. Zira meslek olgusu insan için hem geçimini sağlama, hem zamanını ve yeteneğini değerlendirme olanağı, hem de vücut enerjisini atmak için önemli bir vasıta. Tabii ki meslekler kadar, mesleki ahlak ve mesleki ahlak eğitimi de çok önemli kavramlar ve olgulardır. Zira mesleklerin devamı ahlak ve eğitim temeli sağlam olduğu müddetçe mümkün olabilmektedir.

Bu çalışmada özellikle çağımızda büyük bir sorun haline gelen mesleki ahlak ve mesleki ahlak eğitimi problemi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Öncelikle ahlak, meslek, mesleki ahlak ve mesleki ahlak eğitimi kavramları tanımlanmaya çalışılmış, devamında mesleki ahlakın tarihi serüvenine daha sonra Türkiye ve dünyadaki mesleki ahlak hayatına, iş ve meslek standardı noktasında neler yapıldığına bakılmıştır.

İlerleyen bölümlerde ise İslam ahlakına göre bir meslek ahlakında bulunması gereken durum ve olgulara değinildikten sonra tezin temel konusu olan Kur'an'a göre mesleki ahlak ve mesleki ahlak eğitiminin nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuş ve Kur'ani ahlak perspektifinde gerekli birtakım çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ahlak, Mesleki Ahlak, Mesleki Ahlak Eğitimi, Kur'ani Ahlak, Eğitim Meslek Ahlakı, Siyasi Meslek Ahlakı, Ticari Meslek Ahlakı, Din Eğitimi.

ABSTRACT

Name and Surname	: Bilal COŞKUN
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Philosophy and Religious Studies
Branch	: Religious Education
Degree Awarded	: Master's Thesis
Page Number	: XIII + 116
Degree Date	: / / 2020
Supervisor	: Mehmet Emin Ay, Prof. Dr.

FOR RELIGIOUS EDUCATION IN QUR'AN-I KERIM THE PROFESSIONAL MORAL EDUCATION

The phenomenon of profession and vocationalism is as ancient as human history. Because professions existed with human and as long as human life continues, they also will continue to exist. Because the phenomenon of profession is an important tool for people to provide their livelihood, to evaluate their time and abilities, and to remove body energy. Professional morality and professional moral education are also very important concepts and facts as well as professions. The continuation of the professions is only possible as long as the foundation of morality and education is solid.

In this study, it was tried to focus on the problem of professional ethics and professional ethics education, which has become a big problem especially in our age. First of all, the concepts of morality, profession, professional ethics and professional moral education are tried to be defined. The continuation, on the historical adventure of professional ethics, then Turkey and the world of professional ethics to life, what was done was examined at the point of business and occupational standard.

In the following sections, after mentioning the situations and facts that should be in a professional ethics according to Islamic morality, according to the Qur'an, which is the main subject of the thesis, it is emphasized how professional ethics and professional ethics education should be and some necessary solutions were tried to be presented in the Qur'anic moral perspective.

Keywords: Morality, Professional Moral, Professional Moral Education, Qur'anic Morality, Education Professional Ethics, Political Professional Ethics, Commercial Professional Ethics, Religious Education.

ÖNSÖZ

Eğitim ve ahlak konuları tarihi serüveni boyunca bütün devlet ve toplumların yakından ilgilendiği iki temel olgudur. Zira sahip olunan her şeyin temelini bu iki önemli başlığın kalitesi belirlemektedir. Bu iki önemli başlık, bir arada yaşama kültürü ve o kültür üzerine bina edilen medeni birikimin geleceğe taşınması adına, üzerinde ehemmiyetle durulması gereken çok önemli ve kıymetli olgulardır.

Bir milletin sahip olduğu en kıymetli kaynaklar sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleri değil; o zenginliği en iyi şekilde kullanabilme ahlak, eğitim ve becerisini kazanmış; kaliteli, iyi yetişmiş ve kendini bilen insan gücüne sahip olmasıdır. O münasebetle toplum hayatında eğitimin büyük bir önemi olduğu gibi, o eğitimi değerli ve işler kılacak meslek kollarının varlığı da önemli ve merkezi bir konumda yer almaktadır. Zamanımızdaki meslek kolları ve iş türleri gerçekten çok farklılaşmış ve çeşitlenmiştir. Bazıları üzerinde konuşulmaya başlanacağı an yerini yeni yeni sektör ve mesleklere bıraktığını hatta bazılarının piyasadan silinmeye yüz tuttuğunu görmekteyiz. Zira teknoloji ve sanayi sektöründeki baş döndürücü hız, başta ticari ve mesleki hayatı olmak üzere sosyal yaşamı tüm yönleriyle hızlı bir değişime tabi tutmaktadır.

Çalışmamıza öncelikle ahlak konusu ve varlığının taşıdığı ehemmiyet üzerinden giriş yapılmaktadır. Mesleki ahlak, mesleki ahlak eğitiminin önemi ve amacından hareketle özellikle bugün mesleklerin varlığı kadar önemli olan bu temel olgulara temas edilmeye çalışılacaktır. Türkiye ve dünyadan örneklerle bir takım mesleki ahlak uygulamalarına değinildikten sonra Türk-İslam tarihi boyunca mesleki ahlak anlamında iş ve meslek dünyasının geçirmiş olduğu süreçlere temas edilecek ve bu süreçler boyunca tecrübe edilen bazı pratiklerin modern dünyanın kaybettiği bazı değerlerin yerine tekrar ikame edilebilir mi diye bakılmaya çalışılacaktır.

Şüphesiz bizim için her yönüyle hayat rehberi olan Kur'an-ı Kerim, meslek hayatı ve mesleki ahlak noktasında da önemli bir yol gösterici ve hayat kaynağıdır. Kur'an'a baktığımızda, mesleklerin önemi ve gerekliliği gibi konulara değinildiğini görmekle beraber, onların hangi ahlak ve formasyonda yapılması gerektiği de tek tek belirtilmiştir. Yüce kitabımız her şeyde olduğu gibi meslek hayatında da yine merkeze insani değerleri ve örnek ahlakı koymuştur. Bundan dolayı meslek hayatında insani onurun ve mesleki ahlakın önemsenmediği bir hayatın yeryüzü için bir ifsat ve bir

bozgunculuk ortamı oluşturacağı ifade edilmektedir. Bu münasebetle Allah Teala, başta iman edenler olmak üzere bütün insanlardan, insani onurun ve mesleki ahlak prensiplerinin dikkate alındığı bir hayatı yaşamalarını istemektedir. İşte bu noktalardan hareketle dünyalık geçim vasıtamız ve yeteneklerimizi sergilediğimiz meslek hayatı acaba nasıl olmalıdır? Mesleki hayatta hangi ahlaki kurallara göre yaşamak gerekir? Özellikle bir mesleki ahlak zafiyeti yaşadığımız bu dönemde, Yüce Kitabımız ağları aşan evrensel ve değişmez hitabıyla meslek erbabına neler buyurmakta ve neleri tavsiye etmektedir. Çalışmamız işte bütün bu soruların işığında insan onuruna ve varlık olarak taşıdığı saygınlığa yaraşır uygunlukta bir mesleki ahlak hayatının oluşturulması adına Kur'an'ın işaret ettiği kıymetli hakikatleri saptayıp; bu noktada din eğitimi açısından yararlı ve hikmetli bir takım mesajların ve anlayışların ortaya çıkarılmasına hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

Tez süresince kıymetli vakitlerini ayıran ve her türlü yardımı benden esirgemeyen saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Emin AY hocama, ayrıca bu süreçte ykme ortak olarak bana zaman ve imkân kazandıran eşim Hilal şeyma COŞKUN'a teşekkür etmek istiyorum.

Bilal COŞKUN

02.07.2020

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	v
YEMİN METNİ	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Problemi.....	3
3. Metod ve Teknikler.....	3

I. BÖLÜM MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

1.1. Ahlak Kavramı.....	5
1.2. Mesleki Ahlak Nedir?	8
1.3. Mesleki Ahlak Eğitimi	10
1.4. Kanunlarımızda Çalışma Hayatı ve Mesleki Ahlak.....	14
1.5. Uluslararası Meslek Kuruluşlarında Mesleki Ahlak İlkeleri	19
1.5.1. Yüksek Denetim Kurumları (INTOSAI) Mesleki Ahlak Kuralları	19
1.5.2. Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) Mesleki Ahlak Kuralları.....	20
1.5.3. İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) Mesleki Ahlak Kuralları	21
1.5.4. Batıya Ait Bir Meslek Ahlakı “Protestan Çalışma Ahlakı”	22

II. BÖLÜM TARİHTEN GÜNÜMÜZE MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

2.1. İslam ve Meslek Ahlakı	24
2.2. İslam Meslek Ahlakının Arka Planı: “Ahilik Teşkilatı”	25
2.3. Ahilikte İş ve Mesleki Ahlak Değerleri.....	29

2.4. Osmanlı'da Lonca Teşkilatı ve Mesleki Dayanışma	31
2.5. Osmanlı'da Çalışma Ahlakı Prensipleri	34
2.6. Türkiye'de İş ve Meslek Hayatı.....	37
2.6.1. İş Hakkı ve Çalışma Hayatı	37
2.6.2. Dinlenme ve İzin Hakkı.....	40
2.6.3. Dernekler ve Sendikal Haklar.....	42

III. BÖLÜM

İSLAM'A GÖRE MESLEKİ AHLAK YÖNÜNDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN BAZI DURUMLAR

3.1. Mesaiyi (İş Gücü) İsraf Etmemek	46
3.2. Rekabet Kurallarına Uymak.....	48
3.3. Kayırmacı Tutum ve İltimastan Kaçınmak	50
3.4. Ehliyeti Gözetmek	52
3.5. Görevi Emanet Bilinciyle Yapmak	55
3.6. İnsan Haklarına Riayet Etmek	57
3.7. Bireyi ve Toplumunu Aldatmamak.....	59
3.8. Üstlendiği İş En Güzel Şekilde Tamamlamak.....	60

IV. BÖLÜM

KUR'AN'DA MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

4.1. Kur'an'da Mesleki Ahlak İlkeleri.....	63
4.2. Kur'an'da Mesleki Ahlak Eğitimi	68
4.2.1. Kur'an'a Göre Ticaret Meslek Ahlakı	71
4.2.2. Kur'an'a Göre Eğitim Meslek Ahlakı	77
4.2.3. Kur'an'a Göre Yönetim Meslek Ahlakı	85
4.2.4. Kur'an'a Göre Dini Tebliğ Meslek Ahlakı.....	89
4.2.5. Kur'an'a Göre Siyaset Meslek Ahlakı.....	94
4.2.6. Kur'an'a Göre Medya (Basın ve Yayın) Meslek Ahlakı.....	101
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale / madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bs.	: Baskı / basım
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
haz.	: Yayına hazırlayan
karş.	: Karşılaştırınız
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
BUÜİF	: Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
y.y.	: Basım / yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI:

Muhakkak ki insan ve eğitim dendiği zaman akla ilk gelen şey ahlaktır. Her şeyin bir temeli ve mayası olduğu gibi insanın da temeli ve mayası ahlaktır. O ne kadar iyi ise insanı da o kadar yüksek ve kemal noktalara taşır. İnsanın ahlaka ihtiyacı olduğu kadar kendini yetiştirmek için çaba sarf ettiği eğitimin de bir ahlaka ihtiyacı vardır. Çünkü insanın dâhil olduğu her sosyal ilişkide, kişiler arasındaki münasebetleri düzenleyen birtakım ahlaki kuralların varlığı gereklidir. Bu ilişkilerin iyi, güzel ve kaliteli bir şekilde kalması ve idamesi için üzerine bina olunacak ahlaki temelin varlığı ve sağlamlığı önem kazanmaktadır. İslam'ın ahlaka ve ahlaki yaşantıya bakışı daima olumlu ve müspettir. Çünkü ahlak işin rengini ve kıymetini etkileyen en temel faktördür. Peygamber Efendimiz: **“Müminlerin iman bakımından en üstünü, ahlaki en güzel olanıdır”**¹ buyurarak hem ahlaki iman için bir mihenk taşı olarak belirlemekte hem de hayatı anlamlandıran ve değerli kılan en önemli faktörlerden biri olduğuna işaret etmektedir.

Eğitim ve ahlak konusu tarih boyunca her devletin ve toplumun yakından ilgilendiği iki temel konudur. Zira her şeyin temelini bu iki önemli başlık belirlemektedir.² Eğitim ve ahlak, toplumdaki bir arada yaşama kültürü ve o kültürün üzerine bina edildiği medeniyetin geleceğe taşınması adına üzerinde ehemmiyetle durulması gereken kıymetli olgulardır. Bir milletin en kıymetli kaynağı sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleri değil; o zenginliği en iyi şekilde kullanabilme eğitim ve ahlakını elde etmiş, kaliteli, iyi yetişmiş ve kendini bilen insan gücüne sahip olmasıdır. Bir başka çok önemli ve hayati konu ise bu iyi yetişmiş insan gücünü iyi yönetebilme, sevk ve idare kabiliyetini etkin bir şekilde kullanabilmektir. Zira eğitim ve ahlak yönünden iyi yetişmiş olan insan gücüne yönünü doğrultacağı bir rota veya bir liman bulunamazsa, bu iyi yetişmiş olan neslin önüne anarşik bir ruhla çıkmasına veya elinizden kayarak gitmesi gibi sosyal bir afetle karşı karşıya kalmanıza sebebiyet verecektir. O münasebetle toplum hayatında eğitimin büyük bir önemi olduğu gibi o eğitimi değerli ve işler kılacak meslek kollarının varlığı da önemli bir konumda yer almaktadır. Devletler bu yüzden zamanın ruhuna ve gelişmişlik seviyesine göre yeni

¹ Ebu Davud, *Sünen*, 14.

² Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, İstanbul: 2005, s. 16.

yeni meslek kolları ihdas etmeli ve onları kalite bakımından zenginleştirme yoluna gitmelidir.

Eski zamanlarda ekonomi denildiği zaman sadece belirli birkaç meslek kolunun lokomotif olduğu ve halkı beslediği birtakım iktisadi faaliyetler akla gelirdi. Tarım ve ticaret bilindiği üzere geçmiş zamanların en önemli iki ekonomik mesleki faaliyet alanıydı. Kutsal metinleri araladığınız zaman temel olarak genelde bu meslek kolları üzerinden mesajlar verilmiştir.³ Zamanımızda meslek ve iş türleri o kadar çok çeşitlendi ki bazıları üzerinde konuşulmaya başlanacağı an piyasadan silinmeye yüz tuttuğunu görüyoruz. Zira teknoloji ve sanayi sektöründeki baş döndürücü hız ticari hayatı başta olmak üzere sosyal yaşamı tüm yönleriyle hızlı bir değişime tabi tutmaktadır. İlerleyen tekstil dünyası artık kunduracılık, mahalle terziliği gibi sektörleri bitirme aşamasına getirmekte; iletişim teknolojisi de artık her şeyi dijital dünyaya taşıdığı için, insanlar neredeyse kâğıt ve kaleme dokunmayı unuttur hale gelmişlerdir. Hayatımıza yeni giren meslek kolları bir yandan mesleki eğitim ve olgunluklarını kazanma noktasında gerekli tedbirler almaya giderken bir yandan da mesleki ahlak eğitimini geliştirmek üzere ciddi ar-ge çalışmaları yapmaya başlamışlardır. Hali hazırda eskiden beri devam edegelen klasik meslek kolları da yeni çağa ve yeni modern düşüncelere göre kendilerini tekrar konumlandırma yoluna gitmektedirler. Yeni nesil satıcı-müşteri ilişkileri tanımlanırken artık müşteri bir şey satın alan değil bir şeyi satın alması için her türlü algının yapılması gerekli olan bir pazar kaynağıdır. Artık modern dünyada müşteri satıcının ayağına gitmemekte, bilakis her şey müşterinin ayağına kadar gelmektedir. Müşterinin bir şeyleri satın almasını beklemek yerine çeşitli uyarıcılarla onun satın almasını etkileme taktikleri kullanılmaya başlanmıştır. Öte yandan size telefon satan bir üretici firma, neredeyse sizin bütün özel hayatınızı da istemekte; izin vermediğiniz takdirde size istediğiniz hizmeti vermemekle tehdit etmektedir. İşte bu şekilde değişime giden modern dünyada mesleklerle birlikte yeni mesleki perspektifler de gelişmekte, pek tabii sahada oluşmakta olan büyük bir mesleki ahlak boşluğu da kendini hissettirmektedir.

³ Coşkun Can Aktan, “Meslek Ahlakının Temelleri Ve Boyutları”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2013, 5(2), s. 151-152.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Bugün her sektörden ve toplumun her kesiminden ciddi manada eleştiri alan bir vakıa ile karşı karşıyayız. Zira meslek erbabının hareket şekli ayrıca topluma karşı geliştirdiği davranış ve tutumunda ciddi manada bir sıkıntı ve dengesizlik görülmektedir. Acaba meslek hayatını tehdit eden büyük bir ahlaki boşluk veya ahlaki bir erozyon mu söz konusudur? Zira devleti ve milleti çok yakından ilgilendiren mesleki ahlak konusunda toplum içinde ciddi manada şikâyetler artmış durumdadır. Devletlerin birtakım ekonomik operasyonlara uğradığı ve milletin ciddi bir şekilde geçim sıkıntısı yaşadığı dönemlerde aynı fedakârlığı göstermesi gereken iş dünyası ve ticaret sektörü tam tersine bunu fırsat bilerek fiyatları arttırması, karaborsa ve istifçilik yapması ayrıca toplumdan gelen bu yöndeki haklı eleştirileri kulak ardı etmesi yine üzerinde ciddi olarak düşünülmesi gereken temel konulardır.

Bu çalışma, uzun zamandan beri meslek hayatını gözlemleyen ve özellikle son yıllarda yaşadığımız sert piyasa koşullarında milletiyle bir olması gerekirken tam tersine onu hayal kırıklığına uğratarak gözünü halkın cebine diken iş dünyasının bu zafiyetini temel problematik olarak kabul ederek yapılmıştır. Zira çürük ve sağlıksız meyve, sebze, gıda vs. satan kişinin, onları satın alan kişilerin sağlığını ve helal parasını düşünmeden bu satışını yapması, döviz artarken fiyatları arttıran ama düştüğü durumlarda bunu fiyatlara yansıtmayan market ve piyasa sektörünün bu tutumunun hangi mesleki ahlak ile tanımlanabileceği sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Temel gayemiz, milletine hizmet etmeyi amaçlayan her sektörden meslek erbabı ve çalışanın devletine, milletine ve bu hayatı kendisine emanet eden yaratıcısına karşı sorumluluk bilinciyle hareket ederek yaşamasının ne kadar önemli bir mevzu olduğunu anlatmaya çalışmaktır.

3. METOD VE TEKNİKLER

Çalışmamıza öncelikle ahlak konusu üzerinden giriş yapılmaktadır. Mesleki ahlak, mesleki ahlak eğitiminin önemi ve amacından hareketle özellikle bugün mesleklerin varlığı kadar önemli olan bu olgulara temas edilmeye çalışılacaktır. Türkiye ve dünyadan örneklerle bazı mesleki ahlak uygulamalarına değinildikten sonra Türk-İslam tarihi boyunca mesleki ahlak anlamında iş ve meslek dünyasının geçirmiş olduğu süreçlere temas edilecek ve bu süreçler boyunca tecrübe edilen bazı pratiklerin modern

dünyanın kaybettiği bazı değerlerin yerine tekrar ikame edilebilir mi diye bakılmaya çalışılacaktır. Özellikle modern dünyanın bencil ve kapitalist bakış açısı ile insanın bir metaya dönüştürüldüğü, ticari ortakların iflasa sürüklenmesi ve yok edilmesi için adeta gayret gösterilen bu ahlakını kaybetmiş piyasaya bir de “ahilik” anlayışıyla bakmaya, birlik ve beraberlik ruhuyla ve kardeşlik bilinciyle hareket etmenin neleri değiştirebileceğini değerlendirmeye çalışacağız. Ardından dünyada ve Türkiye’de iş ve çalışma hayatına bakıp, çalışanların sahip olduğu haklar ve bu hakların yeterli olup olmadığını değerlendireceğiz.

Üçüncü bölümde Kur’an ve İslam ahlakına göre bir meslek erbabının meslek hayatı boyunca özellikle nelere ve hangi prensiplere dikkat etmesi gerektiği üzerinde duracağız. Öyle ki bu prensipleri hayata taşıyan kişinin hem dininin izzetini hem de meslek hayatındaki itibarını nasıl yükselteceği ve bu sayede hangi önemli noktalara erişebileceğine değinmeye çalışacağız.

Çalışmanın son bölümünde ise Kur’an-ı Kerim’e ve Hz. Peygamberin ahlak anlayışına göre mesleki ahlak nasıl olmalı, nasıl bir yol izlemeli düşüncesi üzerine yoğunlaşmaya gayret edeceğiz. Bu bölümde öncelikle Kur’an penceresinden ahlak, meslek ve mesleki ahlakın niteliklerine bakacağız daha sonra Kur’an’ın işaret ettiği mesleki ahlak ilkeleri ışığında toplumun yakın ilişki içerisinde bulunduğu belli başlı birkaç meslek özelinde bu mesleklerle ilgili özellikle nelere dikkat edilmesi ve nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiği üzerine teferruatlı birtakım değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız. Temel gayemiz ideal bir meslek yaşamına erişme noktasında bizi yaratan Rabbimizin bizi davet ettiği hayat standardına kavuşabilmenin temel yapıtaşlarını bu kutlu yola döşeyebilmeye bir nebze olsun katkıda bulunmaktır. Zira Kur’an ahlakı ile meslek ahlakını mezcederek iş ve çalışma hayatına devam eden bir kişi, hem bu dünyada ideal olan mesleki ahlak standardını yakalamış olacak hem de ahirette hesabını verebileceği bir mesleki hayatı yaşamaya çalışacaktır.

I. BÖLÜM

MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

1.1. AHLAK KAVRAMI

Arapça'da “karakter, seciye ve huy” anlamlarına gelen ahlak kavramı “hulk veya huluk” kavramlarının çoğuludur.⁴ Genel anlamda geniş ve nötr bir kavram olarak kullanılan ahlak kavramı, önüne gelen sıfat ve kelimelere göre anlam kazanmaktadır. “Hadisler ve daha sonraki İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlak terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve rezîletleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Özellikle iyi huylar ve faziletli davranışlar hüsnü'l-huluk, mehâsinü'l-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk, el-ahlâku'l-hasene, el-ahlâku'l-hamîde, kötü huylar ve fena hareketler ise sûü'l-huluk, el-ahlâku'z-zemîme, el-ahlâku's-seyyie gibi terimlerle karşılanmıştır.”⁵

İçinde edebi, hoşgörüyü, sevgiyi, insana saygıyı, adalet ve merhameti kısaca insana dair her türlü iyi ve güzel davranışları barındıran ahlak anlayışı “güzel ahlak” yani “örnek insan ahlakı” olarak değer bulmuş ve övülmüş, gerek yaratıcı gerekse onların elçileri tarafından insanların bu vasıf ve sıfatlara sahip olmaları ve onları korumaları istenmiştir.⁶ Öte yandan azgınlık, taşkınlık, fenalık, serkeşlik, ağzı bozukluk, haksızlık ve zalimlik, kötü ve mütecaviz olma gibi rezilet durumlar da kötü ahlak veya ahlaksızlık olarak tarif ve tavsif edilmiştir.⁷ Yine Yaratıcı ve onun elçileri tarafından insanlar kötü ahlâka karşı sakındırılmakta ve bu meziyet sahiplerinin hem bu dünyada hem de öte dünyada kurtuluş ve saadete eremeyecekleri üzerinde dikkatle durularak ilan edilmektedir.

İslâm ahlakının temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve onun ışığında gelişen sünnettir.⁸ Nitekim Hz. Âişe bir soru üzerine cevaben Hz. Peygamber'in ahlakının Kur'an ahlakı olduğunu belirtmiştir.⁹ Her ne kadar İslam mezhepleri arasında iyi ve kötünün vahiy olmadıkça bilinip bilinmeyeceği hususu tartışılmışsa da genel insani erdemler, ortak ahlaki meziyetlerin evrensel olduğunu bugün herkes kabul etmektedir. Dünyanın

⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “ahlâk” md., Beyrut: 1414/1994, XI, 374.

⁵ Mustafa Çağrı, “Ahlâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, s.2.

⁶ Hüsamettin Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, Konya: 2006, s. 51.

⁷ Abdullah Yılmaz, *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, İstanbul: 1997, s.15.

⁸ Çağrı, a.g.m., s.2.

⁹ Müslim, “Müsâfirîn”, 139.

medeni hangi uygarlığına giderseniz gidin, kötülük ve fenalığın, haksızlık ve zulmün yerildiği görülecektir. Zaten Kur'an, yeni bir ahlaki meziyet veya vasıf getirmemektedir. İnsan fitratında potansiyel olarak var olan ahlâki erdem ve meziyetleri ön plana çıkarmakta ve onların taviz verilmeden dürüst bir şekilde hayata geçirilmesini talep etmektedir.¹⁰

İnsanoğlu yaradılışı gereği en ilkel çağlardan en modern çağlara kadar bir arada veya birbirine yakın bir şekilde yaşamaya çalışmıştır. Yalnız başına yaşayan, yalnız başına geçimini sağlayan veya yalnız başına medeniyet kuran bir insan pek tabii düşünülemez. İnsan, hayatı boyunca yakın ilişki içinde olacağı komşulara ve etkileşim içinde olacağı diğer insanlara, bir araya gelip büyük ve devasa işleri yapmak için diğer topluluklara ihtiyaç duymaktadır. Pek tabii bir arada yaşama tecrübesi ve sağlıklı bir hayati birliktelik için bir takım toplumsal ahlaki kurallar gereklidir.¹¹ Geçmişte basit de olsa birtakım kuralları ve sosyal kanunları olmayan bir toplum teşekkül etmemiştir. Zira kanun ve kural tanımayan bir toplumun düşünülmesi imkânsızdır. Çünkü toplumu oluşturan kişilerin bir takım duygular, kural ve yasalarla kontrol altına alınmadığı takdirde, toplumda düzenden, barıştan, adaletten, hak ve hukuktan, vicdan ve merhametten söz edilemez. Diğerkâmlık ve isar duygularının gelişmediği, aşırı çıkarıcı ve menfaatperest tutumların bir hastalığa dönüştüğü toplumlarda da sosyal bütünlük ve kaynaşmanın oluşması mümkün değildir.¹²

Başta bireyin hayatında olmak üzere toplumun da bir ahlaka, bir ahlaki manifestoya ihtiyacı bulunmaktadır. Ahlaki erdemleri olmayan bir insanın nasıl ki bu hayatı ideal anlamda yaşaması imkânsızsa, ahlaki erdemlerden uzaklaşmış, ahlaki normlarını kaybetmiş bir toplumun da ayakta kalması ve hayatini devam ettirmesi mümkün değildir. Ahlaki normlarını diri tutan toplumda görülen bütünlük ve kaynaşma, bu vasfı kaybetmiş olan diğerinde büyük kaçırları ve çözümleri beraberinde getirmektedir.¹³

¹⁰ Mustafa Çağrı, *Ana hatlarıyla İslâm Ahlâki*, İstanbul: 1991, Ensar Neşr., s. 19.

¹¹ Süleyman Doğan, "Uygarlık Merkezli Ahlâk ve Adalet Eğitimi Yaklaşımı", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 / 1 (Haziran 2014), s. 117-118.

¹² Sabri Demirci, *Hucurat Suresi Işığında Sosyal Hayatın Ahlaki Prensipleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015, s.15.

¹³ Demirci, a.g.e, s. 16.

İslam'ın altını çizdiği ve önemle üzerinde durduğu bireysel ve toplumsal ahlak kuralları hayatîyetini her alanda ortaya koymaktadır. İş, ticaret, aile, okul, siyaset ve diğer paylaşım sahalarında İslam'ın uygun gördüğü ve idealize ettiği mekarim-i ahlâkı hâkim kılmak bu dine intisap etmiş bütün müslümanların temel düsturu olmalıdır. Toplum, erdemini dinden alan bu güzel ve model ahlakla bağını kopardığında gerek bireysel gerek toplumsal stres ve intiharların önü alınamayacaktır. Resul-i Ekrem (s.a.v) efendimizin başta kendi hayatında idealize ettiği ahlaki ilke ve model duruşa zamanımızdaki modern insanın her zamankinden daha fazla ihtiyacı bulunmaktadır. Cabir b. Abdullah'ın, **“peygamberimizin yanında onca zaman durdum her halükarda yüzüme hep gülümserdi”**¹⁴ şeklinde bilgi vermesi, kişileri en basit şekilde etki altına alma ve otokontrolü sağlama noktasında sonraki nesillere ilham vermektedir. Özellikle günümüz şartlarında yorgun, gergin ve telaşlı insanın ruh dünyasını rahatlatmak, zahmetsiz bir ikram olarak gülümseyerek gülümsetmek, ona gösterilebilecek güzel bir sosyal ahlak örneğidir.¹⁵

Hayatı güzel ahlaki anlatmak ve onun hayat bulmuş hali olan sünneti yaşayarak geçirmiş, her yönüyle bize örneklik teşkil eden peygamberimizin ahlak ile ilgili numune olacak birkaç hadisini burada ifade etmek gerekir. Hz. Peygamber (sav):

“İyilik güzel ahlaktan ibarettir. Günah ise seni işkillendiren, kalbini tırmalayan ve insanların bilmesini istemediğin şeydir ”¹⁶ buyurur.

Güzel ahlakı, iyilik olarak, iyi olmakla eşleştiren Hz. Peygamber, diğer hadisinde güzel ahlâkı bir bütünün anlamlı parçaları olarak karşımıza koymaktadır.

“Kardeşinin başına gelen bela ve musibetlere sevinme! Aksi halde Allah ona merhamet ediverir; seni de bela ve musibete uğratur.”¹⁷ Bir toplumun bir arada nasıl durması gerektiğini hatırlatan peygamberimiz güzel ahlakın en hayırlı rızık olduğunu şu dua cümleleriyle bize hatırlatır.

¹⁴ Buhari, “Edeb”, 68; Müslim, “Fezailu's-sahabe”, 134.

¹⁵ Zekeriya Güler, *40 Hadiste İş ve Ticaret Ahlakı*, Ankara: DİB Yay., 2018, s. 13.

¹⁶ Müslim, “Birr”, 14-15.

¹⁷ Tirmizi, “Kıyamet”, 54.

“Allah’ım! Kötü ahlâktan, çirkin amellerden, yanlış düşünce ve inançlardan sana sığınırım.”¹⁸

“Allah’ım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği istiyorum.”¹⁹

“Allah’ım! Senden faydalı ilim, helal ve temiz bir rızık, nezdinde kabul gören bir amel ve ahlâk istiyorum.”²⁰

1.2. MESLEKİ AHLAK NEDİR?

Belirli bir talim sürecinden geçerek elde edilen, ilim ve kabiliyete dayalı, insanlara mal ve hizmet üretmek ve karşılığında maddi bir kazanç elde etmek için yapılan, kuralları tespit edilmiş çalışma gruplarına meslek denmektedir. Meslek kavramı genel olarak, bir kimsenin geçimini ve iâşesini temin etmek üzere, profesyonel olarak sürekli bir şekilde yaptığı iş olarak da tanımlanmaktadır. Herhangi bir çalışma ya da sanatın meslek olarak kabul edilmesi için, o uğraş veya sanat kolunun en azından belli bir becerisi ve kurumsal olarak oturmuş değerleri ve disiplinleri olması gerekmektedir.²¹ Bir işin meslek olarak kabul edilmesi için gerekli bazı şartlar şöyle sıralanabilir:

- Meslek öncelikle, bir hobi çeşidi ya da zevk olarak yapılan bir uğraş değil, maişetin temin edildiği, devamlı ve düzenli işleyen bir alandır.
- Meslek, karşılığında maddi bir kazancın gerçekleştiği iş koludur.
- Mesleklerin kendine ait sistemli ve açık tanımlamalarının yapılmış olması gerekir.
- Mesleğin, kendine ait bir becerisi ve özel eğitim uygulama sahası olması gerekir.
- Mesleklerin, mesleğin genel ahlak ve davranışlarını belirleyen yüksek mesleki ahlak standartlarının oluşması gerekir.

¹⁸ Tirmizi, “Deavat”, 126.

¹⁹ Müslim, “Zikir”, 72; Tirmizi, “Deavat”, 72; İbn Mace, “Dua”, 2.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 294; İbn Mâce, “İkamet”, 32.

²¹ Yücel Ertekin, “Halkla İlişkiler ve Meslekleşme Olgusu”, *Halkla İlişkiler Sempozyumu*, Ankara: TODAİE Yayınları, Nisan-1987, s. 36.

• Mesleklerin, mesleğin doğasına özgü mesleki prensip ve normları, mesleki ahlak ve disipline sahip olmaları gerekir.²²

Bu ilkeler paralelinde meslek kavramı, “belirli ve mantıklı bir amacı olan, üyelerine halk içinde sahip oldukları önem bilincini kavratan, hangi inanç ve hangi değer kriterlerine göre hareket edeceklerini biçimi olan veya olmayan topluma ait bazı mekanizmalar yardımıyla aşıl原因an, birlik düşüncesini ve varlığını temsili kuruluşların yardımıyla muhafaza eden veya olgunlaştıran sosyal ve ekonomik nitelikte bir birlik olgusudur” şeklinde tanımlayabiliriz.²³

Doğuştan gelen kabiliyetleri ve sonra kazanılan beceriler ve gayretler neticesinde elde edilen meleke ve yetenekleri, belirli bir takım ücretler karşılığında toplumun hizmetine sunma ameliyesine ise meslek sahipliği denmektedir. Meslek sahibi olmak, yani yaptığı işten geçimini sağlamak profesyonelliktir. Bir anlamda acemilik veya çıraklık dönemini atlatıp bu işte söz sahibi olma anlamına gelen bir payeye kavuşma anlamı da taşır. Meslek sahibi olmak yani profesyonellik, o işten geçimini elde etme ve para kazanmadır, bunun için bir işi profesyonelce yapmak hem mesleğin gerektirdiği donanıma hem de mesleğin gerektirdiği mesleki ahlaka sahip olmayı gerektirir.²⁴

Mesleki ahlak bir mesleği icra ve ifa eden kişilerin uymaları gereken ahlaki ilkeleri ifade etmektedir. Bu yönüyle mesleki ahlâk o mesleğin dünya genelinde belirli bir standardını ortaya koymaya çalışmakta ve tüm dünyada o mesleği icra edenler için takip edilecek bir yol işareti olma özelliği ve anlamı da kazanmaktadır. Mesleki ahlâk bir mesleği icra edenlerin o mesleğin liyakatine uygun, mesleğin şerefine, icabına ve haysiyetine yaraşır bir şekilde ifa edilmesini amaç edinir.²⁵ “Mesleki ahlâk, bu yönüyle mesleki ahlâk kurallarını meslek sahiplerine emreden, onların bu davranış kurallarını uygulamalarını ve ona tabi olmalarını sağlayan, kişisel hataları sınırlayan, mesleğin şerefine uygun hareket etmeyen üyelerin meslek kolunda çalışmasına izin vermeyen,

²² William Goode, *Topluluk İçinde Topluluk; Meslekler, Meslekler ve Sosyoloji*, (Derleyen ve Çeviren: Zafer CİRHİNLİOĞLU), Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996, s. 68.

²³ Koray Karasu, *Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2001, s. 42.

²⁴ Mahmut Arslan, *İş Ve Meslek Ahlakı Dünya ve Türkiye Örnekleri*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 105-106.

²⁵ Karasu, a.g.e., s. 43- 44.

mesleki rekabetin önünü açan ve onu denetleyen, mesleğin hayatiyetini ve ideallerini korumayı hedefleyen ilkeler bütünüdür diyebiliriz.”²⁶

Bir mesleğin toplum nazarında önemi ne denli büyükse ilgili mesleğin ahlâkı da hem meslek hem de toplum nazarında o denli büyük ve önemlidir. Bir mesleği icra etmek kadar onu hangi standartlarda, hangi kural ve kanunlarda ve hangi ahlaki yasalar doğrultusunda yapmak gerektiği de o derece önem arz etmektedir. Bu nedenle meslek hayatında yazılı ve yazısız bir takım çalışma ilkeleri vardır. Bu ilkeler ilgili iş kolunda çalışan meslek erbabınca ya tedris edilerek veya şifahen nesilden nesile aktarılarak gündelik çalışma hayatında canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Son dönemlerde yapılan bir araştırma çalışması mesleki ahlak ilkelerinin varlığının tek başına ahlaki karar verme noktasında yeterli olmadığını ortaya çıkarmıştır.²⁷

Bu prensipleri iş yerinde hayata geçirebilmek için özellikle şu noktalara dikkat etmek gereklidir.

- “Ahlaki ilkeleri ön plana çıkaran zenginleştirilmiş hizmet içi eğitim ve seminer programları geliştirmek”
- “Ahlaki olmayan eylem ve hareketleri etkin bir tecziye veya dengede tutma sistemiyle önlemeye çalışmak”
- “Ahlaki olmayan davranışları işlemenin getireceği cezaî müeyyideyi çalışanların bilgisine sunmak”
- “Çalışma arkadaşlarının (alt ve üst kadroların) iş ve meslek ahlakı üzerindeki etkisini tespit etmek”
- “İzlenecek siyaset ve kuralları takip edecek bir etik kurul oluşturmak, ahlaki sistem ve ilkeleri ihtiva eden bir disiplin listesi geliştirmek.”²⁸

1.3. MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

İnsan denince akla gelen ilk kavramlardan birisi de hiç şüphesiz eğitim kavramıdır. Her insanın doğuştan getirdiği bazı kabiliyetleri ve potansiyeli vardır. Daha sonra almış olduğu eğitimle bu kabiliyet ve potansiyelini artırır. Toplumda saygın ve

²⁶ Arslan, a.g.e, s. 108.

²⁷ Kamil Ufuk Bilgin, “Kamu Yönetiminde Yönetimsel Etiğin Yönetim Ölçeğinde Değerlendirilmesi” *TODAYE 21. Yüzyılda Nasıl Bir Kamu Yönetimi Sempozyumu*, Ankara: (Mayıs-1997), s. 2; Arslan, a.g.e., s. 109.

²⁸ Arslan, a.g.e, s. 109.

kaliteli bir yer edinir. İnsanlık tarihi boyunca hiçbir topluluk gösterilemez ki bilgilerini, becerilerini kısaca maddi ve manevi birikimlerini bir sonraki nesillere aktarmamış olsun. Tabii ki bu müktesebat ve ilmi birikim bir sonraki nesle ancak eğitim ile aktarılabilir. Bunun nicel ve nitel boyutu devir ve milletlere göre farklılık kazanmışsa da değişmeyen şeyin eğitimin vazgeçilmezliği ve toplumun hayatîyetinin devamında merkezi bir konumda yer aldığı ilkesidir. Bu anlamda eğitim baştan beri insan yetiştirme, insan kazanma ve insanlığın tekâmül etmesi için gerekli bir müessese olmuştur. İnsanla yaşıt olan eğitim olgusu insandan ayrılmaz bir organik yapı haline gelmiştir.²⁹

Çok sayıda tanımı yapılmış olan eğitimi, mahiyetinden hareketle bir süreç olarak ele alıp tanımlama, günümüz eğitim bilimcileri arasında yaygın bir kabul görmüş durumdadır. Bu yaklaşıma göre, “formal ve informal boyutlarını da kapsayan geniş anlamıyla eğitim bireyde kendi yaşantısı yoluyla davranış değişikliği meydana getirme sürecidir. İnfomal eğitim kendiliğinden, rastgele gerçekleşen ve denetlenemeyen eğitimidir. Örgün ve yaygın türleri olan formal eğitim ise bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir”.³⁰ Bir başka tanımında ise, “kişinin içinde yaşadığı toplumun olumlu değerlerine göre, yeteneklerinin, tutum ve davranış biçimlerinin geliştirilme sürecidir. İnsan davranışlarında yetenek, istidat, karakter ve bilgi bakımından belli gelişmeler sağlamak amacıyla yürütülen etkiler sistemi olarak” da tarif edilmiştir.³¹

Şimdi önceki başlıkta değinmiş olduğumuz mesleki ahlak konusunun eğitimi nasıl ve hangi süreçlerden geçerek meydana gelmektedir? Bu eğitim süreci ve ahlaki formasyonu kazandırma meselesi nasıl cereyan edecektir sorularına cevap arayalım. Bu sorulardan ilham alarak şöyle devam edebiliriz. Her insanın hayatîyetini sürdürebilmesi için bir mesleğe ihtiyacı vardır. Her mesleğin düzen ve ahengini koruması için de bir etik ve ahlak kuralına ve her meslek ahlakının da bir mesleki ahlak eğitimi sürecine ihtiyacı vardır. Bunlar birbirini tamamlayan ve bir arada tutan bir teşekkülün olmazsa olmaz birer organı gibidir. Mesleki ahlak eğitimini her toplum ve inanç kesimi kendine has farklı doktrin ve yaptırım gücüyle deruhte etmeye çalışmıştır. Bazı toplumlar bu

²⁹ Muhammed Şevki Aydın, *Eğitim Ahlakı*, Ankara: DİB Yayınları, 2018, s.19.

³⁰ Selahaddin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Meteksan Yayınları, 1994, s. 12.

³¹ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitime Giriş*, Ankara: Bimş Matbaacılık, 1978, s. 18.

eğitimi yazılı ve kanuni bir eğitim süreciyle yürütürken; diğer bazı toplumlarda bu iş geleneksel ve sözlü kültürün etkisinde devam etmektedir. İslam toplumlarında genel olarak mesleki ahlak eğitimi, usta-ıracak ilişkisi yani işin başında olanın talimat ve irşadı ile sonrakilere hem şıfahi hem de rol model olarak yani yaşayarak gösterdiği bir eğitim süreci olarak devam edegelmiştir. Öte yandan mesleki ahlakın talimi noktasında toplumdaki kanaat önderleri ve bizatihi toplumun kendisi de etkin bir otokontrol mekanizması oluşturmuş ve bu kurumun sağlıklı bir şekilde yaşatılması ve idamesi noktasında önemli ve merkezi bir konumda yer almıştır.³²

İslam'ın ilk devirlerinden bu yana müslümanlar mesleki ahlak formasyonunun kazanılmasına çok dikkat etmişlerdir. Başta bir işi ve mesleği Allah rızası için yapılması gerektiği ve onun yapılan her işi görüp gözettiği fikri etrafında bir işi yapanın onun hakkını vermesi, Allah'tan korkup kuldan utanarak mesleki ahlakın gerektirdiği üslupla aldığı görevi bihakkın yerine getirmesi, bunu yapmaması noktasında karşılaşacağı cezaî müeyyidenin durumu üzerine asırlarca kafa yorulmuş ve dikkati haiz bir konu olması hasebiyle çevresinde çeşitli maddi ve manevi yaptırım olan kurumların kurulmasına sebebiyet vermiştir.

Hiz. Peygamberin pazarı dolaşırken ıslak tahıl satan pazarcı veya çiftçiye bu gayr-i ahlak davranışına binaen **“bizi aldatan bizden değildir”**³³ şeklinde buyurduğu hitabı, halen dahi meslek erbabının mesleki ahlak formasyonunu çok yakından ve derinden etkilemeye devam etmektedir. Ayrıca hakları olmadığı halde hediye bahşiş alan zekât memurlarını azarlaması ve **“Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru szliyse hediyesi ayağına gelseydi ya?”**³⁴ şeklindeki ıkışları yine “mesleki ahlak- para” ilişkisinin ahlaki temelini oluşturmasında önemli bir noktayı işaret etmektedir.

İslam ahlak eğitimine göre Allah güzeldir ve işini güzel yapar.³⁵ Bu minval üzere mesleğini güzel icra edeni sever ve işini de bereketlendirir.³⁶ Başta peygamberler olmak üzere her bir fertten kendi ekmeğini eliyle kazanma yollarını bulmasını ve ekmeğini kazandığı mesleği dürüst, helal ve harama dikkat eden, Allah'ın rızasını gözetten ve

³² Arslan, a.g.e., s. 106-107.

³³ Müslim, “İman”, 164.

³⁴ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve şerhi*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2015, VII /395-396.

³⁵ Bakara, 2/ 195,277.

³⁶ Ali İmran, 3/ 148.

onun murakabesi altında olduğu bilinciyle hareket ederek icra etmesini istemektedir. Mesela işini iyi yapması istenen demir ve zırh ustası Hz. Davud (as) ve nesline Kur'an'da şöyle seslenilmektedir: **“Ve andolsun ki, Davud'a katımızdan bir üstünlük verdik. Ey dağlar ve kuşlar! Davud'la beraber Allah'ın yüceliğini terennüm edin. O'nun elinde demiri yumuşattık. Geniş zırhlar yap dedik. Zırh örerken halkaları ölçülü biçimde kullan. Ey Davud hanedanı! İşlerinizi iyi yapın, çünkü ben bütün yaptıklarınızı görürüm.”**³⁷

İslam ahlak felsefesi meslek gruplarının birbiriyle dayanışması ve bir diğerinin korunması noktasında meslek erbabının dikkatini çekici bazı noktaları işaret etmektedir. Bu hususta geçmişten günümüze meslek erbabının korunması ve mesleki ahlak ilkelerine göre bir tutum belirlemesi için çeşitli teşekküllerin oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. Peygamberimizin de üyesi olduğu ve İslam'ın bidayetinden sonra da övdüğü Hılfu-l Fudul teşkilatı, mesleki ahlakı sağlayarak çalışma yasalarını çıkarma ve korumada ilk döneme ilham kaynağı olmuştur. Daha sonra ahilik ve lonca teşkilatları yine bu kurumun işlerliği noktasında maddi ve manevi etki, katkı ve yaptırımları ile sahaya etki etmeye çalıştığı görülmektedir. Teraziyi doğru tutmak ve doğru tartmak, kendisinin gözü kapalı almayacağı bir malı başkasına satmamak, parasını tam alıp karşı tarafa malı kusurlu satmamak, müslümanların ihtiyacı olan mallarda karaborsacılık veya fırsatçılık yapmamak,³⁸ insanları ve güvenlerini suiistimale uğratmamak, onların safiyane inanç ve duygularını aldatarak güvenlerini zedelememek, güçlünün zayıfı ezmemesi, para ve nimetin sadece belirli gruplar arasında deveren etmemesi gibi mesleki ahlak ilkeleri İslam'ın temel kaynaklarından alınarak bu kurumlarca hayata aktarılmış ve yıllarca müslüman hayatının düzenli, adaletli ve dengeli kılınmasında bir anayasa görevini icra etmiştir.³⁹

Her insan doğuştan gelen yetenekler ve sonradan kazanılmış mesleki becerilerle hayatiyetini sürdürmekte ve maişetini kazanmaktadır. Bu noktada bu sürecin birey ve toplum katında sağlıklı ve dengeli bir şekilde yürütülmesi aynı zamanda yöneten ve yönetilen katında da büyük önem taşımaktadır. Bu kurumun bozulması toplumun ve devletin de işleyiş ve düzenini bozacağından dolayı ilgili kurumların ahlaki ve felsefi

³⁷ Sebe, 34/10-11.

³⁸ Mustafa Tekin, “Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri”, *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu II*, Kırşehir, 2005, s. 868.

³⁹ Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, Ankara: Sistem Ofset, 1991, s. 19.

duruşlarını kazanma ve idame etmeleri için etkili ve devamlı bir din eğitimi, ahlak terbiyesi ve mesleki ahlak eğitimi verilmesi gerektiği izahtan varestedir.⁴⁰

Maddi kanunlardan daha çok manevi kanunların bireyin duygu dünyasını etkileyip yönlendirdiği ve onu iyi bir insan kıldığı, düzenleri sağlamanın yine bu ekili din ve ahlak eğitimi ile sağlanacağı unutulmamalıdır. Güven toplumu oluşturmanın en önemli amaç olduğu, kendisi için istemediği bir şeyi başkası için de istememesi gerektiği yine bu eğitimin meslek ahlakına kazandırması gereken en önemli yapı taşları olduğunu belirtmemiz gerekiyor.⁴¹ Sağlıklı bir din eğitimi, ahlak terbiyesi ve toplumsal oto kontrol mükemmel meslek erbabının ortaya çıkmasına, mükemmel bir mesleki ahlak formasyonunun kazanılmasına ve yine bu durumun devirler boyu bir silsile yoluyla nesilden nesile aktarılmasına sebebiyet verecektir. Böylece bu kurumun başta Allah'ın rızası ve iradesinin sonra toplumsal düzen ve güvenin korunmasına hizmet edecek çok ulvi bir yapı ve ihtiyaç merkezi olduğunu önemle belirtmek gerekiyor.

1.4. KANUNLARIMIZDA ÇALIŞMA HAYATI VE MESLEKİ AHLAK

Modern zamanlarda üretim hayatının ilerlemesi, teknolojik ve endüstriyel gelişme hayatın akışını derinden etkilerken; insan hayatına yeni kavramlar ve yeni kurumlar dâhil olmaya, yeni haklar ve yeni arayışlar vücut bulmaya başlamıştır. Sanayi devrimiyle birlikte işçi sınıfı diye yeni bir zümre meydana gelirken bunun paralelinde hak arama ve işleyişi uygun koşullara çekme adına sendika ve dernekleşme faaliyetleri zuhur etmiş, ilgili ülkenin hükümetleri de yeni düzende oy alabilmek için malum kesimlere kanunlarda yer açmak, onların refahına ve iş yüküne dair kanuni düzenlemelere yer verme yoluna gitmişlerdir.⁴²

Devlet, tam gün ve devamlı çalışmanın temel alındığı endüstriyel münasebetler sisteminde insan hakkının bir parçası olarak sosyal haklar, devlete ve kurulan kısmi ilişkilerde üçüncü kişiler için getirdiği düzenlemelerle iş hayatının insanileştirilmesine çalışmıştır. Çalışma hayatına dair anayasamızın 49. maddesi kişinin her ne olursa olsun çalışma hakkına sahip olduğunu ifade eder ve düzenler. Anayasanın 48. maddesi *“Herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüsler*

⁴⁰ Arslan, a.g.e, s. 106.

⁴¹ M. Salih Kumaş, *Rızık Ahlakı*, Ankara: TDV Yayınları, 2019, s. 2.

⁴² Aydın Başbuğ, *İş ve Maneviyat-Çalışma Ahlakı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Binyıl Yay. 2012, s. 171.

kurmak serbesttir. Devlet özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlarına uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler alır” ifadesiyle serbest ve bağımsız olarak, kendi adına ve hesabına herhangi bir iktisadi faaliyetin yürütülebilmesi hakkını düzenlemektedir. 1982 anayasasının 49. maddesinde ise “Çalışma Hakkı ve Ödevi” başlığı altında çalışma hakkı şöyledir: “Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır ” şeklinde düzenlemiştir. Anayasanın 49. maddesinin ikinci fıkrasında açık bir şekilde çalışma hakkının “çalışanları ve işsizleri” ilgilendiren bir hak olduğu belirtilmiştir. Bu yönüyle ülkemizde herkesin çalışma ve işsizlik haklarından yararlanma hakkı vardır. Bunun için herhangi bir özellik veya ayrıcalık gerekmemekte, kanunda belirtildiği üzere toplumda kişilik sahibi bir birey olmak yeterli görülmektedir.⁴³

Çalışma şartları ve dinlenme hakkını da yine anayasanın 43 ve 44. maddeleri düzenlemektedir. İlgili maddeler şöyledir. Anayasanın 43. maddesinde “Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Çocuklar, gençler ve kadınlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunur.” 44. maddesinde de, “Her çalışan dinlenme hakkına sahiptir. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakkı kanunla düzenlenir.” hükümleri çerçevesinde iş ve çalışma şartları ve dinlenme haklarının muhteviyatı düzenlenmiştir. Ayrıca çalışanların işten kaynaklı doğal haklarını kanuni olarak güçlü bir şekilde elde etmeleri adına yine 1982 anayasasının 51. maddesi sendikal hakları düzenlemekte ve çalışanların kanundan kaynaklı haklarını savunmalarını istemektedir. İlgili 51. madde şöyledir: “Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.” 2010 yılı değişikliği ile sendikal hakka ilişkin olarak birden fazla sendikaya üyelik yasağı kaldırılmıştır. Bu çerçevede anayasanın 51. maddesinde geçen “aynı anda ve aynı işkolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz” ifadesi madde metninden çıkarılmıştır.

⁴³ Başbuğ, a.g.e., s. 96.

Kanunlarımızda mesleki ahlak noktası da oldukça belirgin ve önemli görülmüştür. Anayasada, Devlet Memurları Yasasında, Ceza Muhakemesi Kanununda ve özellikle “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmeliği”nde çalışma ahlakı, mesleki ahlak ve etik kuralları çeşitli başlıklar çerçevesinde belirtilmiş ve düzenlemiştir. “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmeliği”nde kanuna tabi çalışanların dikkat etmesi ve uyması gereken mesleki ahlak kuralları şöyle belirlenmiştir.

“KAMU GÖREVLİLERİ ETİK DAVRANIŞ İLKELERİ İLE BAŞVURU USUL VE ESASLARI HAKKINDAKİ YÖNETMELİĞİ”

II. Bölüm

-“Etik Davranış İlkeleri”-

“Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci”

Madde 5 — “Kamu görevlileri, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde; sürekli gelişimi, katılımcılığı, saydamlığı, tarafsızlığı, dürüstlüğü, kamu yararını gözetmeyi, hesap verebilirliği, öngörülebilirliği, hizmette yerindeliği ve beyana güveni esas alırlar.”

“Halka hizmet bilinci”

Madde 6 — “Kamu görevlileri, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde; halkın günlük yaşamını kolaylaştırmayı, ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli biçimde karşılamayı, hizmet kalitesini yükseltmeyi, halkın memnuniyetini artırmayı, hizmetten yararlananların ihtiyacına ve hizmetlerin sonucuna odaklı olmayı hedeflerler.”

“Hizmet standartlarına uyma”

Madde 7 — “Kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticileri ve diğer personeli, kamu hizmetlerini belirlenen standartlara ve süreçlere uygun şekilde yürütürler, hizmetten yararlananlara iş ve işlemlerle ilgili gerekli açıklayıcı bilgileri vererek onları hizmet süreci boyunca aydınlatırlar.”

“Amaç ve misyona bağlılık”

Madde 8 — “Kamu görevlileri, çalıştıkları kurum veya kuruluşun amaçlarına ve misyonuna uygun davranırlar. Ülkenin çıkarları, toplumun refahı ve kurumlarının hizmet idealleri doğrultusunda hareket ederler.”

“Dürüstlük ve tarafsızlık”

Madde 9 — “Kamu görevlileri; tüm eylem ve işlemlerinde yasallık, adalet, eşitlik ve dürüstlük ilkeleri doğrultusunda hareket ederler, görevlerini yerine getirirken ve hizmetlerden yararlandırmada dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, cinsiyet ve benzeri sebeplerle ayırım yapamazlar, insan hak ve özgürlüklerine aykırı veya kısıtlayıcı muamelede ve fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalarda bulunamazlar.”

“Saygınlık ve güven”

Madde 10 — “Kamu görevlileri, kamu yönetimine güveni sağlayacak şekilde davranırlar ve görevin gerektirdiği itibar ve güvene layık olduklarını davranışlarıyla gösterirler. Halkın kamu hizmetine güven duygusunu zedeleyen, şüphe yaratan ve adalet ilkesine zarar veren davranışlarda bulunmaktan kaçınırlar...”

“Nezaket ve saygı”

Madde 11 — “Kamu görevlileri, üstleri, meslektaşları, astları, diğer personel ile hizmetten yararlananlara karşı nazik ve saygılı davranırlar ve gerekli ilgiyi gösterirler, konu yetkilerinin dışındaysa ilgili birime veya yetkiliye yönlendirirler.”

“Yetkili makamlara bildirim”

Madde 12 — “Kamu görevlileri, bu Yönetmelikte belirlenen etik davranış ilkeleriyle bağdaşmayan veya yasadışı iş ve eylemlerde bulunmalarının talep edilmesi halinde veya hizmetlerini yürütürken bu tür bir eylem veya işlemde haberdar olduklarında ya da gördüklerinde durumu yetkili makamlara bildirirler...”

“Çıkar çatışmasından kaçınma”

Madde 13 — “Çıkar çatışması; kamu görevlilerinin görevlerini tarafsız ve objektif şekilde icra etmelerini etkileyen ya da etkiliyormuş gibi gözükten ve kendilerine, yakınlarına, arkadaşlarına ya da ilişkide bulunduğu kişi ya da kuruluşlara sağlanan her türlü menfaati ve onlarla ilgili mali ya da diğer yükümlülükleri ve benzeri şahsi çıkarlara sahip olmaları halini ifade eder...”

“Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması”

Madde 14 — “Kamu görevlileri; görev, unvan ve yetkilerini kullanarak kendileri, yakınları veya üçüncü kişiler lehine menfaat sağlayamaz ve aracılıkta bulunamazlar, akraba, eş, dost ve hemşehri kayırmacılığı, siyasal kayırmacılık veya herhangi bir nedenle ayrımcılık veya kayırmacılık yapamazlar.”

“Hediye alma ve menfaat sağlama yasağı”

Madde 15 — “Kamu görevlisinin tarafsızlığını, performansını, kararını veya görevini yapmasını etkileyen veya etkileme ihtimali bulunan, ekonomik değeri olan ya da olmayan, doğrudan ya da dolaylı olarak kabul edilen her türlü eşya ve menfaat hediye kapsamındadır.”

“Kamu görevlilerinin hediye almaması, kamu görevlisine hediye verilmemesi ve görev sebebiyle çıkar sağlanmaması temel ilkedir...”

“Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı”

Madde 16 — “Kamu görevlileri, kamu bina ve taşıtları ile diğer kamu malları ve kaynaklarını kamusal amaçlar ve hizmet gerekleri dışında kullanamaz ve kullandıramazlar, bunları korur ve her an hizmete hazır halde bulundurmak için gerekli tedbirleri alırlar.”

“Savurganlıktan kaçınma”

Madde 17 — “Kamu görevlileri, kamu bina ve taşıtları ile diğer kamu malları ve kaynaklarının kullanımında israf ve savurganlıktan kaçınır; mesai süresini, kamu mallarını, kaynaklarını, işgücünü ve imkânlarını kullanırken etkin, verimli ve tutumlu davranırlar.”

“Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan”

Madde 18 — “Kamu görevlileri, görevlerini yerine getirirken yetkilerini aşarak çalıştıkları kurumlarını bağlayıcı açıklama, taahhüt, vaat veya girişimlerde bulunamazlar, aldatıcı ve gerçek dışı beyanat veremezler.”

“Bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık”

Madde 19 — “Kamu görevlileri, halkın bilgi edinme hakkını kullanmasına yardımcı olurlar. Gerçek ve tüzel kişilerin talep etmesi halinde istenen bilgi veya belgeleri, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununda belirlenen istisnalar dışında, usulüne uygun olarak verirler...”

“Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu”

Madde 20 — “Kamu görevlileri, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi sırasında sorumlulukları ve yükümlülükleri konusunda hesap verebilir ve kamusal değerlendirme ve denetime her zaman açık ve hazır olurlar...”

“Eski kamu görevlileriyle ilişkiler”

Madde 21 — “Kamu görevlileri, eski kamu görevlilerini kamu hizmetlerinden ayrıcalıklı bir şekilde faydalandıramaz, onlara imtiyazlı muamelede bulunamaz...”

“Mal bildiriminde bulunma”

Madde 22 — “Kamu görevlileri, kendileriyle eşlerine ve velayeti altındaki çocuklarına ait taşınır ve taşınmazları, alacak ve borçları hakkında, 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu hükümleri uyarınca, yetkili makama mal bildiriminde bulunurlar.”⁴⁴

1.5. ULUSLARARASI MESLEK KURULUŞLARINDA MESLEKİ AHLAK İLKELERİ

1.5.1. Yüksek Denetim Kurumları (INTOSAI) Mesleki Ahlak Kuralları

INTOSAI, “Küba’nın başkenti Havana’da 1953’te uluslararası bir kongre sonucunda meydana getirilmiştir. Daha sonra özgür ve siyaset dışı bir kurum olarak Birleşmiş Milletlere üye tüm ülkelerin yüksek denetim kurumlarının üyesi oldukları uluslararası bir büyük organizasyon haline gelmiştir. INTOSAI üç yılda bir farklı ülkelerde kongreler tertip ederek, yüksek denetim sahasında ve konuyla alakalı maliye

⁴⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat>; Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul Ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik.

ve yönetsel konularda, güncel gelişmelerin tartışılması ve yeni kararlar alınmasını sağlayan bir teşekkül meydana getirmektedir.”⁴⁵

“INTOSAI”, “mesleki ahlak kurallarına etki eden ve yön çizen ilkeleri aşağıdaki başlıklar altında tespit edip karara bağlamıştır.”

- **Dürüstlük**, kurum için dürüstlük temel ilkedir.
- **Bağımsızlık**, kararlar herhangi bir yapıya bağımlı kalınmadan alınır.
- **Tarafsızlık**, kararlar ve icraatlar hiçbir şekilde taraflı ve yanlı olamaz.
- **Çıkar Çatışmasından Kaçınılması**, çıkarların mesleğe leke sürmemesi gerekir.
- **Meslek Sırlarının Saklanması**, ilgili her kişinin dosyası mahrem tutulmalıdır.
- **Mesleki Yeterlilik ve Mesleki Gelişime Açık Olma**⁴⁶

1.5.2. Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) Mesleki Ahlak Kuralları

Kısa adı “IFAC” olan “Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu 1977 senesinde kurulmuş olup, yaklaşık 2,5 milyon üyesi bulunmaktadır. 118 ülkede 159 kuruluşa bağlı eğitim, ticaret ve endüstri konularında iş yapmakta ve tarafsız denetim faaliyetlerinde bulunmaktadır.”⁴⁷“IFAC” tarafından ahlak kuralları veya yaygın deyim ile uluslararası muhasebecilik mesleki ahlak kurallarının tüm muhasebecilere uygulanması adına bazı başlıklar belirlenmiştir:

- **Doğruluk ve tarafsızlık**: Dürüst, gerçeğe dayalı ve tarafsız olmayı gerektirir.
- **Ahlaki çatışmalarının çözümlenmesi**: Meslek mensupları, bazen çıkarlarına dair çatışma oluşturabilecek vaziyetlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu gibi durumlarda kurum içi çatışma ve kuralsızlığın önlenmesi adına güçlü bir hukuki duruş sergilenmeli ve çıkacak herhangi bir problem ivedilikle çözüm yoluna gitmelidir.
- **Mesleki yeterlilik**: Mesleki olgunluğu kazanma, kalitesi yüksek bir temel eğitimden sonra, mesleğe dair özel bir eğitim, saha eğitimi ve alıştırma, mesleki konularda ehliyet ve belirli bir süre meslek içi deneyim gerekmektedir.

⁴⁵ Seyit Koçberber, “Dünyada Ve Türkiye’de Denetim Etiği”, *Sayıştay Dergisi*, Ankara: 2008, 68/71.

⁴⁶ a.g.m., s. 71-73 .

⁴⁷ a.g.m., s. 73.

- **Gizlilik:** Meslek mensubu, ilişki kurduğu her müşteri veya iş arkadaşlarına dair işlerde elde ettiği bilgi havuzunun gizliliğine saygı göstermelidir.”⁴⁸

1.5.3. İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) Mesleki Ahlak Kuralları

“Merkezi, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan ve 1941 yılında New York'ta kurulmuş olan Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü'ne (IIA) 120'den fazla ülkenin ulusal denetim kuruluşu üye olup; bu kuruluşlar içinde yaklaşık olarak 70 bin denetçi çalışmaktadır. Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü, üyelerinin uyması gereken etik kurallar hazırlamıştır. Etik kuralları belirleme amacı, Enstitü tarafından, iç denetim mesleğinde etik kültürü oluşturmak ve yaygınlaştırmak olarak açıklanmıştır. Etik kurallar için dört temel ilke belirlenmiştir. Bunlar: Dürüstlük, Tarafsızlık, Meslekî Ehliyet ve Sır Saklamadır.”⁴⁹ Bu dört ana prensip dâhilinde, 11 davranış ilkesi belirlenmiştir. Bunlar:”

- a) “Üyeler sorumluluklarını yerine getirirken dürüst ve gayretli olacaklardır.”
- b) “Üyeler hizmet sundukları kimseleri mahremiyetine ve iş ahlakına riayet edeceklerdir.”
- c) “Meslek yaşamına yakışmayan her türlü fiilden uzak duracaklardır.”
- d) “Kurumun çıkarı ile ters düşen veya vazifelerini objektif bir şekilde yerine getirmelerini engel olan her türlü faaliyete girmekten kaçınacaklardır.”
- e) “Mesleki hayatlarına bir şekilde sıkıntı doğuracak her türlü hediyeyi almaktan imtina edeceklerdir.”
- f) “Sadece mesleki tecrübe ile bitirmeyi umdukları hizmetleri yükleneceklerdir.”
- g) “İç Denetim Uygulama Standartları” ile uyumlu olmak için en ideal metotları kullanırlar.”
- h) “Görevleri dâhilinde elde ettikleri bilgi ve enformasyonu kişisel çıkarları ve kanunlara aykırı olacak bir şekilde kullanmayacaklardır.”
- i) “İşlerin sonuçlarını raporlarken, bildikleri tüm belgelere dayalı olarak gerçekleri ortaya koyarlar. Eğer bu gerçekler ortaya konmazsa, incelemede

⁴⁸ Koçberber, a.g.m., s. 73.

⁴⁹ a.g.m., s. 76.

bulunan faaliyet raporları çarpıtılabilir veya yasal olmayan uygulamalar gizlenebilir.”

j) “Uzmanlıklarında ilerleme ve hizmetlerin kalitesinin artması için devamlı bir şekilde gayret gösterirler.”

k) “Meslek içi uygulamalarda “enstitü” tarafından belirtilen olgunluk, yüksek ahlak ve saygınlık standartlarını koruma yükümlülüğünün bilincinde olurlar.”⁵⁰

1.5.4. Batıya Ait Bir Meslek Ahlakı “Protestan Çalışma Ahlakı”

Avrupalı yazarlar etnik bir tutuculukla Eski Yunan’ı geçmişte ilk çağların tek ideal uygarlığı olarak görmekteyler. Diğer uygarlıkların da varlıklarını kabul etmekle beraber Batı uygarlığının çalışma konusunda şu tespitini öncelikle görmek lazım gelir. Antik Yunan ve Roma dünyası bedenle çalışmayı hakir görmüş ve onu köleliğe uygun bir fiil olarak aşağılamıştır. Bununla beraber düşünsel eylemler yanında devam eden sanatsal ve entelektüel hayata saygı duymuşlardır. “Öte yandan Mezopotamya ve Doğu uygarlıklarında ise bedeni ve fiziki çalışma daha çok saygı görmüş, yapılan sanat ve zanaat çalışmaları el emeği ve alın teri noktasında kutsal addedilmiştir. Avrupa politeist inancın yerine Hristiyanlığı kabul edince Hristiyanlığın yanında getirmiş olduğu çalışmayı ve çalışkanlığı bir erdem gören anlayışını da kabul etmiştir. Zamanla Avrupa’da değişen yönetim ve toplum yapısı, gerek çalışma gerekse çalışanların saygınlığı konusunda zaman içerisinde değer yargılarında değişim yaşamıştır. Son devirde kapitalizmin etkisiyle ortaya çıkan “Reformcu Protestan Meslek ve Çalışma Ahlakı” tekrardan çalışmanın erdem ve itibarını savunmuş ve deklarasyonlarıyla bu savını kuvvetlendirmiştir.”⁵¹

PÇA olarak kısaltılabilecek Protestan Çalışma Ahlakı konusunda Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı kitabında şu noktalarla konuyu özetlemiştir:”

- Sıkı çalışmak ve çalışkanlığı dini bir görev olarak kabul etmek
- Tutumluluk ve verimlilik
- Dakiklik ve zamanı israf etmeme

⁵⁰ Koçberber, a.g.m., s. 76-77.

⁵¹ Mahmut Arslan, *İş Ve Meslek Ahlakı Dünya ve Türkiye Örnekleri*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 115.

- Yaptığı işten gurur duyma
- Mesleğe ve çalıştığı kuruma sadakat
- Dürüstlük ve başarıma ihtiyacı
- Aylaklığı, parada ve zamanda israfı ahlak dışı görmek
- İçsel kontrol (kişinin karşılaştığı sonuçlardan ötürü kendisini sorumlu tutması)
- Maddi başarıyı Tanrının bir lütfu olarak kabul etmek
- Yoksulluğu günahların evrensel bir göstergesi olarak kabul ederken, refahı tanrısal lütfun bir işareti olarak görmek.”⁵²

⁵² Arslan, a.g.e, s. 118-119.

II. BÖLÜM

TARİHTEN GÜNÜMÜZE MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

2.1. İSLAM VE MESLEK AHLAKI

İslam emanet ve emniyet kavramları üzerine bina edilmiş bir dindir. Kendisine ittiba ve intisap eden kişiyi de mü'min olarak isimlendirmiştir. Ancak, yalan söylemek, sahte ve hileli işler yapmak ve emanete ihanet etmek gibi durumlar neticesinde ilgili kişinin “mü'min” vasfını yitireceğini ve manevi dünyasının bu günahlar sebebiyle büyük bir yara alacağını haber vermektedir. Emniyet ve emanet kavramlarına bu kadar kıymet veren ve hususiyetine devamlı vurgu yapan bir dinin, kendisine iman edenlerden hayatlarının her alanında bu vasıflara dikkat edecek bir anlayışta yaşamalarını istemesi elbette çok doğal bir durumdur.⁵³

İslam'ın ilk devirlerinden bu yana müslümanlar mesleki ahlak eğitiminin kazanılmasına çok dikkat etmişlerdir. Bir işi Allah rızası için tam ve kusursuz yapma mecburiyeti, toplum içinde bir arada yaşadığı kardeşlerinin hakkını yememesi gerektiği fikri etrafında gelişen mesleki ahlak formasyonu, daha sonra çeşitli sosyal ve kültürel teşkilatlar eliyle kurumsallaşmış ve bir gelenek halinde nesilden nesile aktarılmıştır. Başta dini ve vicdani muhasebe, daha sonra kul ve kamu hakkına riayetin birey üzerinde etkili olduğu zamanlarda müslümanların ticari ve mesleki ahlak hayatı o günkü dünyada zirveyi bulmuştur. Hatta bu ahlaki duruş ülkeyi gezmeye gelen seyyahların bile oldukça dikkatini çekmiş ve onları kitaplarına bunu ayrı bir konu başlığı halinde almalarını sağlayacak kadar etki altında bırakmıştır.⁵⁴ Anadolu ve Balkanların müslümanlaşması ve Endonezya gibi devasa bir ülke nüfusunun etkilenip din değiştirmesiyle neticelenen durum, İslam dininin özünden beslenerek işini, mesleğini ve faaliyetlerini ihsan makamında yapan bu dürüst müslüman meslek erbabı sayesinde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in pazarı dolaşırken ıslak tahıl satan pazarcıya bu gayr-i etik davranışına binaen oldukça manidar bir üslupla **“bizi aldatan bizden değildir”**⁵⁵ şeklindeki hitabı, halen dahi meslek erbabının, mesleki ahlak formasyonunu çok yakından ve derinden etkilemeye devam etmektedir.

⁵³ Hamza Aktan, “Emanet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, Ankara: 1995, s. 83.

⁵⁴ Ziya Kazıcı, “Ahilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: 1988, s. 540-541.

⁵⁵ Müslim, “İman”, 164.

İslam inancına göre, Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir ve işini de kusursuz bir güzellikte yapmaktadır. Bu minval üzere kulları arasında mesleğini güzel bir şekilde icra edenleri de sevmekte ve onların işlerini bereketlendirmektedir.⁵⁶ Başta peygamberler olmak üzere toplumdaki her bir fertten kendi iâşesini kazanma yollarını bulmasını, ekmeğini kazandığı mesleği dürüst bir şekilde yapmasını, yine işini Allah'ın rızasını gözeterek ve onun gözetimi altında olduğu bilinciyle hareket ederek icra etmesini istemektedir. Kısacası İslam dini çalışma hayatında, mesleki ahlakı, ihsan ahlakı üzerine bina ederek hayata taşımanın gerekliliğini bize hatırlatmakta ve bu mesleki hayatı yaşama noktasında gayret gösterilmesini tavsiye etmektedir.

2.2. İSLAM MESLEK AHLAKININ ARKA PLANI: “AHİLİK TEŞKİLATI”

Ahi Evran, kaynaklarda Ahilik teşkilatının kurucusu, fikir babası, çevresindeki esnaf ve sanatkârların maddi ve manevi lideri konumunda olan biri olarak tarif edilmiştir. “Dinin yardımcı” olarak isimlendirilen Ahi Evran-ı Veli, bu teşkilatı fütüvvet anlayışı üzerine sistemleştirmiştir. Ahi Evran'ın, 1171 (H. 566) yılında İran'ın Batı Azerbaycan tarafında bulunan Hoy kasabasında doğduğu bilinmektedir. Asıl adı Mahmut olan bu zatın babasının adına nispeten veya doğum yeri nedeniyle Mahmut Bin Ahmet el-Hoyi (Hoylu Ahmet'in oğlu Mahmut) denildiği zannedilmektedir. Adil ve cömert olmasıyla bilinen bu ulu zat, hem sosyo-ekonomik hayata kazandırdığı manevi katkı hem de Anadolu'nun İslamlaşması ve medeniyetinin inşa olma sürecinde göstermiş olduğu önemli rolü sebebiyle Türk-İslam tarihinde çok önemli bir yeri temsil etmektedir.⁵⁷

Anadolu Ahiliğinin kurucusu ve fikir babası olan Ahi Evran, öncelikle 1205 tarihinde Kayseri'ye yerleşir ve bir debbağhane (deri işletmeciliği) açarak meslek hayatına atılır. Kendi meslek dalından başka 32 çeşit esnafa da rehberlik ve liderlik yaptığı bilinmektedir.⁵⁸

“Ahi” kelimesinin hangi kökten türediği konusunda birbirinden farklı düşünceler söz konusudur. Arapçada “kardeşim” anlamına gelen “ahi” kelimesinden ilham alındığını söyleyenler olduğu gibi, Türkçedeki “akı”dan (cömert, eli açık, yiğit)

⁵⁶ Al-i İmran, 3/ 148.

⁵⁷ Muhammet Düşükcan, Oğuzhan Başdaş, "Ahilik İlke ve Uygulamalarının Günümüz Kobilerine Yansımaları- Elazığ İli Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/ 2019, s. 867.

⁵⁸ a.g.m., s. 868.

türetildiğini ileri sürenler de vardır. Temel manada İslam'ın Türk toplumu üzerindeki etkisi sonucu her işte kardeşlik prensibi ile hareket edilmesi gerektiği fikri, Ahi teşkilatının bu kardeşlik fikri etrafında bir araya gelmesinde etkili olmuştur.⁵⁹ Birçok koldan esnaf ve zanaatkârı bir araya getiren, hem muhabbet hem de meşveret için birçok dergâh ve zaviye kuran Ahi Evran, bu münasebetle meslek kollarının birbirlerinden ilim ve irfan konusunda da faydalanmalarını sağlamıştır. Ahilik teşkilatının bu yönüyle toplum içinde bir eğitim ve öğretim kurumu olarak da rol üstlendiğini söyleyebiliriz.⁶⁰ Diğer taraftan topluma mal üretmek ve hizmet sunmak üzere teşkilatlanmış olan meslek erbabının bunu hangi metot ve üslupla yapacakları da yine ahiler toplantısında konuşularak karara bağlanmıştır.⁶¹

Ahilik teşkilatında temel amaç hem sosyoekonomik yapının hem de toplumu bir araya getiren katmanların bir arada dostça yaşamalarını sağlamaya çalışmaktır. Birbirini seven, birbirini koruyan, iyi ve kötü günlerde birbirinin yanında duran, yoksula ve miskine arka çıkan, toplumun sorunlarına duyarsız kalmayan bir birlikteliği korumak demektir. Milletine ve devletine yürekten bağlı, ülke çıkarını kendi çıkarlarının önünde tutan, herhangi bir kötü durumda bütün maddi ve manevi varlığını devleti ve milleti uğrunda feda eden bir teşkilatın unsuru olmak demektir. Mal ve hizmet üretirken bunu toplumun faydası için en güzel manada icra etmek, karaborsa ve fırsatçılık yapmamak üzere and içmek demektir.⁶² Ahilik maddi boyutu olan bir kuruluş olması hasebiyle bir taraftan dünyaya ve iktisada hitap ederken; diğer taraftan mesleki ahlak ve formasyonunu ayet ve hadislerden alarak bir nevi manevi eğitim ve ticari ahlak talimğâhı olarak da faaliyet göstermiştir.⁶³

Ahilik, terim olarak XIII. Yüzyılda kuruluşunu tamamlamış, belli kural ve usulleri kendisine ilke edinmiş esnaf ve zanaatkâr birlikteliğini ifade ederken, kurulmuş olduğu çağlardan itibaren Anadolu halkının yaşantısını da derinden

⁵⁹ Ziya Kazıcı, "Ahilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: 1988, s. 540; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, İstanbul: 1996, s. 262-263.

⁶⁰ Recep Dikici, "Ahî Evran ve Çağdaşı Bazı Âlim ve Edipler", *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu I*, Kırşehir: 2005, s. 300.

⁶¹ Mikail Bayram, "Bir Eğitim ve Öğretim Ocağı Olarak Ahi Teşkilatı" *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi-2*, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2005, s. 143.

⁶² Ferhat Erarı, "Ahilik ve Ahilik Kültürünün İktisadî Hayatımızdaki Anlam ve Önemi" *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: KBY, 1999, s. 118.

⁶³ Gülin Öğüt Eker, "İletişimde Yüklendiği Fonksiyonla Türk Kültürü İçinde Esnaf Dükkânlarındaki Levhalarda Ahilik Gelenekleri", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: KBY, 1999, s. 113.

etkilemeye devam etmiştir. Anadolu gençliğinin kişilik inşasında ve vasıfsız bir halde başıboş kalmaması adına oldukça önemli bir boşluğu doldurmuş, toplumda adeta bir halk eğitim kurumu gibi işlev görmüştür.⁶⁴

Ahilik, çok yönlü ve çok renkli bir teşkilattır. Konukevi ve zaviye olarak kullandıkları toplanma mekânlarına usta ve çıraklardan başka toplumu sevk ve idare eden öğretmenler, kadılar, müderrisler, hatipler, vaizler, emirler ayrıca bölgenin ileri gelen saygın kişileri de ziyaretlerde bulunurdu. Onlar da ellerinden gelen her türlü imkân ve yardımı bu teşkilatın yaşaması ve idamesi için seferber ederlerdi. Ahiliğe kabul şartı ahlaklı, cömert, iyilik ve yardımsever olmayı gerektirdiği için genelde bu örgüte dâhil olanlar manen olgun kişilerdir. Zira kişi ahlaklı olmadan, karakteri toplum tarafından kabul görmeden herhangi bir meslekte başarı elde edilebilmesi mümkün değildir. Kaliteli bir meslek erbabı olmak her şeyden önce manen kâmil bir ahlak ve örnek bir karaktere sahip olmakla mümkündür.⁶⁵

Ahiliğin temel vizyonu, kaynağını kitap ve sünnetten alan fütüvvetnamelerdir. Dolayısıyla ahiliği anlamanın yolu fütüvvetnameleri iyi şekilde okumaktan geçmektedir. Bu eserler ahilik teşkilatının uyguladığı genel ahlaki doktrinlerin izah edildiği temel kaynak eserlerdir.⁶⁶ Günlük yaşamda uygulanan ve çoğunlukla tasavvufi bir yönü de olan bu eserlerde genel olarak model insan olmanın önemi ve gerekliliği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, esnaf ve sanatkârlar birliğine ehil ve ahlaklı adam yetiştiren, işleyiş ve pazarı manen denetleyen Ahilik kurumu, köken olarak fütüvvet teşkilatına dayanmaktadır.⁶⁷

Ahilerin zaviyesinde ilim ve irfana çok önem verildiği için bu ayrıntıları konu alan meşhur fütüvvetnameler çokça okutulurdu. Bu eserler, sadece toplumun belli bir kesimini değil bütün katmanlarını ilgilendirdiği için teşkilat dışarıya yani topluma açık bir kuruluş olma misyonunu devamlı ve canlı tutuyordu. En meşhur eserlerden biri

⁶⁴ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2. b., Konya: 1981, s. 52.

⁶⁵ a.g.e, s. 101

⁶⁶ Veysi Erken, "Ahilik Teşkilatının Vizyonu", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: 1999, s. 125

⁶⁷ Çağatay, a.g.e, s. 14

olan Sülemi'nin Fütüvvetnamesi, bu sohbetlerde en çok okunan ve müşavere edilen eser olma özelliğine sahipti.⁶⁸

Sülemi, Fütüvvetnamesi'nde sosyoekonomik ve insani ilişkilerde şu noktalara dikkat edilmesi gerektiğini vurguluyordu.

- Kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmak
- Yaptığın herhangi bir iyilikten karşılık beklememek
- Güçlüyken ve haklıyken dahi affedebilmek
- Başkasının kusur ve ayıplarını bırakıp kendi kusurlarıyla meşgul olmak
- Din kardeşini yeri geldiğinde kendi nefesine tercih etmek
- Yaltaklanma ve işgüzarlık yapmamak, zengin-fakir ayrımı gütmemek
- Halka tenezzül etmemek, el açmamak ve kendi ekmeğini kazanmak
- Cömert, yardımsever, güler yüzlü, tatlı dilli ve geçim ehli olmak
- Her gelen ve gideni Allah'ın bir takdiri bilmek ve teslim olmak
- Kimseyi azarlamamak, sırrını ifşa etmemek, hizmette ayırım yapmamak
- Mesleğin gerektirdiği ehliyet ve emniyete sahip olmak
- Kul hakkına ve Allah'ın gazabına neden olacak işlerden kaçınmak.⁶⁹

Ahilik teşkilatı hayatın bütün bu alanlarında Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyesini örnek alıyordu. Nitekim bu öğretilerin ilhamını, onun halini daha peygamberlik vazifesi kendisine tevdi edilmeden önce eşi Hz. Hatice'nin "*Sen muhtaçlara yardım edersin, zayıf olanları korur, zorda kalanlara destek olursun, fakir ve miskinlerin de yardımına koşarsın*"⁷⁰ şeklindeki ifadelerinden alabiliyorlardı.

Sonuç olarak, Fütüvvetnamelerin etkisi altında kalarak kanunları yazılmış olan ahilik teşkilatına mensup kişi, vicdanı kendi üzerine hâkim ve gözcü kılan kimsedir. Ticari ve mesleki hayatta kazancın yerine şeref ve onuru önceleyen kişidir. Helalinden kazanmayı, yerinde ve yeterince harcamayı, ölçü ve tartıda haddi aşmamayı bilen, toplum için her zaman en hayırlı ve en faydalı işi yapmaya çalışan bir toplum

⁶⁸ Murat Özeydın, "Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı", *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu II*, Kırşehir: 2005, s. 700

⁶⁹ Özeydın, a.g.m, s. 707-708.

⁷⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi (Tarih el-Ümem ve'l-Mülûk)*, çev. Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir, İstanbul: MEB Yayınları, 1991, IV, 93.

hizmetkâridir.⁷¹ Kalbi Allah’a, kapısı cümle âleme açık, cömert ve civanmert bir kul olmaya çalışmaktır. Önünde ve arkasında milletin razı ve hoşnut olduğu bir karakter ve seciyeye sahip olmak demektir. Allah’ın varlığına inanmış ve bütün işlerinde onun nazarı altında olduğu bilinciyle hareket eden ve yapıp ettiklerinin hesabını bir gün vereceği düşüncesi etrafında hayat süren örnek bir şahsiyet olmaya gayret göstermek demektir.⁷²

2.3. AHİLİKTE İŞ VE MESLEKİ AHLAK DEĞERLERİ

Ahilik felsefesinde “ben” ve “benim” kelimeleri pek tercih edilen söylemler değildir. Zira dinin temel kaynaklarından almış olduğu edep ve terbiye ile teşkilata mensup olan her bir kişi, meslek hayatına devamlı “biz” bilinciyle bakması ve iş hayatında bir diğerini korumak ve kollamak üzere hareket etmeyi benimsemesi gerekmektedir. Öyle ki teşkilatın mensubu esnaf ve sanatkârlar, “Ben bugün satış yaptım, siftahımı yaptım, siz komşuma gidin ve ondan alın, o henüz siftah yapmadı” diyecek derecede fedakâr, erdem ve fazilet sahibidirler. Ahi kişi gönlü ve eli bol olan kişi demektir. Zira ahilere göre eli ve gönlü cimri olan kişi bu kapıdan alması gerekenleri alamamış demektir.⁷³ Ahilik, sayılan bunca özelliği nereden veya hangi kaynaktan almaktadır dersek, şu hadisleri burada belirtmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

“Bir kimse kardeşinin yardımında bulunduğu sürece Allah da muhakkak o kimsenin yardımında olur.”⁷⁴

“Sizden biriniz kendisi için sevip istediği şeyi kardeşi için de arzu edip istemedikçe iman etmiş olamaz.”⁷⁵

İşte, dinleyeni yüksek seciye sahibi bir insan yapan bu hikmetli hadislerden ilham alan müslümanlar, elbette peygamberlerinin hal ve davranışlarından da haberdardılar. Onu bize ayrıntılı bir şekilde anlatan siyer kitaplarında şöyle yazıyordu: *“Kavmi arasında en mert, en iyi huylu, soyca en asil, komşuluk hakları bakımından en*

⁷¹ Cemal Anadol, *Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara: KBY, 2001, s. 61.

⁷² Mehmet Şeker, “Fütüvvetnameler ve Ahîlik”, *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu II*, Kırşehir: 2005, s. 850.

⁷³ Hulusi Doğan, *Ahîlik ve Örtülü Bilgi*, Ankara: Ekin Kitabevi, 2006, s.76.

⁷⁴ Müslim, “Zikir”, 38; İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

⁷⁵ Buhârî, “İmân”, 7; Müslim, “İmân”, 71.

*iyi, en uysal, en doğru sözlü, en yüce ahlak sahibi, en güvenilir, kötülükten ve insanları alçaltan huylardan en uzak olan kimse idi.”*⁷⁶ Görüldüğü üzere her türlü kemalatı üzerinde bulunduran ve onu en güzel bir şekilde taşıyan peygamber efendimize hayatın her alanında tam ittiba etmek isteyen ahiler, ondaki her sıfatı ve erdemi örnek almaya ve hayata taşımaya çalışmışlardır.

Bugün modern dünyada ticaret ve ekonomi sektöründe acımasız ve insani olmayan bir tüketim ahlakı hüküm sürmektedir. Artık, insanı merkeze almayan, insani erdemleri önemsemeyen, iyilik ve mertlik gibi yüksek değerdeki duyguların pek itibar görmediği bir sektörden bahsediyoruz. Zamanımızda insanlar malları ve güçleri sayesinde itibar sahibi olabilmekte, insanlığı derinden sarsan cimrilik, savurganlık ve aşırı israf gibi olumsuz durumlarsa varlık sahibi zenginler için bir hak olarak telakki edilebilmektedir. Paraya ulaşmak için her şeyin mübah sayıldığı, bir litre petrolün bir litre kandan daha kıymetli olduğu şu modern zamanlarda ahilerin “insan şerefine olmadığı bir yerde hiçbir şey şerefini koruyamaz” prensibi nasıl ve ne şekilde anlatılabilir ki?⁷⁷

Ahilik teşkilat kanunlarına göre, kalitesiz mal üretmez ve satamazsınız. Kusurlu malın kusurunu söylemeden ticarete konu edemezsiniz. Kendiniz için para verip de almayacağınız bir şeyi başkasına reva göremezsiniz. Her şeyin kendi cinsine ve kalitesine göre bir değeri vardır. Başkaları bunu bilmesede meslek erbabı o malın piyasa değerini bildiği için, onun kıymet edecek değerden fazla satmaması gerektiğini bilmek zorundadır.⁷⁸ Ahilikte kardeşlik ve yarenlik en önde gelen duygulardır. Güzel ahlak ve yüksek karakter sahibi bir kişi olunmadan hiçbir işte ve hiçbir sahada başarılı olunamaz prensibi esastır. Ahilikte, biz beraber kalkınırsak zengin oluruz, beraber mutlu olursak huzur buluruz anlayışı vardır. “Biz bilinci” çok kuvvetlidir ve çok önemlidir. Ahilik; iş birliğine dayalı, mutlu bir iş ve yaşam standardı; daha dürüst, daha sade, daha safiyane, daha kendine ait bir tempoyla evrensel etik ilkeler doğrultusunda sabırlı bir yaşama şeklidir.⁷⁹

⁷⁶ İbn İshâk, *Siretu İbn İshâk*, Konya: 1987, s. 57; İbn Hişâm, *Siretü'n-Nebeviyye*, Beyrut: 1992, I, 123.

⁷⁷ Şeker, a.g.e., s. 850.

⁷⁸ Adil Gülvahaboğlu, *Ahî Evran Veli ve Ahîlik*, Ankara: Memleket Yayınları, 1991, s. 261.

⁷⁹ Akın Marşap, “Ahî Evran-ı Veli ve Evrensel İş Etiğinde Yeni Gelişmeler”, *Ahîlik Araştırmaları Dergisi*, Kırşehir: 2005, C. I, Sy. 2, s. 85.

Ahi yasalarına göre kişi helalinden kazanmalıdır. Her insanın kendini fukaralıktan koruyacak ve maişetini temin edecek bir sanatı olmalıdır. Kazandığını sadece kendine hak görmemeli, onu muhtaç ve fukaralar ile de paylaşmalıdır. Mesaisi dışında mutlaka ilim ve zikir meclislerine koşmalı, buralarla arayı açmamalıdır. Dünyalık kazanmak elbette bir vecibedir; ama bu hiç kimseyi dünyanın kulu ve kölesi de yapmamalıdır.⁸⁰

Ahilik yasası der ki: “Mesleki ahlak olarak bilmen gerekenleri bileceksin. Mesela çürük ve kusurlu mal satmayacaksın. Müşteriden alınan gereken ücretin fazlasını talep etmeyeceksin. Başkasının malını taklit etmeyeceksin. Noksan tartmak ve bozuk terazi kullanmak büyük bir kabahattir. Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin. Bu kurallar asıldır, hiç kimse bunu bilmiyor veya bunlardan habersizdim demek gibi bir özre sahip olamaz.”⁸¹

Ahi olan kişinin temel amacı insana yakışır bir şekilde Allah’ın kendine emir buyurduğu yüce haslet ve niteliklere ulaşmak, insanca yaşamak ve çevresindekileri de yaşatmaktır. Ahi, bu yönüyle yaşa-yaşat felsefesini bir hayat prensibi olarak telakki eden kimsedir. Kazandığını Allah yolunda, ahiret azığı olarak sarfeden erdemli bir şahsiyettir. Ahi kanaatkârdır, çok olana iltifat etmez. Kendisini aşacak ve ahiretine zararı olacak ağır çalışma yükünün altına girmez. Ahiliğin temel gayesi; zenginle fukarayı, üretici ile tüketiciyi, iş gücü ile sermayeyi, millet ile devleti şefkat temelinde bir arada tutmayı sağlamak, aralarında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ahlâkî bir toplum düzeni meydana getirmektir.⁸²

2.4. OSMANLI’DA LONCA TEŞKİLATI VE MESLEKİ DAYANIŞMA

Anadolu Selçuklu dönemi ile başlayıp Osmanlı Devleti’nin yükselme devrine kadar geniş bir dönemi etkileyen ve ticari hayata yön veren ahilik sistemi, İstanbul’un fethi ile yerini yavaş yavaş Lonca teşkilat sistemine bırakmıştır.⁸³ Ahilikte genel manada homojen bir yapı vardı ve müslümanlar arasındaki güçlü dayanışmayı ve disiplin kültürünü sağlıyordu. Daha çok küçük şehirler ve bu şehirlerdeki küçük esnaf

⁸⁰ Özeydin, a.g.m, s. 700.

⁸¹ Özeydin, a.g.m, s. 706.

⁸² Anadolu, a.g.e, s. 65.

⁸³ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin iktisadi ve içtimai tarihi*, (2.b), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 394.

dayanışmasını sağlayan bu yapı, toprakların büyümesi ile farklı etnik kökenlerin imparatorluk toprağına ve özellikle ticaret hayatına dâhil olması nedeniyle artık farklı bir teşkilatlanmayı ve devletin de ağırlığını hissettireceğı farklı bir kurumsal yapılanmayı zorunlu kılıyordu. Bu yapılanmanın kurallarını, sorumlularını ve piyasasını direkt olarak merkezi devlet sağlayacak, huzur ve dengeyi bizzat devletin atadığı resmi hizmetliler deruhte edecektir.⁸⁴

Daha önce dediğimiz gibi, Osmanlı Devleti'nde mesleki örgütlerin ve esnaf teşkilatının loncalar şeklinde bir araya gelmesinde hızla gelişen ve genişleyen devlet sınırları temel etkindir. Zira ülke kurumları ile bu sınırlar içine giren farklı milletlerden esnaf ve zanaatkârların bu yapılanma içine çekilerek piyasa bütünlüğünün ve devlet kontrolü altında sistemin devam etmesinin sağlanmaya çalışılması gerekiyordu. Lonca kelimesinin köken olarak, sınırların birbiriyle komşu olmasından dolayı İtalyanca 'da kullanılan "Loggia" veya Fransızca "Loge" kelimeleriyle irtibatlı olduğu, tarihi olarak bu etkilenme neticesinde Loncaya dönüştüğü ve yeni esnaf birliğine bu ismin bu etkilenme neticesinde verilmiş olabileceğı değerlendirilmektedir. Osmanlı çarşısı geleneğinde Debbağlar Çarşısı, Yorgancılar Çarşısı, Hallaçlar Çarşısı, Demirciler Çarşısı ve Bakırcılar Çarşısı gibi farklı farklı çarşıların kendi adıyla loncası bulunmakta ve çarşıların uygun bir yerinde kendilerine ait bir Lonca binası tespit olunmaktaydı. Bu loncaların her birinin kendisini temsil ve tefrik eden bir sancağının olması da adettendi.⁸⁵

Lonca teşkilatının yönetim yapılanması ve örgütlenmesi; "kethüda, lonca ustası, yiğitbaşı, işçi başı, ihtiyar ustalar ve idare heyeti" gibi unsurlardan oluşmaktadır.⁸⁶ Loncalarda üyelerin seçimi ve idaresi devletin atadığı kethüdalar tarafından icra edilirdi. Her loncanın bir kethüdası ayrıca her loncanın işlerini sevk ve idare eden mesleğin tecrübelileri arasından seçilmiş bir "Yiğit Başı"sı olurdu. Yiğit Başı'na işlerini yapmasında yardım eden "Ehli Hibre" adında bir de yönetim kurulu

⁸⁴ Nesimi Yazıcı, "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, 35/1, s. 156.

⁸⁵ Yazıcı, a.g.e, s. 156.

⁸⁶ Halil Emre Akbaş, Serdar Bozkurt, Kübra Yazıcı, "Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi İle Karşılaştırılması", *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2018/9, s.177.

oluşturulurdu. Kethüda, devlet ile esnaf arasında bir aracıydı. Loncaya dair maddi ve manevi her hususun takibi, yönetim ve denetimi kethüdaya aitti.⁸⁷

Ahilik teşkilatının bir devamı olarak bilinmesiyle beraber lonca teşkilatının da kendine has çok sayıda kural ve kaideleri vardır. Mesleğe bağlılık ve sanatın sadakatine ek olarak meslek dayanışması, mesleki gelenek ve görenekler de çok önemlidir. Teşkilat üyesi, lonca yönetiminin aldığı kararlara uymazsa para cezası, loncadan silinme, gerçekleştirdiği zanaattan alıkonulma gibi ağır cezalarla tecziye edilmektedir. Faaliyet gösterdiği zanaattan alıkonulan bir kişi bu sebeple başka hiçbir çarşıda çalışamaz hale gelmektedir.⁸⁸ “Örneğin, dokumacılık mesleğini icra eden bir esnafın önceden belirlenen ölçülerin dışında daha dar veya kısa bir kumaş dokuması durumunda diğer esnaflara da ders olması için, lonca şeyhi dokumacının kumaşını kesip dağıtarak hata yapan esnafı cezalandırırdı. Verilen ceza, hatalı esnafın dükkânının kapatılmasına ve hatta o esnafın bir daha dükkân açamamasına kadar gidebilmektedir”⁸⁹

Lonca teşkilatına dâhil olma konusunda ahilikte olduğu gibi kişiliği ilgilendiren bazı engeller kaldırılmıştır. Dolayısıyla loncaya giren herhangi bir kişiye artık dini veya bağlı olduğu tarikatı hakkında bir sorgulama ve soruşturma yapılmamaktaydı. Hangi din ve meşrebe mensup olursa olsun kişi loncaya kaydını yapabilmekte ve dolayısıyla loncanın yönetimi altında kendi sanatını icra edebilmekteydi.⁹⁰

Yeni loncaların kurulması, kurulan loncalarda farklı uzmanlık gerektiren sanat ve zanaat kollarının meydana getirilmesi, kadıya bir arzuhal ile bildirilmesi gerekir. Onay alınan yeni lonca veya yeni iş kolu köklü ve eski bir loncaya bağlanmaktaydı. Yeni ürünler ve mallar üretme gücüne sahipse merkezi devlet organından alınan bir izinle çalışmaya başlamasına onay verilmekteydi.⁹¹

Loncaların faaliyetlerini devam ettirmelerini sağlamak adına kurulmuş olan Esnaf Sandığı, Esnaf Vakfı ve Esnaf Kesesi gibi yardım sandıkları da bulunmaktaydı.

⁸⁷ Yazıcı, a.g.e, s.156-157.

⁸⁸ Mithat Gürata, *Unutulan adetlerimiz ve Loncalar*, Ankara: Tisa Matbaacılık, 1975, s. 97/98.

⁸⁹ Mustafa Demirci, “İslam’da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri”, *İstem Dergisi*, İstanbul: 2003, Sy. 2, s.141.

⁹⁰ Murat Şen, *Osmanlı Devleti’nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar*, Kasım, 2002, s.28.

⁹¹ Bülent Çelik, “Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu”, *TAD*, 2004, XXIII/36, s.63.

Esnaflar loncasında her türlü mesarif, maaş ve giderler bu yardım sandıklarından karşılanmaktaydı. Bununla beraber yardım sandığındaki para, işini büyütmek isteyen veya borç altında kalan esnaf için de kullanılabilirdi. Ayrıca işini kaybeden, iflas eden ve meslekten bir şekilde elini çekmek zorunda kalan esnafa da yardım yapılmaktaydı.⁹²

Yukarıda anlatıldığı şekliyle Osmanlı piyasa ekonomisini düzenleyen, yöneten, devletin ayakta kalması için katma değer üreten ve vergilerin düzenli bir şekilde devlet kasasına akmasını sağlayan loncalar; hem bizzat hayatın içinde devletin yaşaması için iş kollarını idare ediyor, hem de mesleki ahlak, meslek içi dayanışma ve disiplinin idamesi noktasında inisiyatifi elinde bulunduruyordu. Çalışanın ezilmemesi, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, aldığı yevmiyenin adaletli olması, aynı meslek grubunun dengeli ve dürüst bir rekabet yürütmesi için gerekli önlem ve kuralları uygulama noktasında oldukça gelişkin ve örnek bir çalışma prensibi benimseniyordu. Bu münasebetle lonca sistemi sayesinde devlet sınırları içinde ahenk ve huzur sağlanırken, buna paralel olarak uluslararası iş hayatında da rekabet dengeli bir şekilde yürütülebilmekteydi.⁹³

2.5. OSMANLI'DA ÇALIŞMA AHLAKI PRENSİPLERİ

Osmanlı'yı kuruluş köklerinden zirveyi bulduğu yükselme dönemlerine kadar incelediğimiz zaman her işin evveliyatının ve temelinin güçlü bir maneviyat ve sıkı bir dayanışma kültüründen geçtiğini görürüz. Hiç şüphesiz İslami kaynakların bu yöndeki çağrısı, fetihlerle genişleyen sınırlar ve bunun sonucunda karşılaşılan yeni topluluklar, İslami temsil noktasında sıkı tedbirlerin alınmasını ve kuvvetli bir dini mesajın verilmesi gerekliliğini zorunlu kılıyordu. "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" felsefesiyle inşa edilen yeni devletin temeli adalet ve merhamet üzerine atılıyordu. Ahilik teşkilatının bu kadar örnek bir yapı haline gelmesi ve varlığını bu denli yaşatmasındaki sır, hiç şüphesiz bu sağlam temeldir. Zira Osmanlı'nın kuruluşundan 19. yüzyıl kapitalizm çağına kadar sosyal bir devlet anlayışı benimsediği, zenginin fakarıyı ezmediği, malını onunla paylaştığı, sermayenin belli bir zümre arasında dolaşmadığı bir ekonomik politikayı takip ettiğini görüyoruz. Tımar sistemi ile herkesin geçimini

⁹² Gürata, a.g.e, s. 108.

⁹³ Şevket Pamuk, "Osmanlı'da Loncalar", *The Grand Bazaar Magazine Kapalıçarşı*, 2001, 2/ 94.

sağlayacak bir malı olurken, ticarete ahi ve lonca teşkilatı sayesinde çalışma ahlakının örnek bir dereceye yükseldiğini görmekteyiz.⁹⁴

Osmanlı çalışma hayatına temeli Fütüvvetnameler üzerine kurulu olan ahilik teşkilatının çalışma prensipleri doğrultusunda bir ahlaki yapının hâkim olduğunu görmekteyiz. Güçlü bir dayanışma, yardımseverlik ve diğerkâmlık duygusu etrafında şekillenen Osmanlı Ahiliği, bu prensiplerin sonucu olarak ammeye hizmet edecek birçok yapının teşekkülünde de aktif rol almıştır. Hayır kurumlarına kazancından ciddi yardımlarda bulunmak, dışarıdan gelen tüccarı misafir ederek güzelce ağırlamak, bu münasebetle hanlar, imarethaneler, tekke ve zaviyeler inşa etmek, bunların hizmetlerini görmek için vazifedarlar ihdas etmek bu bapta söylenecek başlıklardan birkaç tanesidir. Bu hizmetler bir angarya veya yük gibi görülmeyip bilakis bir ibadet ve büyük bir muhabbet duygusu ile deruhte edilmekteydi.⁹⁵

Ticari hayatta rekabet elbette sanatın ve ürünün geliştirilmesi için olmazsa olmaz bir olgudur ama bu diğerini yok etmek, işini ve pazarını elinden almak için başvuru bir yol değildir. Osmanlı çalışma ve meslek hayatında kardeşlik ve samimiyet esastır.⁹⁶ Meslek hiyerarşisi içinde usta-çırak ilişkisi baba-oğul muhabbeti çerçevesinde devam ettirilirdi. Uyarılar ve paylamalar babanın oğluna bir nasihati, bir tecrübe aktarımı gibi algılanırdı. Zaten bu olmazsa olmazdır. Zira böyle olmadıkça sanatın icrası, iş disiplini ve ahengi sağlanamazdı. Bu durum, toplumu derinden etkileyen tasavvufi kültür anlayışı ile de yakından ilintilidir.⁹⁷

Osmanlı'da sanat ve meslek erbabı helal paranın peşinde olmalıdır. Esas gaye çok kazanmak değil, helal ve meşru yoldan iaşeyi temin etmektir. Kendisi kazanırken başkalarının ocağını yıkmak felaketten başka bir şey değildir. Osmanlı toplum geleneğinde her er kişinin mutlaka bir sanatının olması gerekir. Zira bu başkasının

⁹⁴ Mahmut Arslan, *İş ve Meslek Ahlakı; Dünya ve Türkiye Örnekleriyle*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2012, s.141.

⁹⁵ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisap Müessesesi (Ekonomik, Dini ve Sosyal Hayat)*, İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1987, s. 253.

⁹⁶ Mustafa Tekin, "Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya: 2006, Sy. 21, s. 223.

⁹⁷ Tekin, a.g.e, s. 223-224.

avucuna bakmaması ve vakur bir müslüman olarak toplum içinde hayatını idame ettirmesi için gerekli bir durumdur.⁹⁸

Kişinin mesleki hayatında iş disiplinine önem vermesi gerekmektedir. Her ne iş olursa olsun mesleki formasyon sahibi olması gereken zanaatkâr, iş yerinde de dirlik ve düzene dikkat etmesi gerekir. Her mesleğin icra kuralları olduğu gibi bu icrayı hangi şartlar altında ve hangi üsluba dikkat ederek yapacağı konusu da kurallara bağlanmıştır. Meslek sahibi esnaf bu kuralları bilmeli ve ona göre hareket etmelidir.⁹⁹ Bulduğu işyerinde her daim mutedil bir üslupla dengeyi gözetmek, sosyal ilişkilerinde son derece olgun ve nezaket sahibi olmak meslek hayatının ve mesleki itibarın olmazsa olmaz unsurlarıdır.¹⁰⁰

Esnaf ve sanatkâr toplumda yer edinmek, itibar sahibi olmak ve müşteri kazanmak istiyorsa pek tabiki cömert olmalıdır. Doğruluk sahibi, mütevazı, özü ve sözü bir, ahlaken güvenilir, başkalarına hayrı ve iyiliği tavsiye eden, affedici ve kibirden uzak bir üslubu benimsemelidir.¹⁰¹

Osmanlı çalışma hayatında ahlaki olgunluk ve esnaf arasındaki dayanışma en büyük sermaye olarak bilinirdi. Dara düşen kişinin yardımına koşmak, borcunu kapatması için destek olmak en ulvi davranışlardır. Alacaklı kişinin borçlusunu sıkıntıda gördüğü durumlarda ilgili alacağın vadesini tehir etmesi veya birazından vazgeçmesi ise meslek hayatı içindeki en büyük erdemlerden biri olarak kabul görürdü.¹⁰² Bu anlayış pek tabii ki, Hz. Peygamberin: **“Kendin için istediğin şeyi mümin kardeşin için de istemedikçe gerçekte iman etmiş olmazsın”**¹⁰³ ve **“kişi mümin kardeşinin bir sıkıntısını giderirse, Allah da onun ahiret sıkıntılarından birini giderir”**¹⁰⁴ hadislerinin hayata yansımış bir şeklidir.

⁹⁸ a.g.e, s. 255.

⁹⁹ Kemal Turan, *Ahilikten Günümüze Meslekî ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 1996, s. 43.

¹⁰⁰ Tekin, a.g.e, s. 221.

¹⁰¹ Nevzat Aydın, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Ahilik Değerler Sisteminin Temel Referansları”, *Ahilik Uluslararası Sempozyumu “Kalite Merkezli Bir Yaşam”, Bildiri Kitabı*, 2011, s. 129.

¹⁰² Selahattin Bayram, “Osmanlı Devlet’inde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları, Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, Sy. 21, s. 88.

¹⁰³ Buhârî, “İman”, 17.

¹⁰⁴ Buhârî, “Mezâlim”, 3; Müslim, “Birr”, 58.

Böyle örnek bir sosyo-ekonomik modelin uzun yıllar boyunca yaşaması gayet doğal karşılanabilir. O halde Osmanlı'daki bu çalışma ahlakı, hayatiyetini 19. yüzyıla gelindiğinde neden kaybetti? Bu konuda Ülgener: “Fütüvvet, esnaflık teşkilatının manevi yönünü deruhte ederken; lonca ise dış çatı koruma vazifesi görüyordu. Esnaf teşkilatının harabiyeti ve çöküşü bu iki kurumun zafiyete uğramasından dolayı gerçekleşmiştir. Esnaflık fetihlerle beraber dini manevi alanı terk ettikçe iç cephe yavaş yavaş zayıflamış, diğer dış koruma alanı olan lonca da, 19. yüzyılın büyük sanayi devrimine karşı ayakta kalmayı başaramayarak çökmüş ve yıkılıp gitmiştir.”¹⁰⁵ İnsani değerlere ters olan bu yeni kapitalist sistem, insanı ruhtan ve maneviyattan uzaklaştırdığı için pek tabii ki dünya ile birlikte Osmanlı hinterlandını da etkilemiş; çalışma ahlakının bozulmasıyla tarih boyunca örnek olan “ahi-esnaf” modelinin çıkar ve maddeye dayalı kapitalist ekonomi modeline karşı direnemeyip zayıflamasına ve toplumsal hayattan silinmesine neden olmuştur.¹⁰⁶

2.6. TÜRKİYE'DE İŞ VE MESLEK HAYATI

2.6.1. İş Hakkı ve Çalışma Hayatı

Günümüz modern toplumunda çalışmak, bireyin hayatındaki en önemli ve en temel faaliyet alanlarından biridir. Çağdaş anlamda “çalışma” kavramının anlam genişlemesi kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte gelişme göstermiştir. Zira tarihi serüveni içerisinde farklı yaklaşımlar neticesinde değişik anlamlar kazanan bu terim sanayi devrimi öncesinde belirli bir toplum kesimine mal edilmiş ve gündelik tüketim kültürünün bir unsuru gibi görülürken, 17. yüzyıl sonrası artık bütün toplum kesimlerini ilgilendiren, toplumdaki her bireyin temel bir hak ve ödevi haline getirilmiştir. Dolayısıyla bugün tanımı yapılan ve bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmek için yapmaları gereken bu sürekli eylemin kavramsal tanımının bu modern çağın bir ürünü olduğunu söylemek gerekir.¹⁰⁷

Çalışmanın bir kaç türlü anlamından ve aşamasından bahsedebiliriz. Bunları birkaç başlık halinde kısaca toplarsak, mesela çalışma, üretim sürecinin bir aşaması, somut bir ifadesidir. Çalışma bir gelir ve menfaat üretme yolu; ayrıca bir saygınlık ve

¹⁰⁵ Sabri Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları, 1981, s. 34.

¹⁰⁶ a.g.e, s. 96.

¹⁰⁷ Aylin Ünal, “Çalışma Ahlakı Kavramına Kültürel Bir Bakış ve Türkiye'de Çalışma Ahlakı”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Kasım- 2011, s. 128.

toplumda belli bir statü kazanma vesilesidir.¹⁰⁸ Çalışma, zamana, koşula ve kültüre göre anlamı değişim gösteren bir kavram olmakla beraber ücret karşılığında yapılan bir ameliye veya faaliyet¹⁰⁹ veyahut belirli bir ücret karşılığında olsun veya olmasın, psikolojik ve manevi bir sonucu olan, üretilen ürüne değer katan her bir faaliyet veya faaliyetler alanı olarak da tanımlana gelmiştir.¹¹⁰

Çalışma, insan hayatı için vazgeçilmez bir konumda bulunmaktadır. Zira maddi getirisi hayatta kalma adına elzem bir anlam ifade ederken, manevi boyutu ve anlamıyla da değerli ve kıymetli görülmeği sağlamaktadır. Öte yandan toplumsal kabul ve statü edinme noktasında oldukça önemli bir manevi doygunluk elde etme vesilesidir. Yani çalışma sadece maddi bir ürün ya da maddi bir gelir elde etme faaliyeti değil anlam değeri çok geniş ve farklı yorumlanabilecek birçok manevi faydayı da elde etme sürecidir.¹¹¹ Çalışma, sağladığı gelir, yanında getirdiği saygınlık ve gelişme olanağı ile toplumu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bir olgu olarak değerlendirilirken; birey için de hem maddi, hem de manevi bir doyum kaynağı olma vazifesi görmektedir. Kişinin başarı duygusunu en yoğun ve en geniş şekilde hissedebildiği yegâne alandır.¹¹²

Buraya kadar çalışma kavramının süreci ve mahiyeti üzerine biraz değinmiş olduk. Şimdi de ülkemizin yakın tarihinde çalışma kavramının geçirdiği süreçleri, çalışma hakkı ve çalışan hukuku üzerine birkaç noktaya temas edeceğiz. Zira ulaştığımız zamanın çalışma hukuku, çalışma ahlakı ve uygarlık düzeyini anlamak için bu tarihi tecrübeyi yakından tanımak ve tefekkür etmek gerekmektedir.

İç hukukumuzda çalışma hayatına dair ilk önemli adım 1936 yılında yürürlüğe giren iş yasası ile atılmıştır. Bu iş yasasında çalışanın korunması, iş ve patrondan dolayı zarara sokulmaması ve herhangi bir sebepten dolayı işine son verildiğinde hangi hakları talep edeceği gibi birçok konu maddeleştirilmiştir. Bu yasa maddelerine bakıldığında işçi için sendikal haklardan, kıdem ve zararın tazmini hususlarına kadar birçok yeni koruyucu maddelerin iş hayatına girdiği görülmektedir. Daha sonra 1945

¹⁰⁸ Meryem Koray, *Sosyal Politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000, s.136.

¹⁰⁹ Veysel Bozkurt, *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Bursa: Alesta Yayınları, 2000, s. 16.

¹¹⁰ Ünal, a.g.e, s. 128.

¹¹¹ Tülay Turgut, Suna Tevrüz, "Çalışma Amaçları, Meslekler ve Çalışmaya Ayrılan Zaman", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2003, 3 / 1, s. 58.

¹¹² Koray, a.g.e, s. 136.

yılında Çalışma Bakanlığı'nın kurulması ile çalışma kavramı ve çalışma hukuku daha ciddi ve daha görünür bir hal almaya başlamıştır. İş ve İşçi Bulma Kurumu ile İşçi Sigortaları Kurumlarının kurulduğu bu yıllar iş hayatının kalite ve düzenini gözle görülür bir şekilde arttırmayı sağlıyordu.¹¹³

Dünyadaki gelişmelerin yıldan yıla ülkemizdeki çalışma hayatını etkilemesi ve dönüştürmesi tabiki kaçınılmazdı. Zira her dönemin kendi şartları içinde birtakım değişim ve dönüşümü yaşaması normaldir. 1960 darbesi ile birlikte Türkiye her alanda olduğu gibi çalışma hayatında da yeni bir döneme girmiş bulunuyordu. Gerçekleşen darbe sonucunda meydana getirilen yeni anayasada çalışma hakkı ve iş kanunu modern ve çağdaş bir anlayış benimsenerek ele alınmış ve düzenlenmiştir. Zira 1961 Anayasasınının 42. maddesine göre: “*Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet çalışanlarının insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içerisinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler; işsizliği önleyici tedbirler alır.*” Görülüyor ki Anayasa soyut bir kanun çizmekle kalmamış somut olarak devletin alması gereken tedbirleri de bir bir açıklamıştır. Bunlar:

- Çalışanların insana yakışır bir şekilde yaşamasını sağlamak
- Çalışma hayatının verimli ve sorumlu bir üslup içinde geçmesi
- Sosyal, finansal ve mali tedbirler alınarak çalışanın korunması ve çalışmanın desteklenmesi
- İşsizliği önleyici tedbirlerin hayata geçirilmesi¹¹⁴

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile birlikte 1961 Anayasası'nın düzenlemiş olduğu birçok alan ilga edilmiş, birtakım sendikalar kapatılmış, bir bölümü askıya alınmış, grev hakkı iptal edilmiş ve üniversitelerin çalışma hayatına ciddi şekilde müdahale edilmiştir. 1982 Anayasası'nın, 1961 Anayasası'na nazaran daha katı, daha tutucu ve daha yasağcı bir tarzı benimsediği görülmektedir. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, 1982 Anayasası'nda da çalışma hakkı yasayla koruma altına alınmıştır. 1982 Anayasası'nın 49. maddesine göre: “*Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet,*

¹¹³ Cahit Talas, “Çalışma Hakkı Ve Türkiye'deki Durum”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 46 / 1, Şubat -2015, s. 414.

¹¹⁴ Talas, a.g.m, s. 415.

çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma yaşamını geliştirmek, çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır,” denmektedir. Buna göre Devlet’e;

- Çalışanların yaşam düzeyini yükseltmek
- Çalışma ve mesai koşullarını geliştirmek
- Çalışmayı ve çalışma hayatını korumak
- İşsizliği önlemek için gerekli ekonomik tedbirler almak ve iş ortamı yaratma gibi görevler de verilmiştir.¹¹⁵

Çalışma hayatının tarihi süreçler ve gelişmeler ışığında yer yer değişiklik ve düzenlemeler yaşadığı vaki olsa da, değişmeyen şeyin çalışmanın gereksinimi ve çalışanın korunması olduğu bariz şekilde açıktır. Yakın zamanda ülkemizin istikrarlı ve güçlü ekonomik kalkınması, buna paralel olarak iş hayatı ve işçi haklarına dair olumlu bir sürü gelişme ve düzenlemeyi de yanında getirmiştir. Zira gelişen ülke ekonomisi, yükselen uygar toplum yapısı insan hayatı üzerinde daha fazla hümanist kararlar almaya vesile de olmaktadır. Öte yandan geliri yükselen ve hayat kalitesi artan çalışan, sesini daha fazla yükseltebilmekte, ihtiyaçlarını çeşitli teşekküller aracılığı ile duyurabilmekte ve bunun sonucunda da çalışma hayatına dair kişisel haklarını daha güçlü bir şekilde talep edebilmektedir. Sonuç olarak çalışma hakkı mevzusunda hakların iyileşmesi ve kalitesinin artması, doğrudan ve dolaylı olarak ülke ekonomisinin gelişmesi ve refah düzeyinin yükselmesiyle doğru orantılıdır. Toplumsal farkındalığın artması, çalışmaya ve çalışana karşı saygının artması da yine ekonomik ve toplumsal gelişmişlik düzeyi ile yakından ilişki içerisindedir.

2.6.2. Dinlenme ve İzin Hakkı

Dinlenme ve izin hakkı kavramı, teknoloji ve sanayi devrimi ile birlikte bütün gün veya hafta sürekli çalışmak zorunda olunan bir dünyanın, gelinen süreçte tartışmak zorunda kaldığı ve üzerinde ciddi düzenlemelere gittiği olgusal bir durumdur.¹¹⁶ Dinlenme ve izin hakkı, kişinin hem bedeni, hem de manevi gelişimi, sağlığı ve rehabilitasyonu için gerekli, kişiyi monotonluktan kurtaran, kendisine ve ailesine zaman

¹¹⁵ a.g.m, s. 416.

¹¹⁶ Başbuğ, a.g.e, s. 100.

ayırmak için ona verilmesi gereken en temel sosyal haklardan biridir. İzin hakkı, özellikle başkası için çalışan, bedeni ve ruhani olarak yıpranan bireyin kendisi için ayırması gereken özel bir alanın adıdır. Modern sanayi ve endüstri hayatının sosyal hayat içinde ihdas ettiği yeni iş kanunu ve çalışma ahlakı pek tabii yanında bunun gibi sosyal içerikli bir takım kuralları da getirmiş ve uygulamasını zorunlu kılmıştır.¹¹⁷

Ülkemizde dinlenme ve izin hakkı, çalışma hakkı ve ödevinde olduğu gibi anayasa ve kanunlarla koruma altına alınmıştır. Anayasamızın 43. maddesinde: “*Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Çocuklar gençler ve kadınlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunur*” hükmüyle çalışma hayatında bireyleri koruma altına alırken, devamındaki 44. maddede ise: “*Her çalışan dinlenme hakkına sahiptir. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakkı kanunla düzenlenir*” hükmüyle izin ve dinlenme haklarının varlığı ve çerçevesi çizilmiştir.

Yasalarımızda çok açık bir şekilde belirtildiği üzere çalışma görevi her vatandaş için milli bir hak ve ödevdir. Çalışma hakkı sosyal bir ödev olduğu gibi, dinlenme ve izin hakkı da yine herkesi kapsayan ve hiçbir zümre için kısıtlanamayan sosyal bir haktır. Bu bakımdan izin ve dinlenme hakkı, kişiler arasında ırk, soy, cinsiyet, inanç ve fikir ayrımı yapılmaksızın her vatandaş için eşit bir hak olarak tanımlanmıştır. Bu hakkın verilmesinde ya da alınmasında kişiye maddi veya manevi herhangi bir zararın verilmesi kanunen yasaklanmıştır. (82 Anayasası, 44. md) Çalışma ve izin hakkı aynı zamanda kişilik hakkının doğal bir parçası olduğu için çalışanın bu haktan vazgeçmesi veya feragat etmesi mümkün değildir. Bu bakımdan çalışana ücretli yıllık izin kullandırılmaması, ücretinin ödenerek bu hakkından vazgeçirilmesi, ardarda kullandırılmayarak son birkaç senenin birleştirilmesi, yasaya uygun olmayacak şekilde izin hakkının kullandırılması gibi durumlar işvereni de çalışanı da bu durumdan sorumlu olmaktan kurtaramaz.¹¹⁸

Modern zamanların getirdiği hızlı ve seri üretim endüstrisi pek tabii ki insanı doğal hayatından ve ortamından koparıp bir mecburiyete, mekanik bir sosyal alana ve kapalı bir fiziki ortama hapsedmiştir. Bu devam edegelen bir rutin halini almaya başladığında kişinin hayat felsefesinden insani fitratına kadar belirli pek çok şeyi

¹¹⁷ a.g.e, s.100.

¹¹⁸ Başbuğ, a.g.e, s. 97-98.

etkilemekte ve kendisine göre şekillendirmektedir. İşte bu nedenlerden dolayı, günlük, haftalık ve yıllık periyotlarla çalışan, emek veren ve hayatının önemli bir kısmını başkalarının iradesi için sarfeden insan için kendi tabiatına, doğasına ve özel dünyasına yönelmesi adına, takdir edilen belirli süreler çerçevesinde izin ve dinlenme hakkını kullanma mecburiyeti doğmaktadır. Kendini yenilemek, motive etmek ve enerjisini arttırmak adına kullanmak zorunda olduğu dinlenme hakkı, bu sebep ve gerekçelerle haddi zatında bir haktan öte lüzumu yüksek bir mecburiyet halini almıştır.

2.6.3. Dernekler ve Sendikal Haklar

Gelişimini tamamlamış ve toplumsal kalkınma yolunda ciddi yol kat etmiş muasır ülkelerde sosyal hareketlilik, sosyal birliktelikler ve sosyal inisiyatifler çok canlı ve aktif bir seyir halindedir. “Hak verilmez alınır” felsefesi ışığında bireyler, önce birlikler kurma yoluna, daha sonra teşkilatlanma ve kurumsallaşma evresine geçmektedirler. Bunun sonucunda da devlet ve sermaye ile hak mücadelesine girişme yolunu tercih etmektedirler.¹¹⁹

Modern toplumun sivil inisiyatif elde etme ve sosyal hayata katılma isteği sonucu neşet etmiş toplumsal yapılardan biri de derneklerdir. Dernekleşme, modern dünya toplumlarında ihtisaslaşmış, atomize olmuş, iş bölümünün yoğunlaşp, siyasal katılımların arttığı sanayileşmiş toplumların kolektif bir ürünüdür. Zira bilinçlenen, hayat kalitesi artan, haklarından haberdar olan ve sosyal hayatın aktif bir üyesi olmak isteyen modern toplumun bireyleri, bu sivil hareketlerin bir parçası olmayı zamanla talep etmektedirler. Modern dünyanın büyük sorunları ve başat aktörleri karşısında etkisiz ve güçsüz kalarak sesini etkili bir şekilde yetkililere duyuramayan bireyler, seslerini bu gibi sivil kolektifi hareketler ve dernekleşmeler yoluyla muhatabı oldukları sistem veya mekanizmaya karşı etkili ve yaptırım kuvvetli bir şekilde duyurmayı başarabilmektedirler.¹²⁰

Türkiye’de dernekleşme ve sendikalaşma hareketleri özellikle demokratik dönemlerde zirveye ulaşmıştır. Zira bu tür sivil ve sosyal hareketler özgür, serbest ve demokratik atmosferin hâkim olduğu dönemlerde daha fazla kuvvet bulmuştur. Darbe

¹¹⁹ Ahmet Yücekök, *Türkiye’de Dernek Gelişmeleri*, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, s. 335.

¹²⁰ Musa Hikmet Yavuziğit, “Dernekler Ve Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 / 01 (Ocak 1995), s. 415-416.

dönemlerinde sıkı kontrol altına alınan ve kapatılan örgütlenmeler de genelde bu tür sivil ve sosyal yapılardır. Darbe dönemlerinden sonra hızla ortaya çıkan ve yayılan yapılar yine bu toplumsal örgütlerdir. Özellikle 1980 darbesinde tehdit oluşturur veya baş ağrıtır korkusuyla irili ufaklı, dar veya geniş katılımlı olmasına bakılmaksızın birçok dernek, sendika, siyasal parti ve STK kapatılmış, faaliyet alanları etkisiz hale getirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere totaliter ve dikta yönetimlerin en sevmediği oluşumlar sivil ve sosyal birliktelikler, sivil düşünce kuruluşları ve halkı kanalize edecek olan sivil inisiyatiflerdir.¹²¹

Bireyin fikir ve çıkarlarını savunma ve yayma çabalarının bir sonucu olan dernekleşme ve sendikalaşma faaliyetleri, öte taraftan gelişen ve genişleyen ülke ve toplum yapısı karşısında her şeye yetişmekte yetersiz kalan devlet sistemi için de önemli bir ihtiyaç halini almıştır.¹²² Toplum içinde bazı sorunların çözümü, maddi ve manevi çoğu gereksinimi devlet desteği olmadan deruhte etme yeteneği, hem birey hem de devlet nazarında bu teşekküllerin önemini daha da görünür kılmaktadır. Dernekleşme, toplumsal yapı için son derece önemlidir. Zira devlet ve toplum nazarında doldurduğu önemli bazı alanlar vardır. Mesela bunları birkaç noktada maddeleştirebiliriz.

1. “Dernekler bireyi, işçiyi veya hak talep eden kişiyi güçlü kılar. Sosyalleştirir. Hak arama ve kendini ifade etme noktasında önünü açar. Zayıf bir toplum üyesi iken dernekleşme kültürü sayesinde güçlü bir yapının önemli bir figürü haline gelebilmektedir.”

2. “Dernekler, bireyi siyaset ve devletle muhatap olma seviyesine yükseltir. Bu yolla talep ettiği ve hakkı olarak gördüğü çoğu meselenin gündeme gelmesi veya nazarı itibara alınması sağlanmış olmaktadır.”

3. “Dernekleşme ve sendikal birliktelikler, devlet ve siyaset erkinin totaliter ve baskıcı bir hal almasının önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Zira tek sesin olduğu yerde baskı ve dikta; çok sesliliğin olduğu yerde serbestiyet, hak arama ve özgürlük atmosferi hâkimdir.”¹²³

¹²¹ Ali Gündoğmuş, *Sendikalar, Kitle Örgütleri ve Kitle Mücadelesi*, İstanbul: 1992, s. 95.

¹²² İbrahim Kaboğlu, “Dernekler Dönemeci”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/1983, s. 90.

¹²³ Kaboğlu, a.g.m. s, 90-91.

Dernekleşme için ne denilirse sendika içinde aynısını söyleyebiliriz. Zira modern sanayi toplumunun en güçlü kolektifi yapılarından biri sendikal hareketlerdir. Sendikal örgütlenmeler, bireyin iş ve özel hayatını ilgilendiren bütün alanlardaki hakların savunulması ve bu hakların alınabilmesinde devlet kurumları ile güçlü bir şekilde ilişki kurma faaliyetini icra etmektedir. Sendika, anayasal olarak bir haktır ve 1982 Anayasasında şöyle tarif edilmektedir.

“Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

Sendika kurma hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Sendika kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. “ (Değişik: 3/10/2001-4709/20 md.)

Öte yandan 2010 yılında yapılan düzenlemeyle sendikal haklara ilişkin olarak birden fazla sendikaya üye olma yasağı kaldırılmıştır. Bu çerçevede Anayasanın 51. maddesinde yer alan “*aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz*” ifadesi madde metninden çıkarılmıştır.

Sendikal hak, anayasa ile güvence altına alınmış ve herkese tanınmış bir hürriyettir. Dolayısıyla sadece Türkiye vatandaşı değil aynı zamanda Türkiye’deki yabancıların dahi sendikaya üye olma, sendika kurma ve yönetici olma gibi temel hakları vardır.¹²⁴ Sendikaya katılma izni sadece çalışanlara tanınmış bir haktır. Ülkemizde bu temel hak, sadece çalışan kategorisinde değerlendirilen işçi ve memurlara tanınmıştır. İşçi ve memur dışında diğer çalışanların bu sendikal hak ve özgürlüğü bulunmamaktadır.¹²⁵

¹²⁴ Başbuğ, a.g.e. s. 103.

¹²⁵ a.g.e, s.104.

Günümüzdeki sendikal hareketler, hak arama yönüyle takdir toplarken; bir kısmı marjinal ve ideolojik tavırları nedeniyle ciddi şekilde eleştirilmektedir. Bazıları temsil ettikleri işçi ve memur sınıfının değerleri ile çatışma içine girecek kadar savrulma halini yaşarken, bazıları milli ve kültürel değerlerine aykırı bir tutum içine dahi girebilmektedir. Sendikaların ideolojik ve siyasi yönüyle eleştiriye tabi tutulması doğal olabilir; bununla beraber iş ve meslek dünyasına kazandırdığı sinerji ve kazanımlar ciddi manada üzerinde durulması gereken önemli konulardır. Zira çalışanı koruyan ve onun temel iş hakkının mücadelesini veren sendikalar, bu çalışmayı iyi ve etkili yaptıkları süreç içerisinde ait oldukları iş ve meslek kolunun ciddi bir şekilde kazanım elde etmesini sağlamaktadır.¹²⁶ Zira sendikal mücadelenin etkili yapılması münasebetiyle bazı işçi ve memur kollarının daha ciddi kazanımlar ve haklar elde ettikleri görülebilmektedir. Bu maksatla sendikal hareket, sadece isim olarak yeterli olmamakta, bunun yanı sıra aktif, etkili ve hakkını güçlü bir şekilde savunabilme yeteneğine de sahip olması gerekmektedir. Zira elindeki gücü etkili ve sitemli bir şekilde kullanabilme becerisi gösteren sendikalar hem sosyal bir güç haline gelmekte, hem de üyelerine ciddi kazanımlar elde etme noktasında etkili olabilmektedirler. Zira gücü ve parayı elinde bulunduran muhatap otoriter yapı, bu imkânı kullandırma, paylaşma ve tahsis etme noktasında her zaman daha alttan ve ağırdan almayı tercih edecektir. Sendikal örgütler bu düğümü ve defansif yapıyı kırma noktasında aktif rol oynamak durumundadırlar. Devletin kurumsal olarak tutucu ve hantal yapısı içerisinde bazen bu sendikal hareketler bazı duygu eşiklerinin aşılmasında ciddi faydalar sağlayabilmektedirler.¹²⁷

Sendikaların demokratik sistem içerisinde çalışanın haklarını adeta bir avukat gibi savunması nasıl ki doğal bir hak ve görevse, sendika içi örgütlenme, yönetimde yer alma ve yönetimi etkileme hakkı da en az bunun kadar önemlidir. Zira demokrasi ve özgürlüklerin vazgeçilmez kurumları olan dernek ve sendikal örgütlerin kendi iç yapılanmasında totaliter, oligarşik ve diktatoryal bir üslup benimsemesi kendi kuruluş felsefelerine ters bir durum arz edecektir.¹²⁸

¹²⁶ a.g.e, s. 107.

¹²⁷ Adnan Mahiroğulları, “Sendika-Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi ve Günümüzdeki Düzeyi”, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1/2, s. 16-17.

¹²⁸ Başbuğ, a.g.e, s. 106.

III. BÖLÜM

İSLAM'A GÖRE MESLEKİ AHLAK YÖNÜNDEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN BAZI DURUMLAR

3.1. MESAIYİ (İŞ GÜCÜ) İSRAF ETMEMEK

Türk Dil Kurumu tarafından, “gereksiz yere para, zaman, emek vb. harcama, savurganlık” şeklinde tanımlanan israf kavramı, tüketim toplumunun en ciddi açmazlarından birisidir. Zira israf, “eşyayı salt objeye dönüştürmek, yani işe yararlık kategorisinden çıkararak, gereksiz bir tüketim ile anlam alanının dışına atmaktır.” Her geçen gün yeni bir yüzle tüketicinin karşısına çıkarak gündemde kalmayı başaran nice ürün, bir süre sonra gereksiz ve amaçsızca biriken eşya yığınlarını oluşturmaktadır.¹²⁹

İslam dini, cinsi ve türü ne olursa olsun her türlü şeyin israfını yasaklamıştır. Dinimiz, başta zaman ve imkân olmak üzere nimet ve değer ifade eden her şeyin yerli yerince ve olması gereken ölçüde kullanılmasını istemiştir. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: **“Onlar, harcadıkları zaman, ne israf ederler, ne de kısırlar; (onların harcamaları) ikisi arasında orta bir yoldur”**¹³⁰ buyurarak her zaman mutedil ve orta yolun tutulmasını istemiştir. Bir başka ayet-i kerimede ise, **“Akrobaya hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. İsrif ederek saçıp-savurma”**¹³¹ beyanıyla da her hak sahibine hakkını vermeyi ve her ne iş olursa olsun israftan kaçınmayı emir buyurmaktadır.

Modern zamanlarda bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de en fazla israf edilen sahalardan biri iş gücü ve mesai israfıdır. Yeterli uzmanlaşmanın olmadığı, kalifiye eleman sıkıntısının çekildiği, iş yerindeki zaman ve imkânın faydalı bir şekilde kullanılmadığı iş ortamları, doğal olarak yanında yeteri kadar verimli bir işgücü ve kaliteli bir üretimi de getirememektedir. Bugün özellikle Batı'da ve yakın zamanda ülkemizde iş gücü ve motivasyonun arttırılması noktasında gerek devlet, gerekse şirketler bazında çeşitli toplantılar, araştırmalar ve bir dizi programlar yapılmaya çalışılmaktadır.¹³² Buradaki temel maksat, minimum iş kaybı ve maksimum üretim ve verimi elde etmek üzerine kurgulanmaktadır. Bu minval üzere idareler,

¹²⁹ T.C. Ticaret Bakanlığı, *Türkiye İsrif Raporu*, Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2018, s. 17.

¹³⁰ Furkan, 25/ 67.

¹³¹ İsrâ, 17/26.

¹³² Arslan, a.g.e., s.179.

şirketler ve iş gücüne sahip sermayelerin özellikle şu noktaları göz önüne alarak hareket etmeye başladıkları görülmektedir.

- İşe ve ihtiyaca uygun istihdam planlaması yapılmalıdır. Hizmetin tanımlaması yapılmalı ve o planlama doğrultusunda hizmet alımına gidilmelidir.
- İşe alınacak kadrolar işin mutfağından gelmeli ve ilgili personel uzman olduğu kadrolarda istihdam edilmelidir.
- İşçi çalışmasının hakkını verebileceği ve işgücü israfına mahal vermeyecek bir pozisyonda ve ilgili işin maddi haklarından yararlanacak bir şekilde çalıştırılmalıdır.
- İşin nitelik ve ihtiyaç boyutu dikkate alınacak olması hasebiyle teknik ve uzman meslek gruplarının kendi alanlarının dışına çıkarılmaması gerekir.
- “İşe göre adam” prensibinden hareketle işlerin fizibilitesi yapıldıktan sonra ehil ve uzman kişilerin ilgili meslekler için istihdam edilmesi sağlanmalıdır.
- Bir iş için gerekli ve yeterli sayıdan az veya çok alıma gidilmesi yapılacak işin verimli bir şekilde hayata geçirilmesine imkân tanımayacaktır. O yüzden bir departman veya iş bölümünün çalıştıracağı personel sayısının nitelik kadar niceliği de bu noktada önem kazanmaktadır. Bir işi iki memur değil de üç memur daha rahat yapar gibi düşünerek fazla memur alımı yapıldığında üçünün de var olan enerjilerini tam ve randımanlı kullanamaması ve meraklarının başka yönlere kayma tehlikesi ortaya çıkacaktır.
- İş yerinde personel fazlası olan çalışana başka işler verilmeli böylece diğer çalışanların dikkat ve motivasyonunu olumsuz yönde etkilememesi sağlanmalıdır.
- Bazen doğru iş bölümü ve eldeki çalışanların eğitim ve teknik gücünün artırılması fazladan işçi ve çalışan alımına gitmeyi engelleyebilir. Bu da işgücünde verimi sağlayacak ve elden çıkacak ek masrafları kısacaktır.
- Devamlı şekilde verilen hizmet içi eğitimler ve çalışanların motivasyonunu artırıcı programlar bir sektörde devam eden tekdüzeliği ve kendini tekrarı minimize eder.
- Aktif bir iş gücü için aktif ve kıymetli bir dinlenme zamanının da olması gerekir. Bir işyeri, çalışanın hem kendisine hem de ailesine yeterli zaman ayırması için ona uygun sürelerde izin hakkı tanınmalıdır. Dinlenemeyen ve

kendisini yenilemeye yeterince imkân bulamayan bir çalışan, hiç şüphesiz kaliteli bir iş gücü ve verimli bir performans ortaya koyamayacaktır.¹³³

3.2. REKABET KURALLARINA UYMAK

Ticaret ve meslek hayatında rekabet önemli bir unsurdur. Öyle ki bu unsurdan en fazla faydalanan taraf da tüketim sektörüdür. “Rekabet kaliteyi, hizmet yarışını, yeniliği ve ilerlemeyi etkileyen çok hayati bir piyasa fonksiyonudur. Serbest rekabete dayalı bir finans hayatı hem kaynakların etkin kullanımını sağlar, hem de rakip malların ve ürünlerin fiyatlarının düşmesine, ticari dünyada daha büyük paya sahip olmak isteyen iş sektörünün kalitelerini arttırmalarına yol açar. Serbest rekabet anlayışının getirmiş olduğu bu finansal yarış, ülke ekonomisinin dengeli ve sürdürülebilir bir biçimde gelişimini sağlar. Ayrıca rekabet, ticari faaliyette bulunanların daha yüksek seviyelere ulaşmalarını ve daha fazla maddi refah elde etmelerini de etkiler.”¹³⁴

Dinimiz ticareti, mal ve üretim yarışını elbette caiz görmüştür. Ama haksız rekabeti, müşteri çalmayı, pazar üstüne pazarlık yapmayı, bir kurumun diğer kurumu lekelemeye çalışmasını ve müşterinin çeşitli şekillerde aldatılmasını yasaklamıştır. Peygamber Efendimiz, **“Sizlerden bazı kişiler, diğer bazı kardeşlerinizin satışı üzerine satış yapmasın”**¹³⁵ diye buyurarak ticarete alım satım ve alışveriş ahlakının nasıl olması gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Ömer b. Abdülaziz zamanında şehir dışından gelen bazı yabancı pazarcıların ticaretini kırmak için aşırı fiyat indirimine giden yerli esnafın bu uygulaması ahlaki bulunmamış ve “piyasanın Allah’ın elinde olduğu, fiyatların yükselmesinin ve düşmesinin onun iradesiyle olacağı” fetvasınca bu eylem ve faaliyetlerine yasak getirilmiştir.¹³⁶

Meslek hayatında mesleki ahlakın korunması ve devam ettirilmesi için piyasada tatlı bir rekabetin olması elzemdir. Zira piyasanın tek hâkimi olan firmalar ve işletmeler bir süre sonra tekel halini alacak, piyasada istediği fiyatı belirleme hakkına sahip olacak ve tüketici tarafından boykot edilmesi mümkün olmayan bir hale gelecektir. Bu tür işletmeler yaptıkları işlerde aşırı kâr oranları elde etmenin yanında satın aldıkları ürünlerde de tek alıcı oldukları için aldıkları ürünlerin de borsasını ellerinde tutmuş

¹³³ Başbuğ, a.g.e, s. 48.

¹³⁴ Ahmet Kılıçbay, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay., 1985, s. 54.

¹³⁵ Müslim, “Büyü”, 6; “Nikâh”, 51, 54, 55; Ahmed b. Hanbel, II, 411.

¹³⁶ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, İstanbul: Şamil Yay., 1980, s. 356.

olacaklardır.¹³⁷ Böyle bir ortamda pek tabii devletin ve sivil toplum kuruluşlarının piyasada tekelleri yaklaşımı engellemek için bir dizi çalışmada bulunup tüketicinin ezilmemesi noktasında bazı faaliyetler yürütmek istemesi iş hayatı ve meslek ahlakı açısından oldukça önemlidir. Rekabetin yokluğu veya üslubu ülke piyasası ve tüketicinin harcama ekonomisi açısından önemli bir faktör olduğu için ülkemizde “Rekabet Kurumu” adıyla ihdas edilmiş bir kurum, kendi kanunları çerçevesinde bu görevi deruhte etme maksadıyla piyasayı düzenleme ve denetleme yetkisine sahiptir. Rekabet Kurumu bu görevi şu amaçlar doğrultusunda yaptığını beyan etmektedir.

“Bu çerçevede rekabet kanunlarını uygulamakla yükümlü olan rekabet otoriteleri girişim özgürlüğünün teminat altına alınması, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması yoluyla toplumsal refahın artırılmasını sağlamak üzere teşebbüslerin etkin rekabet koşullarını bozan eylem ve işlemlerinin önüne geçmek için gerekli önlemleri almak ve düzenlemeleri hayata geçirmekle yükümlü kılınmaktadır. Nitekim anayasanın 167. maddesi devlete piyasalarda oluşacak fiili yahut anlaşma sonucu doğacak tekelleşmeyi ve kartelleşmeyi önleme görevi vermiştir. Devlet, 1982 Anayasası'nın kendisine verdiği bu görevi 1994 yılında 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanunu kabul edilmesi ve 1997 yılında bu kanunu uygulamakla yükümlü otorite olan Rekabet Kurumu'nun tesis edilmesiyle yerine getirmiştir.”¹³⁸ Rekabet Kurumu, bu şekilde piyasadaki büyük teşekküllerin kendi aralarında çeşitli anlaşma, eylem ve kararlarının tüketici aleyhine olan taraflarının düzenlenmesi ve denetlenmesi noktasında var olan piyasa koşullarının tüketici lehine dönüştürülmesi hususunu deruhte etmeye çalışmaktadır. Rekabet Kurumu, bir dizi inceleme ve soruşturma neticesinde piyasayı bozan, rekabet kurallarını engelleyen veya kısıtlayan işletmelere gerekli cezai işlemler uygulamakta; piyasa ekonomisine katkı yapan, tüketicinin yanında pozisyon alan ve ona yarar sağlayan işletmelerin de iş hayatında bazı kolaylık ve muafiyetler elde etmesinde etkin şekilde faaliyet yürütmektedir. Ayrıca piyasada aşırı büyük birleşmelerin sağlayacağı piyasayı elinde tutma veya kartel olma teşebbüslerini de inceleyerek tekelleşmenin önüne geçmeye çalışmaktadır.¹³⁹

¹³⁷ Selçuk Balı, Mehmet Ozan Cinel, Bir Rekabet Aracı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk, *ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, Ankara: 2011, C. II, Sy. 4, s. 46-47.

¹³⁸ (<http://www.rekabet.gov.tr>).

¹³⁹ Arslan, a.g.e, s. 458.

Sonuç olarak ticari yarış veya finansal rekabet; malın, hizmetin ve üretimin artmasında ve gelişmesinde önemli bir konumu haiz bulunmaktadır. Devletin hem piyasa hem de tüketicinin korunması noktasında rekabet müessesesini ayakta tutması, dengeli ve adaletli bir şekilde bu düzenin devamını sağlaması hem kendi varlığı hem de ekonomi dünyasının geleceği adına önemli bir davranıştır.

3.3. KAYIRMACI TUTUM VE İLTİMASTAN KAÇINMAK

Torpil ve kayırmacılık toplum hayatını etkileyen, hemen hemen her alanda karşılaşılabilen hukuksuz ve gayri ahlaki bir durumdur. Liyakat ve ehliyetle göre değil de çıkar ve menfaat ilişkisi doğrultusunda verilen veya alınan kararları içinde barındıran bu uygulama meslek ve çalışma hayatını da yakından ilgilendirmektedir. Mesleki formasyonun aktarılması ve kalitenin bir gelenek olarak devredilmesi fonksiyonu bu sebepten dolayı ciddi manada tehdit altına girebilmektedir. Kayırmacılık belli bir birey veya grup arasında tercih yapma aşamasında nesnel kalmayıp taraf tutarak seçim yapma durumudur.”¹⁴⁰ Hemen hemen bütün dinlerde ve toplumlarda hoş karşılanmayan ve kerih görülen bu davranış maalesef üzerinde yeteri kadar durulmadığı ve gereğinin yapılamamasından ötürü bütün toplumlarda iş ve meslek hayatını tehdit eden unsurlardan biri olarak mevcudiyetini devam ettirmektedir.¹⁴¹

Kayırmacılık ve iltimas kamu harcamalarının ciddi manada artmasına, ehliyet ve liyakat olmadan bazı zevatın iş başına getirilmesine, kurumsal bağlılıklarda düşüklük ve verimsizliklerin yaşanmasına yol açmaktadır. Şirketler ve ülkeler idealize ettikleri yüksek noktadaki hedeflerine ulaşamamaktadır. Günümüzde çeşitli devletlerde de kayırmacılığı ve torpili önlemek amacıyla çeşitli yasal önlemlere gidilmektedir. Şirketler de verimliliği maksimize etmek ve kıymetli çalışanlarını kaybetmemek için iş hayatında kayırmacı tutumu ve liyakatsizliği engellemeye çalışmaktadır. Ülkemizde de kayırmacılığa neden olan birçok etmen vardır. Bunlar asker arkadaşlığı, hemşehricilik, seçim sistemi, karşılıklı çıkar ilişkileri ve hatır gönül meseleleri gibi etmenlerdir.¹⁴² Kayırmacılık iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlki işe yerleştirme ve yükselme mekanizması sırasında ehil olmayan kişilerin seçilmesidir. Diğeri ise, devlet

¹⁴⁰ Arzu Özkanan & Ramazan Erdem, “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar, Kavramsal Bir Çerçeve”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 2/20, s. 179.

¹⁴¹ Basri Barut, *Vekâlet Kuramı Perspektifinden Kayırmacılık*, TİDSAD Yay, 2015, 2/5, s. 240.

¹⁴² Barut, a.g.m., s. 241.

hizmetlerine girişte ihtiyaç ve yerindelik yerine politik ve ideolojik yakınlık kriterlerinin ön plana çıkmasıdır.¹⁴³

İslam dini hakkı olmadığı bir şeyi veya mevkiyi kanunsuz veya gayri ahlaki yollarla elde etmeği yasaklamış ve bunun ciddi bir kul hakkı olduğunu vurgulamıştır. Zira kazanılan maddi ve manevi yarar bir başkasının doğal hakkı olduğundan ötürü bir tarafın kazancı diğer tarafın kaybı anlamına geleceği için bir vebal ve suç ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Yüce Allah yetki ve sorumluluk sahibi kimselerin dikkatini özellikle çekmekte ve oluşacak kötü durumdan ilgili kişilerin sorumlu tutulacağını haber vermektedir. Konu ile ilgili ayet-i kerime: "**Allah, size, emanetleri mutlaka ehli olana vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletli bir şekilde hükmetmenizi emrediyor**"¹⁴⁴ buyrulmaktadır. Ayette ehliyet ve adalet kavramlarının birbirini ardınca zikredilmesi, görev dağıtırken ehliyet ve liyakate uygun hareket edilmemesinin adalet ilkesine uygun olmayacağı noktasında dikkatleri çekmektedir. Öte yandan hadis-i şerifte peygamberimiz, haksız yere aracılık yapmak yani şefaati seyyie ile bir takım liyakatsiz kişilerin iş başına getirilmesini şu şekilde kınamakta ve işin vahametini gözler önüne sermektedir: "**Birisi: “Yâ Rasulallah kıyamet ne zaman kopacak ?” diye sorunca Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Görevler ehil olmayan kimselere verildiğinde...”**"¹⁴⁵ Ayet ve hadislerde görüleceği üzere iş ve meslek hayatında o işin ehli ve uzmanı olan namzetlerden başkası için, sırf dünyevi birtakım saikalar göz önüne alınarak tasarrufta bulunmak hiç şüphesiz gayri adilane ve haksız bir tutum olacaktır.

İnsanlar ve devlet himayesi altında yaşayan bütün toplum kesimleri eşit birer varlık olarak dünyaya gelirler. Devletin her yurttaşına adil ve eşit bir bakış açısıyla yaklaşması gerekir. Bir tarafa fazla imkân ve tasarruf sağlama toplum içinde silsile yolu ile bazı sülale ve toplulukların aşırı semirmesine ve güçlenmesine sebep olacaktır. Böylece devlet ve milletin imkânlarını ellerine geçiren bu gruplar deyim yerindeyse toplumsal bir tekelleşme meydana getireceklerdir.¹⁴⁶ Bu haksızlık, toplumun diğer fertlerine verilen ilahi kabiliyetlerin de görülememesi ve işler hale getirilememesine neden olacaktır. Hâlbuki Allah-u Teâlâ imkân ve kabiliyetleri dağıtırken kulları arasında

¹⁴³ Özkanan& Erdem, a.g.m., s.183.

¹⁴⁴ Nisa, 4/58.

¹⁴⁵ Buhari, “İlim”, 2.

¹⁴⁶ Osman Eskicioğlu, *İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımı*, A. Ü. İslami İlimler Fak. Yay., 1979, s.28.

bir ayrıma gitmez. Toplum katında yer edinememiş nice fakara ailenin çocukları arasında son derece istidatlı ve ehil kişiler çıkabilmekte ama yeteneğin aranmaması ve tekel oluşturmuş olan ailelerin devlet katında gücünün ve etkisinin kırılmaması sebebiyle bu imkân ve kabiliyetler heba olup gidebilmektedir.

İltimas ve kayırmacılık neticesinde devlet ve toplum birtakım problemlerle karşılaşabilmektedir. Bunlar:

- Ehil olmayan kişilerin görev başına geçmesi ve yanlış kararlar alması neticesinde ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenebilir.
- Kayırmacılık, mesleğin gerektirdiği mahremiyeti koruma noktasında bir güvenlik açığı veya tehdit oluşturabilir.
- Kamuda verimsiz ve kifayetsiz bir iş yükü meydana getirir. Üreten ve ilerleyen değil yerinde sayan veya geriye giden bir sürecin oluşmasına hizmet eder.
- Devletin ve toplumun varlık olarak büyümesi ve gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biridir.
- Özellikle özel sektörde rekabet ve hizmet geliştirme yönündeki sürecin ilerlemesinde negatif etkiler yaratır.
- Toplumdaki gelir dağılımının hakkaniyetli bir şekilde meydana gelmesine mani olur.¹⁴⁷

3.4. EHLİYETİ GÖZETMEK

Sözlükte “yetki, elverişlilik, liyakat ve yeterlilik” anlamlarına gelen ehliyet kavramı; literatürde ise bir işi şanına uygun, en iyi ve en güzel şekilde yapıp etmek anlamlarında kullanılmaktadır. Fıkhi ve hukuki tanımlarında bir işi yapabilme eda ve hürriyetine sahip olmak, mükellef olabilmek, teklifi kabul edecek olgunluğa erişmeyi de ifade eder. İş hayatında ise üstlendiği görev ve meslek dalının gerektirdiği olgunluğa, iş bilgisine, tecrübesine ve mesleki ahlaka sahip kişiler için kullanılan bir liyakat vasfıdır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Günay Yıldız, "Kayırmacılık Olgusunun Türk Kamu Yönetimine Yansımaları", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 / 2 (Kasım 2018), s. 73-74.

¹⁴⁸ Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul: TDV Yay., 1989, s. 533.

Dinimizin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnette ehliyet kavramı üstünde önemle durulduğunu görmekteyiz. İşlerin iyi yapılması, düzenin korunması ve fitnenin meydana gelmemesi adına ehliyet ve liyakate önem verilmesi tavsiye edilirken tam tersi durumların kıyamet alameti olarak sayılması ve nitelenmesi adeta bu durumun toplum için en büyük tehditlerden birisi olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle dikkatleri çekmektedir.

“Allah size, emanet ve yetkileri o konuda güvenilir ve yetenekli olan ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman, kim olursa olsun adâletle hükmetmenizi emrediyor. Bakın, Allah size ne güzel öğüt veriyor! Hiç kuşkusuz Allah her şeyi işitendir, bilendir”¹⁴⁹ şeklinde buyurarak işlerin ve toplumsal görevlerin bir emanet bilinciyle ancak ehil kimselere verilmesi gerektiğini emir buyurmaktadır. Öte yandan diğer bir ayette ise: **“Gerçekten onlar, kendilerine emanet edileni korur, verdikleri sözü yerine getirirler”**¹⁵⁰ diye buyrulurken, emanete ve verilen söze sahip çıkmanın büyük erdemlerden olduğu gözler önüne serilmektedir. Yüce Allah, başka bir ayette ise Hz. Yusuf'un kıssasını anlatır. İlgili kıssada Hz. Yusuf bir işe talip olur ve bu iş için ehil bir kimse olduğunu beyan eder. Dolayısıyla işin kendisine tevdi edilmesinin hakkaniyetli ve doğru bir tutum olacağını ifade eder. Konuyu ihtiva eden ilgili ayet şöyledir:

“Kral dedi ki: “Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim.” Onunla konuşunca: “Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisisin,” dedi. Yusuf, “Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim (ehilim) dedi”, böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi erıştıririz ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.”¹⁵¹ Ayette açık bir şekilde izah edildiği üzere çıkarılacak ders, eğer ilgili kişi bir konuda yeterli donanıma ve kaliteye sahipse, kendisini ilgili görev ve sorumluluk için tavsiye etmesinde hiçbir sakınca olmamasıdır.

Ehliyet ve liyakatin gözetilmesi noktasında peygamberimiz de tavsiyelerde bulunmuş ve işin başına mutlaka ehil kimselerin getirilmesi gerektiğini beyan

¹⁴⁹ Nisa, 4/ 58.

¹⁵⁰ Mearic, 70/ 32.

¹⁵¹ Yusuf, 12/ 54-56.

buyurmuştur. Hadis-i şerifte: **“İş ve emanet, ehil olmayanların eline geçince kıyameti bekle”**¹⁵² diye buyrulmuştur. Zira devletin ve toplumun çivisi ehil olmayan kimselerin, ehil olmadıkları görevlerin başına gelmesiyle çıkmakta ve yeryüzü ifsat olmaktadır. Yine bununla beraber sevgili peygamberimizin ehliyet ne kadar önem verdiğini yaşına, cinsine ve ırkına bakmadan bazı kimseleri emir, komutan ve tebliğci olarak görevlendirmesinde görüyoruz. Zira Mekke’nin fethi esnasında Kâbe anahtarını isteyen diğer hatırı sayılı kişilere rağmen, o sıra daha iman etmemiş olan ve Kâbe’nin anahtarını elinde bulunduran Abduddâroğullarından Osman bin Talha’yı bu işin ehli diye tekrar görevlendirmesi ve anahtarı ona tevdi ederek görevine devam ettirmesi bu noktada çok değerli bir tarihi mesajdır.¹⁵³ Şüphesiz bu örnekler liyakat ve ehliyetin esas olduğu konusunda bize bırakılmış kıymetli birer hatıradır.

Bir başka rivayette ise Ebu Zer (r.a.) şöyle anlatıyor:

“Ey Allah’ın Resülü! Beni memur tayin etmez misin? dedim. O, bana dedi ki:

“Ey Ebu Zer! Ben seni bu işte zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine amir olma, yetim malına da velilik yapma. Memurluk bir emanettir, hakkını vermediğin takdirde kıyamet günü perişanlık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hak ederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz eda ederse o günün perişanlığından kurtulur.”¹⁵⁴ Görüldüğü gibi, hadiste ehliyet ve emanet kavramları neredeyse birbiri yerine kullanılmış ve toplumsal görevlerin hem ehliyet hem de emanet bilinci yüksek kişilere tevdi edilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Bugün ehliyet ve liyakat faktörü özellikle iş ve meslek hayatının olmazsa olmaz bir unsurudur. Özellikle işe ve memuriyete almadan önce çeşitli araştırmalar, soruşturmalar, yazılı ve sözlü mülakatlar yoluyla ilgili kurum ve kuruluşlar bu liyakat, ehliyet ve temsili aramaktadırlar. Mesleki ehliyet tabii ki, tek başına çok önemlidir ama yeterli değildir. Bunun yanında ahlaken ve ruhen de bir olgunluk gereklidir. Zira mesleki ehliyet bu üçünün bir araya gelmesiyle kemale erer. Öte yandan ahlaken yozlaşmış, sosyal ilişkileri ve manevi duyguları erozyona uğramış bir kişinin mesleki

¹⁵² Buhari, “İlim”, 2.

¹⁵³ İbn Sa’d, *eş-Tabakât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut: 1388/1968, II, 136-137.

¹⁵⁴ Müslim, “İmaret”, 17; Ebu Davud, “Vesaya”, 4; Nesai, “Vesaya”, 10.

ehliyeti ne kadar iyi olursa olsun, yine bir kusuru olacak, pek tabii ki bu da iş hayatında çeşitli arızalar ve sıkıntılara sebebiyet verecektir. Bu bakımdan ehliyet sahibi bir meslek çalışanı hem ahlaklı, mütedeyyin ve dürüst, hem de vazifesinde uzman ve söz sahibi olması gerekir. Aksi takdirde hem o görevi alan, hem de ona o vazifeyi tevdi edenler bu işten sorumlu olurlar. Bu bakımdan bir insan hangi sahada uzmanlaşarak meslek sahibi olmuş, yetenek ve kabiliyetlerini hangi sahada geliştirmiş ise o kulvarda söz sahibi olmalı ve kendisine o sahada görev verilmelidir. Böylece iş başına ehil insanların geçmesi ile beraber toplumun üretim ve gelişimi artacak, toplumsal adalet ve vicdani rahatlık da sağlanmış olacaktır.

3.5. GÖREVİ EMANET BİLİNCİYLE YAPMAK

İnsanlar arasında bir işin yerine getirileceğine dair itimat “işiniz artık emin ellerde” deyiimiyle ifade edilir. Özellikle işin ehemmiyeti ve özelliği yüksek olan durumlarda bu emniyet ve güven duygusu daha bir değer kazanır. Malum deprem ülkesi olduğumuz için evimizi yaptırırken iyi bir inşaat firmasından almaya gayret ederiz veya bir hastamız önemli bir ameliyata girecekse onu her şeyiyle güvенеbileceğimiz bir emin ele teslim etmeyi düşünürüz. Soframıza koyduğumuz etin ve sütün inancımıza ve sağlığımıza uygun olmasına özen göstererek üretici firmanın bu işte ne kadar hassas olduğunu araştırırız. Çocuğumuzu ellerine verdiğimiz eğitim kurumu ve aracımızı tamir ve bakımdan geçirmesi için insafına bıraktığımız ustaya kadar hemen hemen hayatın her alanında işi emniyet bilinciyle ele alarak hareket etmeye özen gösteririz. Bu, hem dini, hem insani hem de toplumsal bir görevdir. Zira bu işten sadece biz değil, başta sevdiklerimiz olmak üzere toplumun her katmanından insan direkt veya dolaylı olarak etkilenmektedir.

“İman” ve “emanet” kelimelerinin aynı kökten gelmekte oluşu bile emanet konusunun İslam nazarında ne denli önemli bir yeri olduğunun işaretidir. “Emanet” kavramı, Arapça bir kelime olan “emn” kökünden gelip “korku ve endişeden güvende olmak, emin bulunmak” anlamında bir mastardır. Ayrıca bu kavram, “güvenilir olmak” anlamıyla da “ihanetin” zıt anlamlısı olarak kullanılmaktadır.”¹⁵⁵ Bununla beraber bireyin ailesine, mahallesine, milletine hatta beraber yaşam sürdürdüğü insanlığa karşı görev bilinci ve sorumluluk hissi taşıması da “emanet” kelimesiyle ifade edilmektedir.

¹⁵⁵ Ali Toksarı, “Emanet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI., İstanbul: 1989, s. 81.

Bu sebeple gönderilen elçilerin vasıflarından birisi de “emanettir”. Bu özellik, peygamberlerin her yönü ile emin ve güvenilir olduklarını, Allah’tan aldıkları görevi bir emanet ve sorumluluk bilinciyle yerine getirdiklerini ifade eder. Doğal olarak insanların itimat etmediği bir kimsenin peygamber olarak görevlendirilmesi düşünülemez. Zira peygamberler, Allah ile insanlar arasında bir elçidir. İtibar sahibi bir elçide bulunması gereken ilk ve en önemli özellik de pek tabii ki güvenilir olmaktır.

Hz. Peygamberin “el-Emin” sıfatıyla hatırlanması, ona düşman olanların bile emanetlerini ona teslim edecek kadar güven duymaları, iş ve ahlaken hangi konumda olmamız gerektiğini bize haber vermektedir. Allah’ın bize yüklediği dini hayatın ve toplumun hizmetinde bulunduğumuz müddetçe görev ve sorumluluk bilincimizin her şart ve ahvalde ihanete dönüşmeden daima emanet bilinciyle devam etmesi gerekmektedir. Toplum bize güvenerek ürettiğimiz ekmeği alıyorsa ekmeğe meşru olmayan katkı maddelerini katmaya hakkımız yoktur. Toplum bize güvenerek bir ev inşa etmemizi istediğinde, onun demir ve malzemesinden çalmaya, bile bile onları ölüme göndermeye hakkımız yoktur. Toplum çocuğunu bize emanet ettiğinde onun manen ve ilmen olgunlaşması için elimizden geleni yapmamız bir kamu hakkıdır. Aldığımız devlet görevini bihakkın yaparak, devletten ve millettten aldığımız bu emaneti usulünce icra ve ifa etmek de yine bu başlık altında sayılacak diğer önemli bir maddedir.¹⁵⁶ Kur’an-ı Kerim’de:

“Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder”¹⁵⁷ ayetinde buyrulduğu gibi, işi alanın da, verenin de emanet, ehliyet ve adalet prensiplerine göre hareket etmesi istenmektedir. İnsanların emaneti ehliyet sahibi olanlara vermesi, ehil olanların da aldıkları bu emaneti adalet prensibiyle korumaya çalışması gerekmektedir.

Yüce Rabbimiz bizlere “mümin” ismini ve sıfatını vermekle, bizleri verdiği bütün nimet ve imkânların bir emanetçisi olma derecesine yükseltmiştir. Ruh, nefis, ömür, bilgi, ilim, vazife ve yetki gibi her bir imkân muhakkak emanettir. Sadece kendi sevdiklerimiz ve akrabalarımız değil, bütün insanlar bize emanettir; sadece insanlar değil, pek tabii ki beraber hayat sürdüğümüz bütün canlılar da bize birer emanettir.

¹⁵⁶ Abdullah Acar, “İslam ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 /2019, s. 291.

¹⁵⁷ Nisa, 4/ 58.

Hatta yürüdüğümüz ve adım attığımız toprak ve onun bize sunduğu her nimet de yine bize bir emanettir. Bu doğrultuda, akıl ve kalp sağlığımız, bedenimiz ve benliğimiz bizim için birer emanettir. Bizim için huzur membaı olan ailemiz ve çocuklarımız da yine bizim için bir emanettir. Komşularımız ve mümin kardeşlerimiz bize emanettir. Mal ve servetimiz, işimiz ve vazifemiz de aynı bayrağımız, ezanımız ve vatanımız gibi bizim sorumluluğumuza tevdi edilmiş birer emanettir.

3.6. İNSAN HAKLARINA RİAYET ETMEK

İnsan toplumsal bir varlıktır ve doğumundan ölümüne kadar toplum içerisinde kendisine verilen role uygun ve gerekli birtakım kurallar eşliğinde yaşamak durumundadır. İslami literatürde kul hakkı olarak da ele alınan insan hakları kavramı, kişiye verilen ömür süresince riayet etmesi ve koruması gereken önemli bir kurumdur. Toplumsal birlikteliğin sağlanması ve korunması için gerekli olan kural, hak ve sorumluluklar, toplumu meydana getiren her birey tarafından öncelikle bilinmesi ve daha sonra bunların karşılıklı saygı çerçevesinde icra edilmesi gerekliliğini zorunlu kılar. Bu zorunluluğun müslüman toplum geleneğine sirayetini hiç şüphesiz **“Kendin için istediğin şeyi kardeşin için de istemedikçe gerçek manada iman etmiş olamazsın”**¹⁵⁸ hadisinden neşet ederek kurumsallaştığını söylememiz yerinde olacaktır.

İnsan hakları kavramının önemi öncelikle aile içinde kavranır. Aile tarafından çocuğa neyin hakkı neyin hakkı olmadığı gerek anlatarak gerekse yaşayarak anlatılır. Daha sonra okulda aldığı eğitim ve çevrenin olumlu etkisiyle bireydeki insan hakları eğitimi, temel hak ve hürriyetleri koruma ve onlara saygı duyma süreci gelişerek ve derinleşerek gelişimini devam ettirir. İleriki yaşlarda toplumun yetişkin bir üyesi olan ve çeşitli sorumluluklar üstlenen bireyin gerek sosyal hayatta gerek mesleki hayatta uyması gereken kurallar form ve şekil değiştirirken öbür taraftan önem ve kıymetini gitgide arttıracaktır. Aradaki maddi ve manevi ilişkilerin varlığı bir taraftan hukukun diğer taraftan dinin konusu olduğu için hem dünyaya hem de ahirete yönelik bir yaptırımın da varlığından söz edebiliriz.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Buhari, “İman”, 7; Müslüm, “İman”, 71.

¹⁵⁹ Yıldız Kuzgun, “İnsan Hakları Ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara: 1981, 14/ 1, s. 101.

Çağdaş toplumlarda insanların toplumsal hayatta birbirlerine karşı saygılı olmaları ve birbirlerinin haklarına riayet etmeleri istenir. Kendisine ve başkasına ait hakları bilmek ve bu haklara saygı duyan bir birey olarak toplumda yer edinmek en önemli amaçlardan biridir. İnsan haklarına saygılı olma amacını şu alt başlıklar altında değerlendirebiliriz.

1. Kişinin öncelikle kendisine saygılı olmayı öğrenmesi gerekmektedir. Kendisine ait hakları bilen ve onları korumak için bilinç sahibi olan birey aynı zamanda bu hakların toplumdaki diğer bireylerin de hakkı olduğunu kavrayacaktır. Böylece aynı toplum içerisinde yaşadığı kişilerin haklarını bilerek ve o haklara saygı duyarak yaşamaya çalışacaktır.

2. Başkalarının hak ve hukukuna saygılı olmak, başkalarının gereksinimlerinin farkında olmak ve o gereksinimlerin yerine gelmesi noktasında üzerine düşen vazifeyi yerine getirmek gerekmektedir.

3. Diğerlerine saygı duymanın kapsamını, tüm insanlığı içine dâhil edecek şekilde genişletmek ve bütün insanların gereksinimlerine karşı duyarlı olmak ve o gereksinimleri karşılama hak ve özgürlüklerini güç yettiğince korumak ve savunmakla mümkündür. Kısacası temel amaç, insan haklarının farkında olmak ve bunu benimseyerek hayata taşımanın önemine inanmaktır.¹⁶⁰

Mesleki hayatta her katman arasında ilişkileri temel manada etkileyen ve yöneten insan hakkı kavramı, özellikle meslek hayatının başında olan bireyler tarafından da iyice özümsemeli ve sindirilmelidir. İş ve ticaret dünyasında gerek çalışma hayatı gerekse üretimdeki gayr-i ahlaki tutum ve insan haklarına karşı saygı duymayan ruh hali bu eğitimin yeterince verilemediğini veya meslek erbabınca yeteri kadar alınmadığını gösterir. Özellikle son zamanlarda piyasa denetimlerinde üretilen veya tüketiciye sunulan mal ve hizmetlerin bu kadar kusurlu ve sorunlu olması, hiç şüphesiz toplumdaki insan haklarına duyulan saygı ve kul hakkı dediğimiz kavramların son derece dejenerasyona uğradığını göstermektedir. Bu münasebetle ta en başından itibaren başta aile ve okul, daha sonra çevre ve devlet eliyle kişilerin mesleki hayata adım atmadan önce en temel insani hakları bilerek, onları koruyan ve kollayan bir ruh ve bilinç haliyle yetişmeleri ve bunun sonunda meslek hayatına adım atmaları gerekmektedir. Özellikle

¹⁶⁰ Kuzgun, a.g.m., s. 102.

ulaştığımız dönemde dini duyguların zayıflaması sonucu maddeciliğin etkisi altında kalan zamane insanı için bu eğitim süreci, en az dünyevi hayatini sürdürmek kadar önem kazanmış durumdadır.

Vedâ haccında Hz. Peygamber (a.s.)'in bütün müslümanlara hitabesinde yer alan: **“Ey İnsanlar! Bu gününüz, bu ayınız ve bu şehriniz nasıl korunmaya layık, kanlarınız ve mallarınız da Rabbinizle buluşacağınız güne kadar birbirinize haram kılınmıştır”**¹⁶¹ rivayetinden de anlaşılacağı üzere temel ve esas hedef, insana saygı ve kul hakkına riayet etmektir. Bu sadece ticari, mali ve idari sahaya sınırlı kalmayıp hayatı kuşatan bütün alanları da kapsamaktadır. Peygamberimiz'in: **“Ey Kâbe! Yücesin, dokunulmazlığın da yücedir. Fakat Allah'ın yanında mü'minin dokunulmazlığı, senin dokunulmazlığından daha büyüktür”**¹⁶² diye buyurması, yine ayette: **“Kim, bir cana yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur”**¹⁶³ diye ifade edilen kutsal metinlere baktığımızda, insan hakkının, can emniyetinin her şeyin üstünde değerlendirildiğini ve temelde saygıya layık olanın onun itibarı, can güvenliği ve yaşam hakkının olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz.

3.7. BİREYİ VE TOPLUMU ALDATMAMAK

Aldatmak kelimesinin din dilinde karşılığı “gış”(gaşşe) fiilidir. “Tağrir, tedlis, hılabе, hud'a, hile” gibi aynı anlama gelen farklı kelimelerin her birinin özünde “karşı tarafı kandırmak, onu oyuna getirmek, yanıltmak, yanlış yönlendirmek, sözünde durmamak ve güven duygusunu fesada uğratmak anlamları bulunmaktadır.” Doğru ve hakikat olana göre değil, yalan ve sahtekârlığa yönelik iş tutmaktır. Toplum ve fertleri güven ve emniyet noktasında sarsmak, güven duyulması gereken bir arada yaşama kültürünü içten içe fesada uğratmaktır.¹⁶⁴

Hayat, dürüstlük ve güven üzerine bina edilmiştir. Karşılıklı güven ve emniyet duygusu olmadan hayatın yürümesine imkân yoktur. Bu güven duygusu, bütün insani ilişkileri kapsamaktadır. Zira insan sosyal bir varlıktır ve hayatini devam ettirebilmek için toplumla birlikte bulunmak ve onunla çeşitli şekillerde etkileşim içinde

¹⁶¹ Buhârî, “İlim”, 37; Müslim, “Hac”, 147.

¹⁶² Tirmizi, “Birr”, 85.

¹⁶³ Maide, 5/ 32.

¹⁶⁴ Zekeriyâ Güler, *40 Hadiste İş ve Ticaret Ahlakı*, Ankara: DİB Yayınları, 2018, s. 98.

olarak yaşamak zorundadır. İşte bu noktada devamlı olarak her türlü bilgi ve menfaat alışverişinde bulunan insanların bir diğerine güven ve emniyet bunalımı yaşamadan, aldatacağına dair şüphe duymadan yaşamaları gerekmektedir.

İslam inanç sistemine göre her ne suretle ve hangi şartlar altında olursa olsun, hile yapmak ve insanları aldatmak kesinlikle yasaktır. Kur'an-ı Kerim, “aldatmayı ve kandırmayı münafıklara yakışan çirkin bir davranış olarak ifade eder. Çünkü münafıkların en belirgin özelliği, Allah'a inanmadıkları hâlde, ‘inandık’ diyerek Allah'ı ve başkalarını kendilerince kandırmaya kalkışmalarıdır. Hâlbuki onlar, aslında kendilerini aldatmaktadırlar. Çünkü Allah onların hile ve aldatmalarını bilir.”¹⁶⁵ Kur'an'ın ifadesiyle; **“Onlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirlir.”**¹⁶⁶

*“Bir gün Allah'ın Resulü (s.a.v.) pazarda bir buğday sergisine uğradı. Elini buğday yığınının içine daldırınca parmakları ıslandı. Bunun üzerine satıcıya; “**Bu ıslaklık ne?**” diye sordu. Adam: ‘Ey Allah'ın Resulü! Yağmur ıslattı’, dedi. Hz. Peygamber: **“İnsanların görüp aldanmaması için o ıslak kısmı ekinin üstüne çıkarsaydın ya!” karşılığını verdi.”** Ardından da; **“Bizi aldatan, bizden değildir.”** buyurdu.¹⁶⁷*

O halde müslüman tüccar, hiçbir şekilde müşterisini aldatmamalı, aldatmaya yanaşmamalıdır. Her türlü oyun, hile, madrabazlık ve sahtekârlığı kullanarak “para kazanmak için her yol mubahtır” anlayışını reddetmelidir. İhaleye fesat karıştırmak, kara para aklamak için hayali kumpanyalara girmek, sahtecilik ve kalpazanlık gibi toplumu çürüten ve yıkan her türlü kirli rolden uzak durmalı, doğru, dürüst ve güvenilir bir ticari hayat ile geçimini sağlama yolunu tercih etmelidir.¹⁶⁸

3.8. ÜSTLENDİĞİ İŞİ EN GÜZEL ŞEKİLDE TAMAMLAMAK

İslam'ın ilk zamanlarından beri müslümanların üstlendiği işi kâmil manada ve bihakkın yapması için, gerek Kur'an ve gerekse peygamber tarafından sıkı bir şekilde uyarılarak dikkatlerinin çekildiği bilinen bir hakikattir. Çünkü çalışma ile kişilik

¹⁶⁵ Bakara, 2 / 8-9.

¹⁶⁶ Bakara, 2/ 9.

¹⁶⁷ Müslim, “İman”, 164.

¹⁶⁸ Güler, a.g.e, s. 98.

arasında çok yakın bir ilişki vardır. “Ainesi iştir kişinin lafa bakılmaz” ata deyişiyile de her güzel sıfatın sahibi olması gereken müslümanın bu münasebetle icra ettiği işin kendisine yakışır kalması ve onun hüviyetini yansıtması gerekir. Taşındığı manevi değer ve örnek misyon sebebiyle müslüman, üzerine aldığı işi Kur’an’da çerçevesinin çizilip, Hz. Peygamber tarafından da tarif edilen “ihsan ahlakı” prensiplerine göre yani Allah’ın onu görüyormuşçasına hareket ederek maddi ve manevi olarak kemale erdirmesi onun en temel görevi olmak zorundadır.

Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de **“Allah yaptığı işi güzel bir şekilde yapmanı sever”**¹⁶⁹ buyurarak müslümanın çalışkan olmasını, emek vermesini, üretmesini teşvik ve takdir ederken bunu yeterli görmeyip, bir de bunu ihsan makamında yani güzel ve kâmil bir şekilde yapmasını da istemektedir. Zira Hz. Peygamber de hadislerinde: **“Allah bir iş yaptığınızda onu sağlam ve güzel bir şekilde yapmanızı sever”**¹⁷⁰ buyurarak işi kusursuz ve mükemmel yapmak yani müslümana yakışır bir şekilde güzelce tamamlamanın önemine vurgu yapmışlardır.

“Kur’an-ı Kerim’de “ihsan” kelimesi 12; “muhsin” kelimesi ise 39 yerde geçmektedir. İhsan ve muhsin kelimelerinin kökü olan ” h-s-n” ’den türeyen kelimelerin sayısı ise 194 yerde geçmektedir. Bu da demektir ki, Yüce Allah “ihsan” kavramını önemsemektedir. Hadiste de buyrulduğu gibi, kendisi güzel olan Zat-ı Zülcelâl, işlerini güzel yapmakta ve kullarından da işlerini güzelce yapmalarını beklemektedir. Müslümanlardan muhsinlere yakışır bir edayla amellerini icra etmelerini istemektedir.”¹⁷¹

Dinimizce, yapılan iş ve amelin güzel olabilmesi için niyetin halis ve düzgün olmasıyla birlikte kişinin; “işini güzel yapma” arzusu ve gayreti de önemli görülmüştür. Üstlendiği her işi en güzel şekilde yapıp etmek, ondan fayda umacak olan ilgili kişilerin razı olmasını sağlamak ve hiç kimsenin görmediği yerde bile Allah’ın onu gördüğünü bilerek işteki dürüstlük ve kemali elden bırakmadan tamama erdirmek temel hedef olmalıdır.

¹⁶⁹ Al-i İmran, 3/148.

¹⁷⁰ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâki, *Şu ‘abü’l-îmân* (nşr. M. Saïd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut: 1410/1990, 4/334.

¹⁷¹ Aydın Başbuğ, *İş ve Maneviyat*, İstanbul: Kitap Yayınları, 2012, s. 149.

Müslüman'ın iş ve meslek hayatındaki en belirgin hususiyeti, işini dürüstçe ve en güzel bir şekilde yapmasıdır. Mü'min kişi başta kendisi sonra aile ve toplum olarak, hayatı değerli kılacak ve huzura katkı oluşturacak güzel bir çalışma tavrı sergilemelidir. Bilim adamı ilmî çalışmada, tacir ticaret hayatında, işçi-işveren atölyesinde, kamudaki memur görev alanında, kısacası herkes kendi iş ve çalışma hayatında, dinimizin “iş güzel ve sağlam yapmak” olarak deklare ettiği ve öğütlediği ihsan makamını hedeflemelidir. Nitekim Yüce Allah'ın devamlı olarak dinlediğimiz Nahl Suresi'nin 90. ayet-i kerimesinde: **“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı (işini iyi yapmayı veya iyi ve güzel işler yapmayı), akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve isyanı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor”**¹⁷² buyurduğu üzere adaletle birlikte ihsanı yani iyi ve güzel işler yapılmasını ve özellikle bunu Allah'ın rızasına uygun dürüstlükte icra edilmesini emretmesi, müslümanlarca devamlı bir şekilde hatırlanmakta ve bir hayat düsturu olması adına her cuma tekrar edilmektedir. Zira Allah (c.c.) ayet-i kerimede, cumadan sonra kullarının yeryüzüne dağılıp onun rızından aramalarını emir buyururken¹⁷³ yine ilgili ayetle kullarından, ticari ve mesleki her türlü faaliyetlerini fesat, hile ve yalan karıştırmadan, güvene dayalı ve en güzel bir şekilde yapmalarını istemektedir.¹⁷⁴

¹⁷² Nahl, 16/ 90.

¹⁷³ Cuma, 62/ 10.

¹⁷⁴ Nahl, 16/ 90; Bakara, 2/ 205.

IV. BÖLÜM

KUR'AN'DA MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

4.1. KUR'AN'DA MESLEKİ AHLAK İLKELERİ

Modern dünyanın insanı metalaştırdığı, onu nefsinin esiri yaptığı ve adeta hazzının peşinde bir mecnuna çevirdiği enteresan zamanlardan geçiyoruz. İnsanların birbirlerini hileler kurup çok rahat aldattıkları, birbirlerini rahatsızlık duymadan kolayca kandırdıkları ve maddiyat için birbirlerini çok rahat harcadıkları bir piyasa ortamına şahitlik ediyoruz. Her şeyin bol bol üretildiği, insanların ihtiyaçlarından fazla tükettikleri, tasarrufun az, israfın bol olduğu bir dönemi yaşıyoruz. Piyasada tek gerçeğin madde yani maddi değeri olan şeylerin olduğu, insani ve manevi değerlerin pek kıymet etmediği bir piyasa ve bir meslek hayatını teneffüs ediyoruz.

İnsanların maddi ve nefsanî ihtiyaçları elbette bir vakıdır ama insanı insan yapan asıl şey örnek ahlakı, erdemi ve ulvî duygularıdır. Zira kâmil insan olmanın yolu öncelikle başkalarının hukukunu en az kendi hukuku kadar kıymetli ve dokunulmaz olduğuna inanmaktan geçer. O münasebetle çalışmamızın temel amacı olan bu ulvî ve manevî değerleri Kur'an perspektifinden hareketle ayetlerin işaret ettiği noktalarda ele almaya, oradan fiili hayatta reel karşılığı olan veya olması gereken somut ahlaki neticeleri elde etmeye çalışacağız. Günümüz piyasa hayatında ahlaki olarak büyük bir boşluk yaşayan iş ve meslek hayatı, bu derin boşluğu ancak Kur'an-ı Kerim'in irfan ve ihlas tarlalarından derlenen envai çeşit nebatatın sunduğu şifa reçetesi ile doldurabilir ve tekrar çok güçlü bir mana ile ayağa kaldırabilir. Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

"O (Allah) ki; yeryüzündeki şeylerin hepsini sizin için yarattı, sonra (kudret ve iradesiyle) göğe yönelip, onları da yedi (kat) gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilen Âlim'dir."¹⁷⁵ "O yüce Allah'tır ki, bütün gökte ve yerde her ne varsa sizlerin emrine musahhar kıldı. Muhakkak ki bunda düşünen bir kavim için ayetler vardır."¹⁷⁶ Görüldüğü üzere dinin ve hayatın merkezinde insan bulunmaktadır. Bütün kurallar hatta ilahî kurallar dahi, yeri geldiğinde onun hayatı ve selameti için esnetilebilmekte veya değişmesi ve yenilenmesi sağlanabilmektedir. Bu, Yüce Allah'ın

¹⁷⁵ Bakara, 2/29

¹⁷⁶ Casiye, 45/13

bize ve hayatımıza ne kadar büyük kıymet verdiğini göstermesi adına önemli bir ayrıntıdır.

Allah Teala, gerek sosyal ve gerekse mesleki hayat boyunca bizden adaletli olmamızı, her türlü zorluk ve hayat sıkıntısı karşısında hakikati ve sabrı ayakta tutmamızı emir buyurmaktadır. Nitekim bu gerçek Asr Suresi'nde şöyle vurgulanmaktadır.

“Asra yemin olsun ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak, iman edip de sâlih amel işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler başka”¹⁷⁷

Allah katında en aziz olan şey candır. Canın ve neslin korunması dinin temelidir. İbadet ve sağlıktan birinin tercihi söz konusu olduğunda dinin emri çok açık ve nettir, sağlık ve can güvenliği her şeyin başında gelir. İbadet ve taat bile sağlığa göre ayarlanır, sağlık durumuna göre usul ve üslubu belirlenir. Zira bir insana saygı, insanlığa saygıya; bir insanı yaşatmak, insanlığı yaşatmaya eşdeğerdir. Ayet-i kerimede:

"Kim, bir insanı, haksız yere öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmış gibidir”¹⁷⁸ buyrulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, iyi okunduğu ve iyi etüt edildiğinde ayet aralarında meslek ve çalışma ahlakını yakından ilgilendiren çok önemli noktalara değinmektedir. Mesela Kur'an'ın nefsin ve bedenini boş bırakılmaması, zamanın beyhude geçirilmemesi, nefsin devamlı hayırlı şeylerle meşgul edilmesi gerektiği üzerinde özellikle durduğunu görmekteyiz. Bu gerçek İnşirah Suresi'nde şöyle belirtilmektedir: **“O halde bir iş ve ibadetten boşaldın mı; ikinci bir işe ve ibadete başla ve yorul.”¹⁷⁹**

Özellikle iş ve meslek hayatında boşluk ve gevşekliğin üretimi ve iş kalitesini olumsuz anlamda etkilediği bilinen bir gerçektir. Zira boşta kalan ve aylak duran personel, faydasız ve zararlı meşgalelerin içerisinde mesaisini doldurmaya başlayacaktır. Onun için yüce kitabımız, üretim ve gelişim süreci içinde devamlı bir şekilde hem kendimize hem de mesleğimize yatırım yapmamız gerektiğini emir

¹⁷⁷ Asr, 103/1-4.

¹⁷⁸ Maide, 5/32.

¹⁷⁹ İnşirah, 94/7.

buyurmaktadır. Ayette: **“Onlar Allah’a ve ahiret gününe inanırlar, doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarlar ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır. İşte bunlar, dürüst ve erdemli, Allah’la barışık ve düzgün hayatı benimseyen kimselerdir”**¹⁸⁰ diye buyrularak çalışma ahlak ve prensiplerini çok güzel bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Piyasa koşullarının ahlaktan yoksun olduğu, adalet ve merhametin kalmadığı, insanların acımasızca davrandığı bir meslek ve piyasa ortamında iş yapmanın ne denli zor olduğu bilinen bir hakikattir. Ama her zorluk ve sıkıntıya rağmen Kur’an, hakkı ayakta tutanlardan olmamızı, bu yönüyle meslek ve iş hayatında örnek bir insan profili çizmemiz gerektiğini ve Allah’ın rızasına uygun bir anlayışı hayatımıza resmetmemizi bize emir buyurmaktadır. Zira ayette: **“Bir mazeretleri olmaksızın mücadeleden kaçınan mü’minler ile Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla çaba gösterenler bir olamaz. Allah, mallarıyla ve canlarıyla üstün çaba gösterenleri, mücadeleden kaçınanlardan daha üstün bir mertebeye yüceltmıştır. Gerçi Allah tüm mü’minlere, sonuçta güzellik vaad etmiş olmasına rağmen, yolunda çaba gösterenleri büyük bir mükâfat vaad ederek, mücadeleden kaçınanlardan üstün kılmıştır.”**¹⁸¹

Modern seküler anlayışa sahip günümüz insanının, işin sonunda hayatının hesabını vereceği ve yapıp etkilerinden sorgulanacağı bir hayata inanmama probleminde dolayı eylem ve söylemlerinde emniyet ve güven sorunu ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki Allah korkusu ve ölümden sonra hesaba çekileceği düşüncesi, yanlış yollara sapmak isteyen insanı bir nebze olsun düşündürebilmektedir. Hatta yalnız başına kaldığında yapması halinde Allah’tan başkasının bilmeyeceği durumlarda bile sınırlandırabilmekte ve kişiyi birçok kötü eylemi yapmaktan alıkoyabilmektedir. Zira Allah inancı, hesap ve mizan korkusu çok güçlü manevi ve ahlaki motivasyonlardır. Kur’an-ı Kerim’de: **“Herkesin, yaptığına göre dereceleri var ve Rabbin, onların yaptıklarından gafil değildir”**¹⁸² diye buyrularak herkesin işini ihsan mertebesinde yapması gerektiği vurgulanırken bir başka ayette: **“Hesap günü her insan yapmış**

¹⁸⁰ Ali İmran, 3/ 114.

¹⁸¹ Nisa, 4/ 95.

¹⁸² Enam, 6/ 132.

olduğu bütün kötü fiiller için rehin olarak tutulacaktır”¹⁸³ şeklindeki hitapla da insanlara, her işinizi mutlak bir şekilde sonucunu düşünerek yapın mesajı verilmektedir. Zira yapılan işin iyi ve hayırlı olması mükellef için ecir ve kurtuluşa; aksi durumun ise azap ve felakete sebep olacağı da şöyle ifade edilmiştir. **“Kim iyi bir iş yaparsa faydası kendisinedir ve kim kötülükte bulunursa zararı kendisine, kesin olarak bilin ki Rabbiniz kullarına zulmetmez.”¹⁸⁴**

Haddi aşan ve kendisine biçilen kıymetli ahlak elbisesini yırtıp atan insan için bunun bedelini hem ahirette hem de hemen bu dünya hayatında ödeyeceği mevzusu yine Kur'an'da belirtilmektedir. Zira uzak gelecekte olacak şeyin, gaflet gölgesiyle örtülü insan için çoğu zaman bir atalet ve kuralsızlık yaratacağı aşikârdır. Allah Teala ayeti kerimede her şeyin sorulacağı bir ahiret hayatından bahsederken, bazı şeylerin acı sonucunu hemen tatması ve durumunu değiştirmesi için kulunu dünya hayatında da birtakım musibet ve sıkıntılarla imtihan edip, onu bu dünyada da sarsacağını haber vermektedir. Zira ayet-i kerime: **“İnsanların ellerinin kazandıklarından dolayı karada ve denizde fesat çıktı. Belki akıllanır dönerler diye, (Allah) yaptıklarının bazılarını böylece onlara dünya hayatında da tattırmaktadır”¹⁸⁵** beyanıyla konuyu açık bir şekilde ifade etmektedir.

Kur'an, iş ve meslek hayatında devamlı adalet, düzen ve dengeli olmayı tavsiye etmektedir. Küresel ve yerel bazda iş, meslek ve piyasa hayatında her türlü fesat ve fitneden uzak kalmayı ve bu fitnenin bir parçası olmamayı kat'i bir şekilde emir buyurmaktadır. Ayet-i kerimede: **“Bu gibileri, işbaşına geçti mi, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekonomik ve sosyal düzeni bozmaya çalışırlar. Ama Allah bozgunculuğu sevmez”¹⁸⁶** diye buyrulur iş, meslek ve sosyal hayatın her alanında düzeni bozmanın, fitne ve bozgunculuğun bir tarafı olmanın ne denli fena bir iş olduğu vurgulanmakta ve bu fitne ortamına hizmet eden bütün roller yerilmektedir.

İş ve meslek hayatı dinamiktir, piyasa koşulları gibi zamana göre değişkenlik göstermektedir. Bugün doğru olan bazı kurallar ve bilgiler, başka zamanlarda yanlış ve hatalı görülüp kaldırılabilir. Ama işin ruhu, manevi ve ahlaki boyutu her zaman

¹⁸³ Müddessir, 74/38.

¹⁸⁴ Fussilet, 41/46.

¹⁸⁵ Rum, 30/41.

¹⁸⁶ Bakara, 2/ 205.

stabil kalmayı başarmaktadır. Zira insanın fitratında doğruluk, dürüstlük, güvenilir olma, başkası için değerli olma, diğerkâmlık, insafli ve merhametli olma gibi insani ve vicdani hasletler her zaman değerli ve kıymetli kalmayı başarmıştır. Kutsal kitaplar ve peygamberler ta baştan beri bunları vaz' etmiş ve toplumun bu anlayış ile yaşamaları gerektiğini onlara hatırlatmışlardır. Her işin başında Allah'ın, **“emrolunduğun gibi dosdoğru ol”**¹⁸⁷ hitabına uyan ve bu minval üzere çalışma hayatını temellendiren bir meslek ve çalışma hayatının işin sonunda başarıya ulaşmaması ve bereketi bulmaması için hiçbir neden yoktur.

İş hayatının ahlaki yönüne vurgu yapan ayetler yanında maddi ve sosyal yönüne parmak basan ayetler de bir hayli fazladır. Burada temel mesele, Kur'an'ın iyi ve etkili bir şekilde okunup anlaşılmasının gerektiğidir. İş ve çalışma hayatının kontrol altında tutulması, işin adil bir düzen içinde devamının sağlanması ayetlerdeki mesajlara güçlü bir şekilde kulak kabartmayı gerekli kılmaktadır.

Mesela Kur'an, iş ve çalışma hayatı içinde faizli münasebetlerden vazgeçmemizi istemektedir.¹⁸⁸

Kamu malını haksız bir şekilde zimmetine geçirmeyi savaşta bile olsa şehit saymayacak derecede vebali yüksek bir kabahat olarak değerlendirmektedir.¹⁸⁹

İşini gördürmek için rüşvet almak ve rüşvet vermeyi iş hayatının kokuşmasına, eşitliğin yok olmasına hizmet edeceğinden dolayı men etmektedir.¹⁹⁰

Hakkı olmadığı halde zayıf kimselerin kişisel haklarını gasp etmeyi yine ciddi şekilde yermekte ve eleştirmektedir.¹⁹¹

İnsanlara ölçü ve tartıyı konu alacak herhangi bir muamelede eksik ve kusurlu davranma, mal kaçırma veya kusurlu mal satma noktasında özellikle karşılaşacakları akıbetleri hatırlatarak sakındırmaya çalışmaktadır.¹⁹²

¹⁸⁷ Hud, 11/ 112.

¹⁸⁸ Rum, 30/39.

¹⁸⁹ Al-i İmran, 3/161.

¹⁹⁰ Bakara, 2/188.

¹⁹¹ İsra, 17/34; Sad, 38/23-24.

¹⁹² Mutaffifin, 1-6; En'am, 6/152; A'raf, 7/85.

İnsanlara meşru piyasa içinde helal olan yolları kafalarına göre haram, haram olan yolları yine bir meşru dayanak olmadan helal kılmamalarını¹⁹³ ve Allah için hüküm verirken haktan ayrılmamaları gerektiğini önemle vurgulamaktadır.¹⁹⁴

4.2. KUR'AN'DA MESLEKİ AHLAK EĞİTİMİ

Kur'an-ı Kerim, insanı her yönden en temelden alır, derinlemesine ve her boyutuyla kuşatır, en sonunda da onu örnek ve rol model olacak şekilde kâmil bir ahlaki yapıya kavuşturur. O, insana emrettiği veya tavsiye ettiği şeyleri önemli ve önemsiz diye ayırmaz. Dile getirilen her bir konu veya durum şerefli bir bütünün önemli birer parçasıdır. Onlardan bir tanesinin zayı edilmesi veya herhangi birinin önemsiz görülmesi gibi bir durum asla söz konusu olamaz.¹⁹⁵ İnsan kusurlu olabilir ama bu duruma razı olamaz, bu durumu değiştirmek adına azmini kaybedemez, birşeyleri değiştirmek zorunda olduğunu ve o şerefli bütünü, ağır kusur sayılacak olan diğer olumsuz öğelerle hemhal kılmaması gerektiğini düşünerek hayatına devam etmesi gerekmektedir.¹⁹⁶ Yani kâmil insanı meydana getirecek olan temel öğelerde herhangi bir eksiklik ve zafiyet varsa bunun zaman içinde izale edilmesi veya ahvalin iyiliğe doğru tebdil edilmesi noktasındaki nefsanî gayret, kişi için hayatı boyunca vazgeçmemesi gereken asli bir zarurettir.

Peki, Kur'an-ı Kerim özellikle mesleki hayatta en fazla hangi temel ahlaki davranışlara önem vermektedir? Kur'an-ı Kerim'in de altını çizdiği bu prensiplere birkaç başlık sadedinde burada kısa kısa değinelim.

1.Doğruluk: Kur'an-ı Kerim doğruluğu tavsiyeden daha fazla bir tonda direkt emir kipini kullanarak, kesin bir dille hayata aktarılmasını vaz' eder. İlgili ayet şöyledir: **“Ey Muhammed ve ona tabi olanlar, emrolduğunuz gibi dosdoğru olun.”**¹⁹⁷ Zira adil ve ideal hayatın anahtarı bu ilkeyi sosyal hayata hâkim kılmaktan geçmektedir. İş ve sosyal hayatın bu kural ve ilkeye göre şekillenmemesi halinde ilişkilerde büyük bir güvensizlik ve emniyet açığı ortaya çıkacaktır. İnsanlar birbirleriyle sağlıklı bir şekilde iş yapamaz ve birbirlerini kollamaktan işlerine

¹⁹³ Maide, 5/ 87.

¹⁹⁴ En'am, 6/140; A'raf, 7/ 32.

¹⁹⁵ Tur, 51/ 52; Necm, 53/39.

¹⁹⁶ Al-i İmran, 3/ 114; Fatır, 35/ 32.

¹⁹⁷ Hud, 11/ 112.

yoğunlaşamaz hale geleceklerdir. İş ve meslek hayatında doğruluk, dürüstlük ve güven duygusu sahip olunan her şeyden daha kıymetlidir. O münasebetle iş ve meslek dünyası için doğru davranış biçimlerini uygulamak, dürüst, güvenilir, adaletli, izzetli olmak ve yalan söylememek meslek ahlakının en temel ilkelerindedir. Meslektaşların kurdukları ilişkiler ve kurum dışındaki temaslar bu ilkeler ışığında samimi ve hakkaniyetli olur, yürütülen bütün faaliyetlerde itimada dayalı bir güven ortamı sağlanır.

2. Hukukilik (Meşruiyet): İş ve meslek hayatında her türlü malın, hizmetin üretiminde ve çalışanlarla ilgili problemlerin çözümünde kanunlara, meşru kaidelere bağlı kalmak mesleki ahlak ilkelerindedir. Sahtecilik, sahte iş yapma, aldatma, hileli üretim yapma, kanunlara uygun hareket etmeme, kanuni boşluktan yararlanma, ammenin güvenini suiistimal etme gibi başlıklar çerçevesinde değerlendirdiğimiz bu konu meslek hayatında ihmal edilmemesi gereken, olmazsa olmaz bir karinedir. Kur'an, her işte meşru olan davranışı geliştirmeyi, inanların güvenini ifsat etmemeyi, yasaklanan her türlü sahte fiiliyattan nefsinı menetmeyi emir buyurmaktadır.¹⁹⁸ O yüzden iş ve meslek erbabı bir gün kendine de lazım olacak olan adaletten ve hakkaniyetten ayrılmamalı, bu konuda çevresine güzel örnek olmalıdır.

3. Liyakat ve Yeterlilik: İş hayatı her gün biraz daha değişmekte ve kendini yenilemektedir. Çağı yakalayamayan veya onu okuyamayanlar, çağın gerisinde kalmakta ve bir süre sonra piyasadan silinmek durumunda kalmaktadırlar. İş ve meslek hayatında kendini geliştirmek, devamlı yenilemek, tecrübelerden ve inovasyonlardan haberdar olmak iş hayatında liyakat ve yeterlilik için zaruri başlıklardır. Kur'an'da gördüğümüz üzere **“bir işi bitirdiğinde hemen diğerine koyul”**¹⁹⁹ ayeti ve **“iki günü birbirine eşit olan ziyandadır (aldanmıştır)”**²⁰⁰ hadis-i şerifinden hareketle, iş ve meslek erbabının dünyevi işlerde mesleğin icabı gereği ilerlemeyi, üretmeyi, yeni şeyler ortaya koymayı Allah'ın bir lütfu, yaratmasının bir tezahürü olarak benimsemeli ve bunun mesleği için çok kıymetli bir kaide olduğuna inanması gerekir. Mesleğinde yetkili ve etkili, ehil ve liyakatli olmak kişinin hem

¹⁹⁸ İsra, 17/34; Sad, 38/ 23-24.

¹⁹⁹ İnşirah, 94/ 7.

²⁰⁰ Es-Sehâvî, *el-Makâşidü'l-hasene* (nşr. Abdullah Muhammed Sıddîk), Beyrut: 1987, 402; İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-ḥafâ'* (nşr. Ahmed el-Kalâş), Beyrut: 1985, II, 274.

kendi manevi dünyası hem de mesleki anlamda işini en iyi şekilde icra etmesi için çok önemli etkenlerdir.

4. Güven ve Emniyet: Allah kendine inananların ismini mü'minler diye tarif etmektedir. Bu mesaj, tek başına bile birçok şeyi açıklamaya ve izah etmeye yeterlidir. Zira işimiz ve gayretimiz, emin bir insan olarak son nefese kadar bu ilkedan ayrılmadan yaşamayı becerebilmekten geçiyor. Emin ve güvenilir olma vasfını yalan ve hileli işlerde kaybedeceğimizi; iman ile yalanın, emniyet ile akçeli işlerin bir arada bulunamayacağını ayet ve hadisler ışığında biliyor ve tefekkür ediyoruz. Zira ayette: **“ve yine onlar ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler”**²⁰¹ buyrulurken güven duygusuna ve emniyet bilincine atıf yapılırken, hadisi şerifte Peygamber Efendimiz: **“Müslüman müslümanın elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir. Mü'min de insanların can ve malları konusunda kendinden emin oldukları kimsedir,”**²⁰² **“Bir kişinin kalbinde imanla küfür bir arada bulunamaz, aynısı yalan ile hıyanet için de geçerlidir”**²⁰³ buyurarak, mesleki ve sosyal hayatta güven ve emanet bilincinin ne kadar önemli ve gerekli olduğunu bize nasihat etmektedir. Müslüman birey iş ve meslek hayatında güven ve emniyet duygusunu kaybetmektense para ve malını kaybetmeyi tercih etmelidir. Zira para elbet yerine konur, daha fazlası da kazanılır ama güven ve emniyet kaybedildi mi bir daha yerine konması, toplum nazarında tekrar kazanılması veya telafi edilmesi pek mümkün görünmemektedir.

5. Mesleğe Sadakat: Mesleklerin de insanlar gibi bir şerefi ve onuru vardır. Bu her meslek kolunda da böyledir. Kişi onu ayıp ve kusur göstererek kirlitemelidir. Meslekler, onun şerefini düşürenlerin değil, izzetini yükseltenlerin sayesinde büyür ve yücelir. Peki, bu nasıl olur? Öncelikle kişinin mesleği hakkında devamlı gündemi takip etmesi, kendini devamlı geliştirmesi ve mesleği hakkında eğitimini arttırması gerekir. Bu, mesleğine olan saygısının ve sadakatının bir göstergesidir. Allah Teala ayet-i kerimede: **“Muhakkak ki Allah işini muhsince (yani güzelce) yapanları sever”**²⁰⁴ buyurmaktadır. İşini güzel yapmak da elbette, en doğru, en dürüst ve en ehil manada yapmak anlamına gelir. Mesleğine bağlı ve sadakatle iş gören kimse, mesleki ortamı huzurlu kılar, insanların kendisinden memnun olduğu bir ahlaki tavır sergiler.

²⁰¹ Mu'minun, 23/ 8.

²⁰² Tirmizi, “İman”, 12.

²⁰³ İbn Hanbel, II, 349.

²⁰⁴ Mu'minun, 23/51, Al-i İmran, 3/148.

Sosyal ilişkilerde ve mesleki münasebetlerde hem kendisinin hem de mesleğinin itibarını arttıracak şekilde bir davranışı benimser. Mesleğini Allah'ın bir rızık kapısı olarak görür, onu zemmetmez ve kötülemez. Mesleki hayatta bir kusur veya aksaklık varsa, onu gücü yettiğince kendi çaba ve maharetiyle kapatmaya, değiştirmeye veya izale etmeye çalışır.

4.2.1. Kur'an'a Göre Ticaret Meslek Ahlakı

Ticaret hayatı belki de meslek ve çalışma hayatında ahlaka en fazla ihtiyacı olan ve kaybedildiğinde en önce kirlenen bir meslek dünyasıdır. Zira doğruluğa en çok ihtiyaç duyulan; hile ve aldatmanın bütün münasebetleri bitirip tükettiği önemli bir meslek koludur. Başta Kur'an ve sonra Peygamber sünnetinde gördüğümüz şekliyle ticarete ahlaklı kalmak nerdeyse savaş alanında cihad yapmakla eş tutulmuş, ticaretin ve paranın ahlakını bozmadığı, yoldan çıkarmadığı kişinin peygamberlerle ve şehitlerle haşrolacağı müjdesi verilmiştir.²⁰⁵

Allah Teala, Kitab-ı Kerim'inde evvela ticareti meşru, alışverişi helal kıldığını ve bunun bir rızık kapısı olarak görülmesini; çalışmayı ve rızık için gayret göstermeyi bizlere emir buyurmuştur. Zira ayeti kerime bu hususu açık bir şekilde beyan eder. **“Allah alışverişi helal, faizi ise haram kıldı.”**²⁰⁶ Esas ve önemli karine, bu ayetin çizdiği temel üzerine bina edilir. Allah, ticareti helal ve meşru bir geçim yolu kabul etmiştir. Hatta cumayı kıldıktan sonra beklemeyin, hemen rızıkınızın peşine düşün diye de müminlere nasihat etmektedir.

“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır. Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasip arayın. Allah'ı da daima çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”²⁰⁷ Burada Allah hem ahiretten hem de dünyadan nasibimizi unutmamamız gerektiğini emir buyurmaktadır. Zira insanoğlunun bir yönü ahirete bakarken diğer yönü pek tabii ki dünyaya bakmaktadır. Bu münasebetle insanlara el açmadan ailesinin geçimini sağlamak için çalışmak, hem bir mecburiyet hem de ecri yüksek bir ibadettir.

²⁰⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 437; İbn Mâce, “Ticârât”, 1; Tirmizî, “Büyü'”, 4.

²⁰⁶ Bakara, 2/ 275.

²⁰⁷ Cuma, 62/ 9-10.

Allah ticareti bir meslek, bir rızık kapısı olarak tanımlarken onun müslümana yakışır bir edayla, örnek bir kemal-i ahlakla, ibret verici bir dürüstlikle yapılmasını emretmektedir. Ticari meslek hayatını icra ederken bir taraftan da Allah'a karşı dünyevi ve uhrevi sorumluluklarını da unutmadan hareket etmeli, dünyalık peşinde koşmak kişiye Allah'ı, ona yaklaşmayı, onu zikretmeyi ve ondan korkarak iş yapmayı engelleyici bir duruma dönüşmemelidir. Zira Allah Teala ayette: **“Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar”**²⁰⁸ diye buyurarak istenen ticari üslubun şeklini müminlere tarif etmektedir.

Sonucu ne olursa olsun ister zarar ister kâr getirsin; ister sonuç lehte ister aleyhte olsun kişi asla ve kat'a doğruluktan ve dürüstlükten ayrılmamalı, Allah'ın çizmiş olduğu hadde ve sınırlara saygı göstermelidir. Alırken ve satarken hakkını korumalı, kul hakkından, amme hukukundan bihabermiş gibi davranmadan işini yapmaya gayret etmelidir. Yüce Allah: **“ Ölçtüğünüz zaman tam ölçün, tarttığınız zaman ise doğru tartı ile tam ve doğru tartın, bu sizin için doğru ve hayırlı olandır, sonuç itibariyle güzel olandır”**²⁰⁹ buyurarak ticari meslek hayatında maddi ve manevi ölçü ve dengenin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Ticari kirlenmişlik, sınırları ve kuralları tanımaksızın sürdürülen bir mesleki hayatın bu dünyada bereketinin olmayacağı, diğer tarafta da helake vesile olacağı müteaddit bir şekilde beyan edilmektedir. İlgili ayette: **“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir”**²¹⁰ şeklinde buyurularak ticari hayatta meşru bir şekilde hareket etmemenin, kişinin adeta kendisini aleni bir şekilde öldürmesiyle eş tutulmuş ve insanlardan intihar sayılabilecek bu cürümlerden uzak durmaları istenmiştir.

Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de ticari meslek hayatı hakkında o kadar çok emir ve nasihatte bulunmuştur ki, ilgili ayetleri toplayıp bir araya cem etsek ticari sahada oldukça geniş ve teferruatlı bir eser meydana getiririz. Mesela bunları kısım kısım,

²⁰⁸ Nur, 24/37.

²⁰⁹ İsrâ, 17/ 35.

²¹⁰ Nisa, 4/29.

başlık başlık ele alalım ve ayetler perspektifinde İslam'a uygun bir ticari hayatta nelere dikkat edilmesi gerektiğine bakalım.

- Öncelikle Allah, yaratılan her metanın ve varlığın insanın tasarrufuna verildiğini belirtmiştir.²¹¹ Allah bütün varlığı insanlığın hizmetine ve tefekkürüne amade yaratmış, insanı da kendine kulluğa ve emirlerini tutmaya çağırmıştır.²¹²

- Ticarete her ne şartta ve ahvalde gerçekleşirse gerçekleşsin helal ve meşru yollardan kazanca gidilmesi, akitlerin bu temel üzere yapılması emredilmektedir.²¹³

- Kur'an, ölçü ve tartının şaşmaması gerektiğini ifade ederken, bunun büyük bir insan hakkı ve hak gaspı olduğunu belirtmekte ve aynı zamanda bunun bir helak vesilesi olduğunu beyan buyurmaktadır.²¹⁴ Ticaretin temeli olan ölçü ve tartının zayi edilmesi, rızkın en temel kaynağı olan bu büyük sahanın ifsada uğrayacağı ve büyük bir güvensizliğin sosyal hayata hâkim olacağı tehlikesini meydana getirecektir. Bu da, kişi ve kişilerin yakmış oldukları bu fitne ateşine önce kendilerinin sonra kendi sorumluluğu altında olanların düşmesine vesile olacakları anlamına gelmektedir.²¹⁵

- Cahilane, ilimden uzak ve kendi nefsanî arzularından dolayı Allah'ın helal kıldığını haram ilan etmek; haram kıldığını helal saymak da bir fitne unsuru olarak görülmüş ve ilgili ayetlerde adeta Allah'a savaş açmaya, onun azametini meydan okumaya eş tutulan büyük bir cürüm olarak değerlendirilmiştir.²¹⁶

- Haramı meslek edinmişlerden, helal haram ayırmaksızın ticaretini yapanlardan²¹⁷, malı bir üstünlük, bir kibir aracı olarak kullananlardan ve özellikle onda fukaraya bir hak tanımayanlardan, onları zayıf görüp ezenlerden uzak durulması gerektiği tavsiye edilmektedir.²¹⁸ Aksi takdirde bu kişilere gelecek olan

²¹¹ Casiye, 45/13.

²¹² Zariyat, 51/ 56.

²¹³ Bakara, 2/168; Maide, 5/5; Maide, 5/88.

²¹⁴ En'am, 6/152; A'raf, 7/85; Hud, 11/84-85; Şuara, 26/181-183.

²¹⁵ Mutaffifin, 83/1-3.

²¹⁶ Maide, 5/87; En'am, 6/140; A'raf, 7/32; Tahrim, 66/1.

²¹⁷ Maide, 5/42.

²¹⁸ İsra, 17/34; Sad, 38/23-24.

gazap ve belanın onlarla iş tutanları da bulabileceği ihtimali üzerinde durulmakta ve kişinin kendini bu fitne ateşinden uzak tutması gerektiği belirtilmektedir.²¹⁹

Faizi meşru saymanın büyük bir günah olduğunu bilmek gerekir,²²⁰ ayrıca meslek ve ticari hayat içinde işlerini rüşvetle yapıp etmek,²²¹ yine kamunun malını hakkı olmadan gasp etmek²²² Kur'an'da ayrı ayrı başlıklar halinde zikredilen temel ticari yasaklar kapsamında değerlendirilir. Kur'an-ı Kerim ticari hayatı ve alışverişi bitiren faize, yani parayla para kazanmaya, piyasada bir alışveriş unsuru olmaksızın ve özellikle bazı kartellerin beslenmesine hizmet eden, onları haksız bir şekilde büyüten bu yapıya deyim yerindeyse savaş açmıştır. Zira faiz alan ve yiyenleri Allah'a karşı açılmış bir savaşta karşı cephede olmakla yani Allah'a karşı savaş açmış olan tarafın bir neferi olmakla eş tutmaktadır.²²³ Özellikle günümüzde neredeyse faizin girmediği bir ticari alan kalmamıştır. Bu önemli konu hakkında Kur'an'da geçen ayetleri burada ifade etmekte özellikle fayda vardır. Kur'an, ayetlere kör ve sağır davranarak bu durumun geçiştirilemeyeceğini, buradaki insani ve Rahmani kaybı göz ardı etmeden gerekli tedbir ve düzenlemeleri yapmamız gerektiğini bize defaatle hatırlatmaktadır.

“Allah, alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faize) bir son verirse, artık geçmişi kendisine, işi de Allah'a aittir. Kim (faize) geri dönerse, artık onlar ateşin halkıdır, orada sürekli kalacaklardır.”²²⁴

“Allah, faizi yok eder de, sadakaları artırır. Allah, günahkâr kâfirlerin hiçbirini sevmez.”²²⁵

“Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a ve Resülü'ne karşı savaş açtığınızı bilin. Eğer tevbe ederseniz, artık sermayeleriniz sizindir. (Böylece) Ne zulmetmiş olursunuz, ne zulme uğratılmış olursunuz.”²²⁶

“Ey iman edenler! Faizi kat kat artırılmış olarak yemeyin. Ve Allah'tan sakının, umulur ki kurtulursunuz.”²²⁷

²¹⁹ Enfal, 8/ 25.

²²⁰ Rum, 30/ 39.

²²¹ Bakara, 2/ 188.

²²² Al-i İmran, 3/ 161.

²²³ Bakara, 2/ 279.

²²⁴ Bakara, 2/ 275.

²²⁵ Bakara, 2/ 276.

²²⁶ Bakara, 2/ 279.

“Ondan nehyedildikleri halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri nedeniyle (öyle yaptık.) Onlardan kâfir olanlara pek acıklı bir azap hazırlamışızdır.”²²⁸

“İnsanların mallarından artsın diye, verdiğiniz faiz Allah katında artmaz. Ama Allah'ın yüzünü (rızasını) isteyerek verdiğiniz zekât ise, işte (sevaplarını ve gelirlerini) kat kat arttıranlar onlardır.”²²⁹

“Eğer mümin iseniz Allah'ın (helâlinden) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim.”²³⁰

Faiz konusu gerçekten üzerinde durulması gereken çok önemli bir konudur. Hakkında ayetlerin bu kadar fazla sayıda olması ve bu noktada faizli iş yapmanın ne kadar ciddi neticeler ortaya çıkaracağı konusu özellikle dikkatlerden kaçmamalıdır. Faizsiz bir ekonomik modelin özellikle İslam ülkelerinde yaygınlık kazanması, ticaretin bu şeytani düzen çarkından çıkartılması ve ister istemez faiz kısıyacına düşmek zorunda kalan müslüman tebaayı bu illetten ve cürümden kurtarmanın bir yolu ve yordamı bulunmalıdır. Zira gücü ve düzeni değiştirmeye yetkisi olanlar bu konuda elinden geleni yapmazsa ayetlerin de belirttiği üzere bunun sorumluluğundan ve sonuçlarından kurtulamazlar.

Kur'an ticari, sosyal ve dini konularda mesajlar verdiği, dikkatleri çektiği gibi peygamberini, onun sünnetini ve onun izinden yürümeyi de işaret etmektedir. Hz. Peygamber çarşı pazar gezmiştir. Uygunsuz ve yanlış işlemleri saptamıştır. Akabinde hemen olay yerinde ilgili tarafa uyarıyı, hükmü ve uygulamayı belirtmiş; yanlışın bilinmesi ve yanlışlığın yayılmaması için ilk elden gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Mesela bir defasında pazarda gezerken gördüğü bir durum karşısındaki tavrı hadislerde şöyle anlatılmaktadır.

Bir defasında Peygamber Efendimiz pazarda bir buğday sergisine uğradı. Elini buğday yığınının içine daldırınca parmakları ıslandı. Bunun üzerine satıcıya: ***"Bu ıslaklık da ne" diye sorunca adam hemen "Ey Allah'ın Resulü! Yağmur ıslattı" deyiverdi.*** Tartıda ağır çeksın diye ıslattığı halde güya peygamberimizi aldatacağını

²²⁷ Al-İmran, 3/ 130.

²²⁸ Nisa, 4/ 161.

²²⁹ Rum, 30/ 39.

²³⁰ Hud, 11/ 84-86.

düşünüyordu. Sevgili Peygamberimiz: **"İnsanların görüp aldanmaması için o ıslak kısmı ekinin üzerine çıkarsaydın ya!" dedikten sonra "bizi aldatan bizden değildir"**²³¹ buyurdu. Aldatma ve hilenin özdenetim sağlanmadıkça bu meslek kolunda her zaman büyük bir tehdit olarak kalacağı unutulmamalıdır. Zira burada ahlaki ve vicdani olgunluk gereklidir yoksa herkesin başına bir bekçi veya zabıta dikerek düzeni ve adaleti sağlayamazsınız.

Ticaret doğru, dürüst ve vicdanlı yapıldığı zaman kişinin şerefini hem bu dünyada hem de ahirette yükseltir. Zira Hz. Peygamber kendi elinin emeğiyle, helal yoldan ve kimseye muhtaç olmadan ailesinin nafakasını temin etmek için sabah akşam çalışanları Allah için ibadet ve mücahede eden kişiden farkının olmayacağını şöyle dile getirmektedir.

"Hiç kimse kendi elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir. Allah'ın Peygamberi olan Davut da kendi elinin emeğini yedi."²³² **"Biliniz ki, güvenilir müslüman tüccar, ahirette peygamberler, siddıklar ve şehitlerle beraber haşrolunacaktır."**²³³

Dolayısıyla bu işi adil, vicdanlı, ahlaklı, milletini seven ve Allah'tan korkan bir ruh yapısıyla hemhal bir şekilde yapabilmek yüksek derecede önemli bir meziyettir. Zamanımızı kasıp kavuran daha çok kazanma, daha fazla rekabet ve bir diğerini batırma, piyasadaki silme hırsları, insanları hem ticari meslek hayatında hem de tüketiciye sundukları hizmet anlamında çok yanlış şeyler yapmak durumunda bırakmaktadır. Bu münasebetle piyasaları madden ve manen kontrol edecek bir yapı veya yapılanma elzemdir. Selçuklu ve Osmanlı'dakine benzer bir kardeşlik ve denetim organizasyonunun piyasadaki ahlaki düzen ve dengenin korunmasında var olan boşluğu fevkalade bir şekilde dolduracağı düşüncesi, üzerinde ciddi şekilde düşünülmesi gereken bir konudur. Zira ahlakını ve vicdanını kaybetmiş bir saha veya piyasada, hem meslek kolları hem de hizmet alan konumunda olan tüketici bireyler bu noktada kendilerini hiçbir zaman hakları korunmuş ve emniyette hissedemeyeceklerdir. Piyasa ahlakının sağlanması noktasında, piyasa ahlakını denetleyen, yön veren, yol gösteren ve

²³¹ Müslim, "İman", 164.

²³² Buhârî, "Büyu", 15.

²³³ İbn Mâce, "Ticârât", 1.

örneklik teşkil eden saygın teşkilatların oluşturulması, hiç şüphesiz bu amacın gerçekleşmesinde etkin bir rol oynayacaktır.

4.2.2. Kur'an'a Göre Eğitim Meslek Ahlakı

Kur'an-ı Kerim, bir yönüyle insanoğlu için bir eğitim ve ahlak kitabıdır. Zira baştan sona kadar neyi nasıl yapması gerektiği hususunda insana devamlı telkin ve nasihatlerde bulunmaktadır. Peygamberimiz bu örnek model olma rolünü hayatı boyunca sergiledi. Bu gerçekliği ve örnekliği de bizlere **“Muhakkak ki ben bir muallim (eğitimci) olarak gönderildim”**²³⁴ hadisiyle ifade ettiler. Hz. Peygamber bu eğitimci kimlik ve ahlakını hiç şüphesiz kendine devamlı inzal olunan ve kendisini devamlı şekilde yetiştirip donatan Kur'an-ı Kerim'in ahlak ve terbiye dünyasına borçluydu. Bu gerçeği Hz. Aişe'ye sorulan bir sorudan anlıyoruz. Kendisine Hz. Peygamberin ahlakı neydi diye sorulduğunda O:

“Sen Kur'an okumuyor musun? diye sordu. O kişi:

– Evet, okuyorum diye karşılık verince, Hz. Aişe şöyle devam etti:

*– İşte, Allah Resulünün ahlakı da Kur'an idi”*²³⁵ buyurdular.

Eğitim işini bir meslek olarak yapanlarda son zamanlarda çok fazla şikâyetler meydana gelmeye başlamıştır. Bu şikâyetlerin çoğu öğretmen-öğrenci ilişkilerinde yaşanan disiplinsizlikler, edep, terbiye ve ahlak üzerinde yoğunlaşmaktadır. Zira eğitim modellerinin deneme yanılma yoluyla devamlı değiştirilmesi, farklı ülkelerin kendi özel şartlarında fayda gördüğü programların bizde de aynı etkiyi yaratacağı düşüncesiyle alt yapı kurulmadan hemen uygulamaya alınması, bu coğrafyanın yerleşik kodlarına göre bir sistem geliştirme üzerinde yoğunlaşlamaması gibi sebepler birçok problemi de yanında getirmektedir. Modern zamanların insana dair bütün ahlak ve değerleri altüst edip sınırsız özgürlük ve haz anlayışını hayatın her sathına taşıması, kontrol altına alınamayan interaktif ortamlara sorumsuzca ulaşabilen yeni nesil pek tabii ki bu zehirli

²³⁴ İbn-i Mâce, “Mukaddime”, 17.

²³⁵ Müslim, “Salatü'l-Musafirin”, 139.

ortamlara maruz kalmakta ve bu yeni ideolojilerin bir mukallidi olarak, onların terbiyesi altında kişiliğine yön vermektedir.²³⁶

Kur'an-ı Kerim, **“muhakkak ki insanı biz yarattık”²³⁷** ve **“insan başboş bırakılacağını ve dilediği gibi hareket edebileceğini mi sanır?”²³⁸** buyurarak insanın eylem ve hareketlerinde sorumsuz bir şekilde davranamayacağını, bu konuda kendisine izin ve yetki verilmediğini beyan etmektedir. Kur'an-ı Kerim bir yönüyle eğitim mesleğini icra eden eğitimcilere seslenip, onlara yol ve yöntem gösterirken öte taraftan eğitilen pozisyonunda olanlara direkt seslenerek bir eğitimci gibi onları eğitmeye ve terbiye etmeye çalışmaktadır. Bunu en bariz bir şekilde baba-oğul peygamber kıssalarında veya peygamberin baba olduğu bazı kıssalarda evlatlarına yapmış oldukları nasihatlerde görüyoruz. Mesela eğitim için rol model konusu olabilecek kıssalardan bir tanesi Lokman (a.s.)'ın evladına yaptığı şu veciz nasihatleri barındıran kıssadır. Ayet bu derin ve hikmetli eğitim sahnesini bizlere şöyle ifade etmektedir:

“Hani Lokmân, oğluna nasihat ederek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür."²³⁹

"Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."

"Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir."

"Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez."

"Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkinini, şüphesiz eşeklerin sesidir!"²⁴⁰

²³⁶ Kasım Karakütük, Ece Özdoğan Özbal, "Eğitim Yöneticilerinin Yaşadıkları Sorunlar İle Sorun Çözmede Kullandıkları Teknikler", *Milli Eğitim Dergisi* 48 / 223 (Ağustos 2019), s. 35-39.

²³⁷ Kaf, 50/ 16.

²³⁸ Kıyame, 75/ 36.

²³⁹ Lokman, 31/ 13.

Ayetlerde çok net görüldüğü şekliyle eğitimci rolünde olan baba, gayet müşfik, merhametli ve motive edici bir üslupla eğitmek istediği tarafa mesajlarını vermektedir. Burada tabii söylenen şeylerin söyleyende ete ve kemiğe bürünmüş olması da eğitimin etkili olma noktasındaki en önemli parçasını teşkil etmektedir. Lokman kıssasına baktığımızda terbiye ve disiplin noktasında bize bir sürü eğitim argümanı vermektedir. Hz. Lokman (a.s.), öncelikle evlatlarına dünyada niçin bulduklarını hatırlatmakta, devamında onlara başıboş yaratılmadınız, bir göreviniz ve yüce bir gayeniz var; bu bilinç üzere bir hayat yaşamaya gayret ediniz mealinde tavsiyelerde bulunmaktadır. Daha sonra onlara ibadetlerinde samimi olmalarını ve imtihan için buldukları dünyada başlarına gelecek olan şeylere sabretmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır. Devam eden ayetlerde edep ve ahlak konusunda önemli mesajlar vermektedir. Mahlûkatın en şerefli olarak yaratılan ve Yüce Allah'ın meleklerine övündüğü insanın hangi düsturla yaşaması gerektiğini sesine, yürüyüşüne ve hatta sesinin tonuna varıncaya kadar hatırlatıyor ve evlatlarının bu konuda çok hassas davranmasını öğütlemektedir.²⁴¹ Bugün bu ayrıntıların kaybedilmiş olmasından dolayı eğitim kurumlarında ortaya çıkan bazı önemli disiplin sorunlarının eğitim camiası tarafından ciddi şekilde tartışıldığı bilinen bir gerçektir.²⁴²

Eğitim mesleğinin çok ciddi bir özveriye ihtiyacı vardır. Meslekten kaynaklanan stres ve yorgunluğun üstüne bir de hayatın diğer yorgunlukları da eklenen eğitimci için, sinir ve öfke durumları gün içinde görünür hale gelmektedir. Eğitimcinin buna rağmen öfke ve stresini kontrol altında tutabilmesi gerekir. Bunun için de elinden geldiğince hoşgörülü, anlayışlı ve sakin kalmaya gayret göstermelidir. Zira bir öfke kıvılcımı onulmaz nice yaralara ve geri dönülmez nice hatalara sebebiyet verecektir.²⁴³ Burada din dersi veren öğretmenler çok daha dikkatli olmalıdır. Zira onların hataları ders dışında bir de dine fatura edilecek ve belki de bir kişinin dinden soğumasına vesile olunacaktır. Öfke ve stres yönetimi hakkında Yüce Allah, peygamberi aracılığıyla dikkatleri çekecek şu ayetle bize önemli bir mesaj vermektedir. **“Hani sen o vakit Rabbinden bir rahmet ile etrafındakilere yumuşak davrandın! Şayet sen kaba ve**

²⁴⁰ Lokman, 31/ 16-19.

²⁴¹ Lokman, 31/ 18, 19.

²⁴² Karakütük; Özdoğan Özbal, a.g.m., s. 36,37.

²⁴³ Gönül Şener, "Türkiye’de Yaşanan Eğitim Sorunlarına Güncel Bir Bakış", *Milli Eğitim Dergisi* 47 / 218 (Mayıs 2018), s. 190-193.

katı yürekli biri olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi”²⁴⁴ Burada peygamberi başta olmak üzere işi eğitmek olan herkese hem stres ve öfke yönetimini kontrol altına almaya hem de muhataplarına karşı şefkatli ve hoşgörülü olmaları adına çağrı yapılmaktadır. Öte yandan bunların olmaması neticesinde karşılaşılabilecek kötü akıbet gözler önüne serilmekte ve işi insan yetiştirmek olan mübelliğ, eğitimci ve ilim erbabının dikkatleri çekilmektedir.

Zira Kur’an’da bir sahneye daha şahit olmaktayız ki, bu sahne sebebiyle Hz. Peygamber, Rabbinden tazir işitmiş ve vaziyetini düzeltmesi istenmiştir. Olay, bilindiği üzere Abese Suresi’nin ilk ayetlerinde geçmektedir. Peygamberimiz Mekke’nin ileri gelen müşrikleriyle toplantı halindedir ve onlara İslam’ı tebliğ etmektedir. Vakıa odur ki, biraz sonra toplantı alanına gözleri âmâ, adı Ümmü Mektum olan bir zat çıkagelir ve Hz. Peygamber’e biraz da kaba bir ünlemle, “Ey Muhammed! Bana dini anlat, bana dini öğret” diye destursuz bir şekilde sohbetin ortasına girer. Bu durumdan hoşnut olmayan Hz. Peygamber, ayette buyrulduğu şekliyle yüzünü asar ve o kişiye sırtını dönerek memnuniyetsizliğini gösterir.²⁴⁵ Yalnız misyonu gereği bunu yapmaması gereken Peygamberimiz’e bu işin usul ve esaslarını Allah Teala ayetlerinde biraz da sert bir üslupla şöyle hatırlatmaktadır.

1-2. “Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü.

3. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak,

4. Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek.

5. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince;

6. Sen, ona yöneliyorsun.

7. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne!

8.9.10. Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırmiyorsun.

²⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/ 159.

²⁴⁵ İbni Hişâm, *Sîre*, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire: 1399/1979: 1/198; İbni Sa'd, *Tabakât*, 4/208-209.

11. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'an) bir öğüttür.

12. Dileyen ondan öğüt alır.”²⁴⁶

Dolayısıyla burada adalet, sosyal eşitlik ve görevin hassasiyetine uygun bir şekilde hareket etmenin önemine dikkat çekilmiş ve muhatap kitleye, insanlar arasında sıfatı her ne olursa olsun ayırım ve fark gözetilmeksizin hizmetin verilmesi gerektiği mesajı verilmektedir.

Allah Teala ayette: **“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”**²⁴⁷ diye buyurmaktadır. Bilmenin bir erdem ve üstünlük olduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla bilenlerin bu itibarın farkında olarak hareket etmelerini, bilmeyenlerin de bilenlerin bu üstünlüğüne gerekli ihtiramı göstermelerini emir buyurmaktadır.

Eğitimci, hiç şüphesiz tarihi bir misyon yüklenen kişidir. Zira imzasını attığı zihinler ve dimağlar bir süre sonra başka dönemlere damgasını vuracak kişilikleri meydana getirecektir. Bu noktada talebelerini okuturken ve eğitirken bu tarihi misyonun gereği olarak sorumluluk bilinciyle hareket etmeli, doğru, güvenilir ve sıhhatli olan bilgileri öğretmeli; yanlış anlaşılacak ve yanlış yollara sevk edecek her türlü malumata dikkat etmelidir. Yine bu konuda bize ışık tutacak bir ayette: **“Hak olanla doğru olanı, adaletli olanla haksız olanı karıştırmayın ve bile bile gerçeği gizlemeyin?”**²⁴⁸ diye buyrulmaktadır. Her şeyin hesabının görüleceği ve her söylenenin hesabının sorulacağı büyük günün farkında olarak eylem ve söylemlerimize çeki düzen vermemiz gerektiği aşikârdır. Bilmemiz gereken en önemli şey, bizi yaratanın ve bizi ilim tahsil edecek yapıyla donatanın Allah Teala olduğudur. Zira: **“Oku! Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O, insana kalemle yazı yazmayı ve bilmediğini öğretendir”**²⁴⁹ ayetinde de buyrulduğu gibi, varlığımızı ve ilme dair her şeyimizi kime borçlu olduğumuzu biliyoruz. Bir müslüman eğitimci olarak Allah'tan bize gelen, peygamberden bize kadar tevarüs eden bu kadar ilmi birikime rağmen yine bildiğimiz doğruları öğretemezsek bunun vebalinden kurtulamayız. Eğer onları hayata hâkim kılmakta çekingen ve atıl kalıyorsak, konuyla ilgili ayet bize bu konuda gerekli olan bir tonda yine mesajı

²⁴⁶ Abese, 80/ 1-12.

²⁴⁷ Zümer, 39/ 9.

²⁴⁸ Bakara, 2/ 42.

²⁴⁹ Alak, 96/ 1-5.

vermektedir. **“De ki: Şüphesiz doğru yol, Allah’ın (gösterdiği) hidayet yoludur. Eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların hevalarına (arzu ve tutkularına) uyacak olursan, artık senin için Allah’tan ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirsin.”**²⁵⁰

Eğitimde edep ve terbiye çok önemlidir. Zira maddi ve manevi disiplin ve ayrıca dini formasyonun sağlıklı bir şekilde atılması bunların sonucunda gerçekleşmektedir. O yüzden ev ve aileden başlamak üzere²⁵¹ okul hayatı boyunca çocuklarımızın devamlı bir şekilde edep ve terbiye eğitiminden hatta adab-ı muaşeret taliminden geçmesi gerekmektedir. İnsan olmanın gereği ve şerefi buna bağlıdır. Zira edepten yoksun bir insanın hayvandan bir farkı yoktur. Edep ve terbiye konusunda ayetler oldukça fazla sayıdadır. Eve girme adabından, girme şekline kadar (bunu okul ve sınıf için de düşünebiliriz), saygın kimseler yanındaki hal ve hareketten oturma adabına kadar birçok ayrıntılı mesele Kur’an’da değinilmiştir. Bunlara örnek verirsek, mesela eve (sınıfa) girişte nasıl bir tavır takınılması gerektiğine Kur’an şöyle cevap vermektedir: **“Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız.”**²⁵²

Edep dersi burada bitmemekte ve gelen ayetlerle devam etmektedir. Bir sonraki ders, eve (ya da dersliğe) girişin nasıl olması gerektiği hususundadır. Allah Teala onun da ayrıntılarını şöyle açıklamaktadır:

“Evlere girdiğiniz zaman, Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selâm verin. İşte Allah, düşünüp anlayasınız diye size ayetleri böyle açıklar.”²⁵³ Eğer ki, girilecek yerde kimse yoksa orada nasıl bir tavır takınılacağı da şöyle izah edilmektedir:

²⁵⁰ Bakara, 2/ 120.

²⁵¹ Mehmet Emin Ay, “Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler”, *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi II*, (Ed. Prof. Dr. İbrahim Canan), 2.b., İstanbul: Ensar Neşr.,2005, s. 362.

²⁵² Nur, 24/ 27.

²⁵³ Nur, 24/ 61.

“Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, geri dönün! denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir.”²⁵⁴

Kur’an-ı Kerim’de eğitim ve edep noktasında özellikle Hucurat Suresi bir İlahi manifestodur desek yanlış olmaz. Edep, incelik ve saygı ile örülü ince mesajlar barındıran bu surenin ilk ayeti bir öğretmen olan Hz. Peygamberin huzurunda saygıya, edebe ve onun önüne geçmemeye davettir. Devamındaki ayette ise seslerin tonu ve hitaptaki nezafetin çok önemli olduğu, aksi takdirde kişinin helakine vesile olabileceği üzerinde durulur. İlgili ayetlerin metni şöyledir:

“Ey iman edenler! Allah ve Resülü’nün önüne geçmeyin, Allah’a itaatsizlikten sakının! Şüphesiz Allah, her şeyi işitmekte ve bilmektedir. Ey iman edenler! Sesinizi, peygamberin sesi üzerine yükseltmeyin. Farkında olmadan çalışmalarınızın heba olmaması için, birbirinize bağıra çağıra konuştuğunuz gibi ona karşı bağırarak konuşmayın.”²⁵⁵ Ayrıca diğer bir ayet-i kerimede:

“Ey iman edenler! Size meclislerde yer açın denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size, kalkın denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır”²⁵⁶ diye buyrulurak meclis ve ders ortamındaki oturma adabı, başkasına ihtiram ve büyüklerin sözlerini tutmanın ehemmiyeti üzerine ibret alınması gereken mesajlar verilmektedir. Bununla beraber, **“Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde temiz ve güzel elbiselerinizi giyinin”²⁵⁷** ayetiyle de insan içine çıkılan mekânlarda kimseyi rahatsız edecek hal ve harekette bulunmamak, elbiselerin de temiz ve güzel olmasına gayret edilmesi gerektiği öğütlenmektedir. Kur’an-ı Kerim, oturma ve kalkma adabına dair izin ve müsaadenin de gerekli ve önemli olduğunu şu ayetle ifade etmektedir:

“Müminler, ancak Allah’a ve Resûlü’ne gönülden inanmış kimselerdir Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. (Resûlüm!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah’a ve Resûlüne

²⁵⁴ Nur, 24/ 28.

²⁵⁵ Hucurat, 49/ 1-2.

²⁵⁶ Mücadele, 58/ 11.

²⁵⁷ Araf, 7/ 31.

iman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile; Allah mağfired edicidir, merhametlidir.”²⁵⁸ İzin ve müsaade alınmasının hem bir edep, hem de bir saygı kültürü olduğu ifade edilirken yine başka bir ayette: **“Bir ticaret veya eğlence gördüklerinde hemen oraya yönelip dağıldılar ve seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah katında olan, eğlenceden de ticarettten de hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır”**²⁵⁹ diye buyrulurken, bu müsaadeyi almadan toplantı yerinden ayrılıp gidenleri de Allah Teala hazin bir şekilde anmakta ve bunun tekrar olmaması adına müslümanları uyarmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, eğitim ortamı içinde olsun veya olmasın, ister eğiten ister eğitilen olsun kişinin devamlı kendini geliştirmesini, kendine yatırım yapmasını istemektedir. Allah'ın nimetlerinin ancak bu yolla anlaşılacağından hareketle çok okumayı ve devamlı bir şekilde yararlı işler üzerinde olunması gerektiğini tavsiye buyurmaktadır. Zira İnşirah Suresi'nde Yüce Allah: **“Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul ve her işinde yalnızca Rabbine yönel, ondan iste”**²⁶⁰ buyurarak devamlılığın, ilerlemenin, daima kendini geliştirmenin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır.

Eğitim ve öğretim mesleği bir liyakat ve ehliyet işidir. Bu işi layıkıyla yapamamak, bu işin formasyonuna sahip olmamak, kendini geliştirmekten imtina etmek ve gerekli genişlik ve hoşgörüyü taşımamak, bu işte ehliyet ve liyakat sahibi olunamadığına alamettir. Zira Yüce Rabbimiz, her meslek kolunda vazifenin, ehline verilmesini emir buyurmaktadır. Zira iş ehil olana verilmezse iş de ziyan olur, o işin ehli olan da. Bu münasebetle eğitim mesleği gibi ulvi ve çok önemli bir sahada görev alacak, vazife yürütecek kimsenin yukarıda da andığımız şekliyle kendini geliştirmesi, her yönüyle örnek bir kişilik sergilemesi gerekir. Zira ayet-i kerimede: **“Gerçekten Allah size, emanetleri ehil olanlara vermenizi ve her ne zaman insanlar arasında hüküm verecek olursanız, adaletle hükmetmenizi emreder. Evet, Allah size ne güzel öğüt veriyor. Allah mutlaka her şeyi işiten ve her şeyi görendir”**²⁶¹ şeklinde buyrulduğu üzere, eğitim ve öğretim sahasında da görev almış kişiler, üstlenmiş oldukları bu kutsal

²⁵⁸ Nur, 24/ 62.

²⁵⁹ Cuma, 62/11.

²⁶⁰ İnşirah, 94 /7-8.

²⁶¹ Nisa, 4/ 58.

vazifeyi liyakatine uygun bir emanet ve ehliyet bilinciyle deruhte etmeleri gerekmektedir.

4.2.3. Kur'an'a Göre Yönetim Meslek Ahlakı

Yönetmek ve yöneticilik yapmak her zaman zor bir iştir. Dengeyi, ahengi ve adaleti sağlamak her zaman kolay olmayabilir. Zira doğruyu yapmak bir yönetim marifeti olabilir; ama bunu bilmeyenlere anlatabilmek ve kavratılabilmek ayrı bir hüner ve ayrı bir kabiliyettir. Çünkü insanları yönetirken onları fitneye düşürecek birçok saikle muhatap olunur, bu yüzden o fitnelerin büyüüp bir kaosa dönüşmemesi için iyi bir yönetim kabiliyetine sahip olunması gerekir. Dini metinlerde, ilgili işin ehli olunmadıkça ne menfaat elde edilirse edilsin, o işe talip olunmaması gerektiği ifade edilir. Zira konumuzla ilgili bir rivayet şöyledir: Bir defasında Ebu Zer Gıffari (r.a.) Hz. Peygamber'den kendisi için bir memuriyet talep etmişti. Resulullah (s.a.v.) da, ***“Ya Eba Zer, sen zayıf birisisin ve memuriyette emanettir. Hakkını veremediğin takdirde bu iş senin için kıyamet günü rüsvaylıktır. Ancak kim hakkını verirse o müstesna”***²⁶² hadisinde de buyrulduğu gibi memuriyet, bir sorumluluk, bir emanet ve hakkının verilmediği noktada mesuliyeti olan bir iştir. Dolayısıyla ehil olmayan ellerde zayi edilmesi halinde dünya ve ahiret hayatını yakacak bir ateş durumunu da alabilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, yönetim ve siyaset işlerinde kollektif aklı önermektedir. İstişare kültürünü, müşavereyi ve işleri danışarak yapmayı tavsiye etmektedir. Zira bu sonucu daha kabullenilebilir ve izah edilebilir yapmaktadır. Dolayısıyla bir kişinin karar vermesi çoğu hatayı yanında getirebilirken, birçok kimsenin bir durum karşısında istişare etmesi, beyin fırtınası gerçekleştirmesi hata payını minimum seviyeye indirebilmektedir. Zira konu hakkında birinin göremediğini bir başkası görebilmekte, birisinin atladığı bir olumsuzluğu diğeri yakalayabilmekte ve sonuca ulaşmada daha isabetli davranılabilmektedir.²⁶³

Kur'an, yönetim işinde şura yöntemini yani istişareyi önermektedir. Ayette: ***“Onların iş ve yönetimleri aralarında şura iledir”***²⁶⁴ şeklinde buyrulur. Karar alıcıların veya yönetici pozisyonunda olanların bu metodolojiyi kullanarak işlerine yön

²⁶² Müslim, “İmâre”, 16-17.

²⁶³ Talip Türcan, “Şûra”, *TDV İslâm Ans.*, C. XXXIX, İstanbul, 1988. s. 230-231

²⁶⁴ Şura, 42/ 38.

vermeleri ve onları bu şekilde sonuçlandırmaları istenmektedir. Zira şura ve istişare yöneticideki kibri izale eder, danıştığı kimselerde de kendisine dair iyi ve güzel duyguların oluşmasına vesile olur. Aradaki muhabbeti ve ülfeti geliştirir. Aynı zamanda halk katında da bu yönüyle takdir edilmesine, alçakgönüllü olduğuna dair bir intibanın oluşmasına vesile olur. Zira yönetici payesine merhamet, hoşgörü ve yumuşaklık sıfatları çok yakışmaktadır. Bir de bunun üstüne insanlarla olan münasebetlerinde saygıya dikkat eder ve onların görüşlerini dikkate alan bir ahlaki olgunluğu da benimserse, takdir edilesi bir çizgi elde edilmiş olur. Zira Yüce Allah ayet-i kerimede:

“Ey Peygamber! Allah'ın rahmeti sebebiyle sen onlara yumuşak davrandın. Eğer onlara karşı kırıcı ve sert olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi. Artık onları bağışla ve affedilmeleri için dua et. Toplumu ilgilendiren her konuda onlara danış, görüşlerini al; sonra bir hareket şekline karar verince de, Allah'a güven. Çünkü Allah, kendisine güvenip, dayananları sever”²⁶⁵ buyruğu üzere yönetim kademesinde olması gereken prensipler tek tek sayılmakta; şayet bunlara uygun hareket edilmediği takdirde insanların ilgili kişiyi saymayacakları ve kendisine hakiki bir itibarlarının olmayacağı beyan buyrulmaktadır. Yüce Allah, ayetin sonunda bir tavsiyeden daha fazla tonda algılanabilecek bir şekilde şurayı, istişareyi ve danışmayı emretmekte, zor ve sıkıntılı nice işlerin ortak akılla çözülebileceğini beyan buyurmaktadır.

Kur'an'ı Kerim toplum hayatında çok önemli gördüğü ve kesinlikle taviz verilmemesi gereken bir noktaya yani adalet prensibinin önemine dikkatlerimizi çekmektedir. Zira dünyayı, devleti ve toplumu ayakta tutan temel şey, adalet duygusu ve adalet müessesesidir. Adalet, bir yöneticide bulunması gereken en önemli ve en kıymetli husustur. Devletin başından, kurumların idarecilerine, sınıftaki öğretmenden ailedeki babaya kadar her bir kesimi yakından ilgilendiren bir sorumluluktur. Zira adalet duygusu kaybedildiğinde veya zafiyete uğradığında, hemen akabinde fitne ve fesadın kapıları sonuna kadar açılmaktadır. Ayette:

“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan bir davranıştır. Allah'a

²⁶⁵ Ali İmran, 3/ 159.

isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir”²⁶⁶ buyrulurak, kişilerin adaletten, hakkaniyetten ve doğru karar vermekten asla ayrılmaması gerektiğinin altı çizilmekte, hissi ve nefsi duyguların adaletsiz davranma noktasında kişiyi yanlış yollara sürüklememesi istenmektedir. Yine aynı mesajları veren diğer ayetlerde:

“Ey Davud! Biz seni ülkede hükümdar yaptık, sen de insanlar arasında adaletle hükmet, keyfine (nefsinin hevesine) uyma ki, seni Allah yolundan saptırmasın.”²⁶⁷

“Resulüm! Eğer hüküm verirsen, aralarında adâletle hüküm ver. Şüphesiz Allah, adaletli davrananları sever.”²⁶⁸

“Allah sizi, dini sebeplerle sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkartmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Allah adaleti ayakta tutanları sever”²⁶⁹ buyrulduğu şekliyle hayata dair her ne konuda olursa olsun, öfke ve nefsanî duyguların etkisiyle kişilerin adaletten ayrılmamaları ve yanlış kararlar vermemeleri istenmektedir. Zira devletin temeli ve yönetimin, kuvvetinin sağlamlığı, adalet duygusuna ne kadar sahip çıkıldığıyla doğru orantılıdır.

Baştaki Ebu Zer hadisinde de ²⁷⁰ belirtildiği üzere Peygamberimiz, memuriyet veya yöneticilik isteyen ilgili sahabede bu görevin ehliyetine uygun özellikler görmemişti. Bu münasebetle onun hayrı için, onu bu isteğinden vazgeçirmişti. Zira bir ayette:

“Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür”²⁷¹ diye buyrulurak emanet ve ehliyet kavramlarına dikkatlerimizi çekmektedir. Özellikle işi ve emaneti ehline veriniz diye emir buyurmaktadır. Yönetim de bir emanettir ve oldukça önemli bir ehliyeti gerektirmektedir. Bu münasebetle Kur’an’ın belirlediği ilkeler doğrultusunda yönetici kişinin bu işte becerikli, dürüst, istişare kültürüne önem veren,

²⁶⁶ Maide, 5/ 8.

²⁶⁷ Sad, 38/26.

²⁶⁸ Sad, 38/26.

²⁶⁹ Mümtehine, 60/ 8.

²⁷⁰ Müslim, “İmâre”, 16-17.

²⁷¹ Nisa, 4/ 58.

insana saygılı, merhametli ve adalet kurumuna değer veren bir şahsiyet olması gerekmektedir. Hâsılı kendisinde saydığımız kemal sıfatların çoğu bulunan ve eksiklerini görüp onları da telafi etme cihetinde gayret gösteren yöneticilerin işlerini de yönettiği kimselerin kolaylaştırması ve ona her hayırlı ve doğru işinde tabi olması yine Rabbimiz tarafından istenmektedir.

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere ve sizden olan idarecilere /yöneticilere de itaat edin! Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah’a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıyorsanız, onu Allah’a ve Resulü’ne götürün. Bu sizin için hem daha hayırlıdır ve sonuç bakımından da daha güzeldir.”²⁷²

Şüphesiz bir imtihan süresi kadar kalacağımız bu dünyada kimimiz yönetici kimimiz yönetilen olacağız. Pek tabii ki burada başıbozuk ve asi bir toplum görüntüsü çizmek Rabbimizin istediği bir durum değildir. Yüce Allah bizden önce kendimizi düzeltmemizi istemektedir. Eğer biz kendimizi düzeltirsek içimizden çıkıp bizi yönetenlerin de düzeleceğini haber vermektedir. Yüce Allah ayeti kerimede:

“Şüphesiz bir toplum, kendi öz durumunu değiştirmedikçe, Allah onların halini değiştirmez. Fakat eğer Allah bir topluma bir azap dilemişse, O’na karşı koyacak bir güç bulunamaz. Ve Allah’a karşı hiç kimse onlara sahip çıkamaz”²⁷³ buyurmakta ve kötü yönetimlerin sebebinin, ahlaki kötü toplulukların kendi ellerinin bir sonucu olduğu ifade edilmektedir. Zira bir hadis-i şerifte Peygamberimiz’in **“Nasılsanız öyle yönetilirsiniz”²⁷⁴** sözü yıllarca İslam toplumunu bu konuda uyarmış ve dikkatini çekmiş bir mihenk taşıdır. Dolayısıyla yönetme ve yönetilme noktasında ne zulmetme ne de zulme uğrama vardır. Yönetici pozisyonundaki kişi, şu hadisi iyi bilmeli, tefekkür etmeli ve de aklından çıkarmamalıdır. **“Her biriniz bir çobansınız ve sorumluluğunuz altındakilerden mesulsünüz”²⁷⁵** Dolayısıyla her yöneticilik, her memuriyet bir emanettir ve her emanetin muhakkak bir hesabı olacaktır. Bu noktada yönetici kademesindeki kişinin bilmesi ve yapması gerekenler kadar yapmaması ve sakınması gereken şeyleri de bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerekir

²⁷² Nisa, 4/59.

²⁷³ Rad, 11/ 13.

²⁷⁴ Aclûni, *Keşfu’l-Hafâ*, Beyrut: 1985, C. II, s. 126-127, hadis no: 1997 ; Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacülarifin b. Ali El-Münâvi, *Feyzu’l-Kadîr*, Beyrut: 1432, C. V, s. 47, hadis no: 6407.

²⁷⁵ Buhari, “Cuma”, 11; Müslim, “İmare”, 20.

4.2.4. Kur'an'a Göre Dini Tebliğ Meslek Ahlakı

“Belağa” kökünden türeyen tebliğ kelimesi “bir hedefe, bir amaca veya herhangi bir şeye ulaşmayı ve erişmeyi ifade eder.”²⁷⁶ “Kişinin yeteneklerini kullanarak meramını ve duygularını etkili bir şekilde muhatabına ulaştırmasına da belâğât denir.”²⁷⁷ Kur'an'da belîğ konuşma ve ifadelerine güzellik katma şöyle tavsiye edilmektedir. **“Onlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle”**²⁷⁸ diye buyrulur her halükarda muhatap olunan kitleye onları etki altında bırakacak ve gönüllerini kazandıracak belîğ kelimeler etmesi noktasında başta peygamberi olmak üzere bütün mübellîğ olan dininin vazifedarlarına emir ve tavsiye de bulunmaktadır.

Kur'an'a baktığımızda tebliğ yani mesajın tebliği ve duyurulması bütün peygamberlerin ilk ve en temel vazifesidir. **“Peygamberler, Allah'ın mesajlarını tebliğ ederler. Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter.”**²⁷⁹

Kur'an-ı Kerim, yine Peygamber Efendimiz'in en temel ve asli vazifesinin tebliğ olduğunu, **“Size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve size öğüt veriyorum. Allah'tan gelen vahiy ile sizin bilemeyeceklerinizi biliyorum.”**²⁸⁰

“Eğer yüz çevirirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim elbet dilerse sizden başka bir kavmi yerinize getirir ve siz O'na bir zarar da veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir”²⁸¹ ayetleriyle beyan buyurmaktadır. Diğer ayetlerde ise, peygamberinin bu tebliği icra etmediği takdirde görevini yapmamış sayılacağı şöyle dile getirilir: **“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.”**²⁸²

²⁷⁶ İbn Faris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu'l Mekâyis fi'l-Luğa*, Beyrut: ts., s. 153.

²⁷⁷ Rağıb el-İsfehânî, *Mufredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Beyrut: 1412, s.144.

²⁷⁸ Nisa, 4/ 63.

²⁷⁹ Ahzab, 33/ 39.

²⁸⁰ Ahkâf, 46/ 35.

²⁸¹ Hud, 11/ 57.

²⁸² Maide, 5/ 67.

Görüldüğü üzere Allah'tan alınan kutlu mesaj ve daveti insanlığa ulaştırma gibi önemli ve kutsal bir görevi yerine getirmekle memur olan başta peygamberler sonra onların varisi olan âlimler bunu en önemli ve en temel gaye olarak hayatları boyunca sürdürmekle vazifelidirler. Bu noktada birçok engel ve problemle karşılaşılması dahi mübelliğ olan kişiyi yolundan çevirmemelidir. Zira bu dava ve vazife uğruna nice peygamber ve nice inanmış yürek hayatını kaybetmiş veya büyük işkenceler görmüşlerdir. Ayetler gayet açık bir şekilde ifade etmektedir ki, muhatap kitle inanmasa veya inanmamak için dirense de tebliğcinin işi yumuşak ve güzel bir mücadele ile tebliğini yapmak ve Allah'ın mesajını uygun bir şekilde iletmektir.²⁸³

“Şayet yüz çevirirlerse sana düşen, ancak apaçık bir tebliğden ibarettir.”²⁸⁴

“Şayet yalanlayacak olursanız, hiç şüphesiz sizden önceki kavimler de yalanladı. Resûlün vazifesi, ancak apaçık bir tebliğdir.”²⁸⁵

Allah, tebliğ görevini ifa eden vazifelinin son derece sabırlı, planlı ve bir metot eşliğinde hareket etmesini tavsiye etmektedir.²⁸⁶ Zira tebliğde metod, çalışmaları düzenli kılar, onlara ciddiyet kazandırır ve amaca ulaşmada kişiye kolaylık sağlar.²⁸⁷ Yüce Allah: **“Ey Resûlüm! Artık sana emrolunanı açıkla, sabırlı ol! Müşriklerden yüz çevir. Alay edenlere karşı biz sana yeteriz!”²⁸⁸** buyurmaktadır. Burada muhatap kitlenin her türlü taşkınlığı ve saygısızlığı yapabilir olması yine de tebliğ vazifedarını yumuşak ve hoşgörülü tavrından ayırmamalıdır. Zira bu tavrından dolayı bile insanların ona bakışı olumlu olabilir, onu dinleyebilir ve belki bu sebeple tebliğine kalplerini açabilirler. Zira en büyük dostunu zamanındaki en büyük düşmanına tebliğ ve davet için gönderen Rabbimiz, dostuna şöyle tavsiyede bulunmaktadır.

“Ey Musa, Firavun'a git. Çünkü o çok azdı. Varın da ona kavli-leyyin üzere (yumuşak bir üslupla) söyleyin.”²⁸⁹ “Ona de ki: İster misin temizlenesin? Seni Rabbine iletayim de ondan korkasın. Olur ki öğüt alır yahut korkar.”²⁹⁰ Ayetten anlaşılacağı üzere Yüce Allah hoşgörü ve yumuşak üslubun insan üstündeki etkisini

²⁸³ Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamberimizin Hitabeti*, 2. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012, s. 132-133.

²⁸⁴ Nahl, 16/ 82.

²⁸⁵ Ankebut, 29/ 18.

²⁸⁶ Hişam et-Tabib, *İslam Davetçilerine Eğitim Rehberi*, çev. Kamil Yiğit, İstanbul: Beka Yay., 2012, s. 138.

²⁸⁷ Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2.b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2004, s. 30.

²⁸⁸ Hicr, 15/ 94-95.

²⁸⁹ Taha, 20/ 43-44.

²⁹⁰ Naziat, 79/ 18-19.

biliyor ve dostlarından buna özellikle ihtimam göstermelerini istiyor. Bu tebliğ sürecinde dostlarının kınayanın kınamasından, güçlü ve azametli görünen muhataplarının kuvvetinden de çekinmemelerini ayet-i kerimelerde şöyle dile getirmektedir.

“Musa ve kardeşi dedi ki: Ey Rabbimiz! Onun bizi dinlemeden ceza vermesinden veya taşkınlık yapmasından korkarız,” Rabbin dedi ki: “Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm.”²⁹¹

“Onlar ki Allah yolunda cihad ederler, hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah lütfunda sınırsız olup, her şeyi bilendir.”²⁹² Ayetlerde buyrulduğu gibi, bu zor ve netameli süreci öncelikle Allah'a tevekkül ederek, ona dayanarak ve ona sığınarak başlamak ve büyük bir sabır, engin bir merhamet ve beliğ bir hitabetle taçlandırarak devam ettirmek gerekir.

Yüce Allah, dini tebliğ eden kullarından her daim sevgi, hoşgörü ve yumuşak bir üslup benimsemelerini istemektedir. Zira bu insan fitratına daha uygun ve daha çekici bir durum arz etmektedir. İnsanlar saygı, sevgi ve yumuşaklık görmeyi sever ve arzu ederler. Bilakis itici, ötekileştirici ve soğuk bir üsluptan da kaçınır, uzaklaşırlar.²⁹³ Allahu Teala bu gerçeği ayetlerinde şöyle dile getirmektedir.

“Ey peygamber! Allah'ın rahmeti sebebiyle sen onlara yumuşak davrandın. Eğer onlara karşı kırıcı ve sert olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi. Artık onları bağışla ve affedilmeleri için dua et. Toplumunu ilgilendiren her konuda onlara danış, görüşlerini al; sonra bir hareket şekline karar verince de, Allah'a güven. Çünkü Allah, kendisine güvenip, dayananları sever.”²⁹⁴ Rabbimiz Peygamberimiz'in bu müşfik ve müsamahakâr tavrını tebliğde ve özellikle insanların onun etrafında toplanmasındaki en önemli faktörlerden biri saymakta ve bu özelliklerini övmektedir. Zira Peygamberimiz de bu gerçeğin farkındaydı ve bilindiği üzere Taif Seferi'nde karşılaştığı kötü muameleye rağmen bedduayı değil, dua etmeyi; kızgınlığı değil, merhamet etmeyi tercih etmiş ve bu tercihinin bereketi sebebiyle sonraları bu halkın

²⁹¹ Taha, 20/ 45-46.

²⁹² Maide, 5/ 54.

²⁹³ Yusuf Macit, *İletişimde Model Olarak Hazreti Muhammed*, İzmir: Yeni Akademi Yay., 2006, s. 64.

²⁹⁴ Ali İmran,3/ 159.

kendi ayağıyla gelip İslam'ı kabul etmesine vesile olmuştur.²⁹⁵ Zira O'nun merhametini Yüce Allah şöyle ifade buyurmaktadır: **“Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.”**²⁹⁶ İşte ayetin özellikle altını çizdiği bu nüanslar tebliğ vazifesini yapan kişiler için çok önemlidir. İnsanların ne dediğinden çok, nasıl dediğimize, ne konuştuğunuzdan çok, nasıl yaşadığınıza baktıkları gerçek bir vakıadır. Bu vazifenin bilincinde olarak bu ulvi görevi deruhte etmek gerekmektedir. Zira bir işi teoride bilmek o işi yapmak için yeterli değildir. O işin siyasetini, üslubunu ve sanatını da talim ve tedris etmek, o iş için önemli bir gerekliliktir.

Yüce Allah, ayrıca tebliğ vazifesi yapanlarda sağlam bir iman ve güçlü bir duruş istemektedir. Davetçilerin, kâfirlerin veya düşmanlarının hevasına uymama, onların söz ve eylemlerine karşı daima dikkatli ve uyanık olma ve kesinlikle onlara meyletmeme noktasında ciddi manada dikkatlerini çekmektedir. Zira ayet gayet açıktır.

“Böylece biz onu (Kur'an'ı) Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bu ilimden sonra eğer sen onların heva ve heveslerine uyarsan, Allah tarafından senin için ne bir dost vardır, ne de bir koruyucu.”²⁹⁷ Dolayısıyla davet ehli kalbini ve fikrini devamlı kontrol altında tutmalıdır. Bilgisini ve irfanını arttırmalı; imanını zikir ve tefekkürle daim canlı tutmalıdır.

Ne teklif edilirse edilsin, ne ücret ödenirse ödensin tebliğci bilmelidir ki; onun ücreti Allah'a aittir ve ancak ondan ecrini bihakkın alacaktır. Kur'an'da müteaddit defa bu konu peygamberler dilinden özellikle tekrarlanmakta ve davetçilerin özellikle bu konuya dikkatleri çekilmektedir.

“İşte o peygamberler, Allah'ın her yönden doğru yola erdirdiği kimselerdir. Öyleyse sen de artık onların yoluna tâbi ol ve şöyle de: Tebliğime karşılık sizden hiçbir ücret talep etmiyorum. Bu Kur'an, akıl sahibi bütün varlıklar için bir hatırlatma ve bir öğütten ibarettir.”²⁹⁸

²⁹⁵ İbni Hişâm, *Sîre*, II/ 61; İbni Sa'd, *Tabakât*, I/ 211.

²⁹⁶ Tevbe, 9/ 128.

²⁹⁷ Rad, 13/ 37.

²⁹⁸ Enam, 6/ 90.

“Ey kavmim! Tebliğime karşı sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak, beni bana has özelliklerle yoktan yaratana aittir. Hiç mi aklınızı çalıştırmıyorsunuz?”²⁹⁹

“Ben tebliğime karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak Âlemlerin Rabbi Allah’tır.”³⁰⁰

Tebliğ, risaletin kendisiyle bağlantılı olduğu bir görevdir. Burada tek tek peygamberlerin adını yazmaya gerek yoktur; zira hepsi aynı şeyi kendi dillerinde söylemişlerdir.³⁰¹ Onlar: “Biz Allah’ın davetçisi ve mesajının mübelliğiyiz. Biz sadece sizin iyiliğinizi istiyoruz, gerçek olan bilgiyi dinleyin ve ona iman edin. Bundan ötürü size bir ağırlık yüklemiyor ve sizden bir ücret de talep etmiyoruz”, demişlerdir.³⁰² Bu dinin ve mesajın devamı için aynı incelik ve aynı ihtimamı peygamberin varisi olan diğer davetçilerin de göstermesi gerekmektedir.

Yüce Allah, insanların özellikle beyinlerini, kalplerini fethettikten sonra; yine düşüncelerini, duygularını fethettikten sonra kazanılabileceği, bu sebeple davetçi ve tebliğcinin bu noktada hâl ve beden diline dikkat etmesi gerektiği üzerinde durur.³⁰³ İnsanlara hoş muhabbet ve güler yüzle muamele edilmesini ve onlarla en güzel surette mücadele edilmesini emir buyurur. Ayette mealen:

“Rabbinin doğru yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlarla en güzel bir biçimde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin yolundan sapanı da hidayete ereni de bilendir”³⁰⁴ şeklinde buyrulurken özellikle sözün, hitabetin ve üslup tarzının tebliğ ve davette ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Katı, üstenci, tahkir ve tahrik edici söylemlerle bir dinin veya bir düşüncenin yayılmasının ne kadar zor ve imkânsız olduğunu bu noktada anlatmaya gerek bile yoktur.³⁰⁵

Tebliğci elbette zor zamanlar ve zor insanlarla mücadele içinde olacaktır. Zira bütün peygamberlerin hayatına baktığımızda her biri sıkıntılı zamanlar ve sıkıntı veren insanlarla zorlu mücadelelerden geçmişlerdir. Birçoğu bu işten vazgeçsin diye onlara

²⁹⁹ Hud, 11/ 51.

³⁰⁰ Furkan, 25/ 57.

³⁰¹ Şanver, a.g.e., s. 23.

³⁰² Şuara, 26 / 106-110.

³⁰³ Ali İmran, 3/ 159.

³⁰⁴ Nahl, 16/ 125.

³⁰⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, İstanbul: Bedir Yay., 1999, s. 522.

yapılmadık sözlü ve fiili işkence bırakılmamıştır. Fakat karşılaştıkları her zorluk onların sadece imanlarını ve mücadele azimlerini arttırmıştır. Zira yolundan dönen, işi bırakan ve korkup sinen bir peygamber yoktur. Onlar bu işi Allah rızası için yaptıklarını ifade etmişler ve yapıp ettiklerinden dolayı kimseyi minnet altında bırakıp kendilerine de kul köle eylememişlerdir. Zira ayet yaptığı iyilik veya herhangi bir olumlu davranıştan dolayı kimsenin kimseyi minnet altına almaması gerektiğini şöyle öğütlemektedir. **“İyilik yapmayı kendine kazanç aracı kılma, yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma!”**³⁰⁶ Zira her şey Allah’a aittir. Her şey Allah’ın mülkiyetindedir.

Dolayısıyla toplumla, insanla devamlı münasebet içinde olan, onlara söz ve fiilleriyle daima örnek olmaya çalışan davetçinin hem kendisine hem de karşısındakine çok dikkat etmesi gerekir. Savunduğu şeyle yaşadığı hayatın birbirine tezatlık barındırmaması gerekir. Bu örneklik davetçi için ölene kadar devam edecek bir süreçtir. Bununla beraber onun işi sadece tebliğden ve hatırlatmadan ibarettir. Hidayeti ve imanı takdir edecek olan Allah Zülcelâl’dir.³⁰⁷

“Dinde zorlama yoktur...”³⁰⁸ ayeti müslüman davetçilere ne iş olursa olsun zorla, cebirle bir şeyi benimsetemeyeceklerini, iradi olmayanın adeta Allah katında bir kıymetinin olmadığını haber vermektedir. Zira dinimizde iradi olmayan işlerin kıymeti ve ecri yoktur. Onun için kulun bir işi ve eylemi gönül rızasıyla ve kendi iradesiyle yapıp etmesi gerekir. Bir başka niyet ve sebeple yapılan iş riyakârlığa, gösterişe ve samimiyetsizliğe girer ki, bunun Allah katında karşılığı ateşten başka bir şey değildir.³⁰⁹

4.2.5. Kur’an’a Göre Siyaset Meslek Ahlakı

Siyaset dendiği zaman hiç şüphesiz ilk akla gelen devlet ve kamunun yönetim ve idare şeklidir. Ayrıca, kamunun işlerinin yerine getirilmesi, kamu malının kamu hizmetinde kanunlara uygun bir ölçüde kullanılması ve adalet mekanizmasına uygun bir şekilde halkın bir nizam ve intizam içinde yaşaması için gerekli her türlü tedbir ve takdiri yetkisinde bulunduran devlet yönetimidir de diyebiliriz.³¹⁰

³⁰⁶ Müddessir, 74/ 6.

³⁰⁷ Kasas, 28/ 56.

³⁰⁸ Bakara, 2/ 256.

³⁰⁹ Bakara, 2/ 264.

³¹⁰ Aktan, a.g.m., s.169.

Tarih boyunca toplumlar farklı siyasi üsluplarla yönetilmişlerdir. Bu siyaset geleneği yeri geldiğinde saltanata, yeri geldiğinde demokrasiye; yer yer teokratik, yer yer seküler anlayışlara yerini bırakmıştır. Zaman ve zemin değişmiş olsa da değişmeyen şey, her ne şekilde olursa olsun siyasetin temelini adalet dayanmak zorunda olduğudur. Zira devletin ve siyasetin temeli adalet üzerine bina edilmek durumundadır. Kur'an-ı Kerim'de devlet ve millet işleri ile alakalı geçen ayetlerde genel olarak adalet motifi ön plana çıkarılır ve zıttı olan zulüm kavramına özellikle dikkat çekilerek, bu duruma karşı insanlar sakındırılmaya çalışılır. Zira siyaset ve siyaset ahlakı üzerine ayetlere baktığımızda karşımıza çıkan en kapsayıcı mesajın, siyasi erkin veya yönetimin kibir ve zorbalığa meyletmemesi, daima adaleti sağlamaya çalışması gerektiği üzerinedir.

“Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametinle) ne yeri yarabilir, ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin”³¹¹ ayeti özellikle başta yönetimi elinde bulunduran kişiler olmak üzere bulunduğu müstahkem konum sebebiyle ilgili kişilerden yüce dağları yaratmış gibi böbürlenerek ve kibirlenerek, insanları hakir ve aşağı görerek hareket etmemeleri gerektiğinin altını çizmektedir. İnanların maddi veya manevi bazı payeler kazanarak yükseldikleri bir realitedir, bunun paralelinde nefsin de bundan birtakım hisseler almak isteyeceği mukadder olduğu için, Kur'an özellikle bu işin arifesinde veya hâlihazırda işin başında olanları, nefsinin iğva ve azgınlığına kapılmaması noktasında uyarmaktadır. **“Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini eşeklerin sesleridir”**³¹² ayeti insanın nerede durması ve nasıl hareket etmesi gerektiğini en tepeden en aşağıya kadar bütün kullarını ayrıntılı bir şekilde tarif etmektedir.

Siyasetin en temel vazifesi toplumsal düzeni sağlamak ve kontrol etmek; gerek bireyler gerekse toplum ve devletler arasındaki suhulet ve selametini idamesini ve ikamesini sağlamaktır. Zira bireyler ve toplumlar zaman zaman anlaşmazlığa ve fikir ayrılığına düşebilirler. Bu noktada gücü ve siyaseti elinde bulunduran kişiler gerekli müdahalede bulunmalı ve yeryüzünü ifsat edecek her türlü eylemi bertaraf etmeye çalışmalıdır. **“İnsanların birbirleri arasında gizlice konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, bir iyilik yapmayı veya insanların arasını**

³¹¹ İsra, 17/ 37.

³¹² Lokman, 31/ 17.

düzeltilmeyi teşvik eden kimselerin bu maksatla yaptıkları gizli konuşmalar bundan müstesnadır. Kim bunu Allah rızası için yaparsa, elbette biz ona pek büyük bir mükâfat vereceğiz.”³¹³ Özellikle bu ayette insanların arasını düzeltmenin pek hayırlı bir iş olarak vurgulanmış olması dikkatlerden kaçmamalıdır. Bir başka ayette ise, **“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah’ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever”**³¹⁴ buyrulurken meydana gelen her türlü kavga ve kargaşa anında ilk yapılması gereken şeyin önce suhuleti yani barışı sağlamak olduğu, daha sonra bu durumun korunması adına adaletle hareket etmek ve özellikle zulüm sayılacak her türlü adımdan özenle kaçınılması gerektiği hatırlatılmaktadır.

Allah Teala ayetlerde adalet kavramına özellikle çok vurgu yapmaktadır. Bugün özellikle İslam âleminde, sosyal yaşamdan kamu mallarının halka eşit ve dengeli dağıtımına kadar birçok adaletsizlikler görülmektedir. Bu gidişat çoğu zaman siyasi tikanmalara, bazen sosyal patlamalara ve genelde de kanlı iç hesaplaşmalara zemin hazırlamaktadır. İşte bu nedenle Kur’an her iş ve icraatta adalet kavramına dikkatleri çekmekte ve özellikle bu kurumun korunması adına devleti yönetenlere ciddi ikazlarda bulunmaktadır.

“Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun. İster zengin olsunlar, ister fakir olsunlar; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp kişisel menfaatlerinize uymayın. Eğer dilinizi eğip büker ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberi olmandır.”³¹⁵ İster menfaat ister yakınlık hissi olsun hiçbir neden karar alıcıyı adaletten ayrı bir karar almaya sürüklememelidir. Hatta ayette buyrulduğu şekliyle tarafgir duygumuz ve durum itibarıyla üstümüzde o an var olan kinimiz dahi adaletsiz davranma noktasında duygu ve düşüncemizi manipüle etmemelidir.

³¹³ Nisa, 4/ 114.

³¹⁴ Hucurat, 49/ 9.

³¹⁵ Nisa, 4/ 135.

“Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın sizi adaletsizliğe sevketmesin! Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”³¹⁶

Kur’an siyasi bir ahlak karinesi olarak hizmetin bütün kamuya herhangi bir fark gözetmeksizin eşit ve adil bir şekilde dağıtılması gerektiğini vurgulamaktadır. Siyaset meslek erbabı, ırk, soy, renk, dil, din, sınıf ayrımı gözetmeksizin toplumda hükmü ve sorumluluğu altında bulunan her tabakaya bir hak ve vazife telakkisiyle hizmetini icra etmelidir. Şüphesiz ayette: **“Göklerin ve yerin yaratılması ile dillerinizin ve renklerinizin ayrı olması, O’nun ayetlerindedir. Şüphesiz bunda, bilenler için gerçekten dersler vardır”³¹⁷** şeklinde buyrulması özellikle siyasi erkin kamuya dair vazife ve hizmeti yerine getirirken Allah’ın bu ayetlerinin farkında olarak hareket etmesi gerektiğini öğütlemektedir. Siyasi meslek erbabı her daim merhametli ve müsamahakâr olmalıdır. Ötekileştirici ve nefret ettirici değil yakınlaştıran ve sevdiren bir siyasi üslubu tercih etmelidir. **“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla istişare et /danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a tevekkül et. Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever”³¹⁸** ayet-i kerimesi bu konuda her türlü ayrıntıya değinmiş ve gerekli noktaları gözler önüne sermiştir.

Toplum içinde birlik ve beraberliğin sağlanması merhamet ve sevgi dilinin her tarafa yayılması ile mümkündür. Devlet, halkının memnuniyeti ve kendisine olan saygı ve sadakati sayesinde yaşamaya devam eder. Bu da toplumu oluşturan bireylerin kendilerini değerli ve itibarlı görmelerini sağlamak için karar alıcı mekanizmanın özellikle ben yaptım oldu üslubundan daha çok toplumla müşavere ederek, onların da isteklerine ve kararlarına kulak kabartmaları, yönetimde onların da söz hakkının olduğunu bu yolla onlara hissettirmelerinden geçer. Zira ayette: **“Yine onların işleri, aralarında danışma iledir”³¹⁹** buyrulması bu konunun özellikle toplum yönetiminde, insanların birbirlerini anlama ve birlik içinde kalmaları noktasında önemli bir argüman

³¹⁶ Maide, 5/ 8.

³¹⁷ Rum, 30/ 22.

³¹⁸ Ali İmran, 3/ 159.

³¹⁹ Şura, 42/ 38.

olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle din ve mezhep adına siyasi erkin herhangi bir baskı ve zorlamaya gitmemesi gerekir. Tarihte bunu deneyen yönetimler olduğu vakidir. Ama bu yöntemin toplum cenahında makes bulup kabullenilmesi normal olarak insan ve toplum fitratına her zaman aykırı olmuş ve genel olarak tepki ile karşılanmıştır. **“Dinde zorlama yoktur”**³²⁰ ve **“... Biz seni onların başına bekçi kılmadık. Sen onlara vekil de değilsin”**³²¹ ayetleri baskı ve cebri tutumlardan sakınmanın lüzumunu ifade ederken, kalpleri kazanmak ve sevdirmek için de başka yöntemlerin bulunması ve çalıştırılması gerektiğini tavsiye etmektedir. Bu noktada bir görüşü benimsetmek için yumuşak bir üslupla hareket ederek gönülleri ve akılları etkileme siyasi metodu daha iyi bir yöntem şekli gibi durmaktadır.

Siyaseti elinde bulunduranlar, atama ve tayin işlerinde ehliyet ve liyakat prensibine uygun hareket etmelidir. Zira ilgili işte yıllarını harcamış, emek vermiş, manen ve ilmen o işe daha fazla layık olan kişilerin haksızca engellenmesi veya ehil kişilerin gerekli uzmanlık alanlarında istihdam edilmemesi hem kaynak israfına, hem de elde bulunan imkân ve kabiliyetin heba olmasına sebep olacaktır. Zira ayet, ehil olanlara işin verilmemesini en büyük zulümlerden biri olarak görmektedir. **“Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah, hakkıyla iştir, hakkıyla görendir”**³²² ayetinde buyrulduğu gibi hüküm ve idareyi elinde bulunduranların atama ve görevlendirme işlerinde özellikle ehliyet ve liyakate dikkat ederek bu tasarruflarını kullanmaları tavsiye edilmektedir.

Bugün özellikle İslam âlemindeki parçalanmışlık ve bölünmüşlük çok acı reçetelerin çıkmasına sebep olmaktadır. Gerek yönetim, gerekse toplumdaki bozukluklar bir araya gelinememesine zemin hazırlamakta, İslam devletlerinin ortak bir tavır almasına engel bir sebep teşkil etmekte ve düşmanın çok rahat bir şekilde İslam coğrafyalarında operasyon yapmasına fırsat vermektedir. Kitabımız her ne olursa olsun devlet ve toplum için birlik ve beraberliği, dirlik ve düzeni emrederken aksi durumların zafiyete ve gücün elden gitmesine sebep olacağını ifade etmektedir.

³²⁰ Bakara, 2/ 256.

³²¹ Enam, 6/ 107.

³²² Nisa, 4/ 58.

“Hep birlikte Allah’ın ipine (Kuran’a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz.”³²³

“Allah’a ve Resûlüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elinizden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”³²⁴ O münasebetle toplumu ve siyaseti yönetenlerin bu dirlik ve düzeni sağlama ve korumada ilk ve en önemli mevkiyi işgal ettiklerinin farkında olmaları gerekmektedir. Siyasi meslek erbabı, bozulan düzeni tekrar sağlayan, toplum içinde var olan fitne ve fesadı sona erdiren, olabilecek her türlü provokasyon ve ifsat hareketine önceden tedbir alarak engelleyebilen bir donanım ve ferasete sahip olmalıdır.

Siyaset mesleği makam ve finans ayağı ile en şiddetli imtihanlardan geçen meslek çeşitlerinden biridir. Bu meslekte para ve finans ayağı ile ilişki kurarken, sizi bağlayacak ve size doğruyu telkin edecek vazgeçilmez prensiplere sahip olmanız gerekmektedir. Zira prensip olmadığı takdirde her türlü yanlış yollara sapmak ve bunu daha sonra doğru olarak kanıksamak gibi bir tehlike doğmaya başlayabilmektedir. Kur’an-ı Kerim devlet ve siyaset işlerinde özellikle rüşvet, iltimas, torpil ve haksız kazanç olabilecek her türlü tasarrufu yasaklamış ve bunları yıkıcı günahlar kategorisinde saymıştır. İlgili ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

“Birbirinizin mallarını haksızca yemeyin ve bile bile insanların mallarından bir kısmını haram yollarla yemek için onları hâkimlere vermeyin.”³²⁵

“Ölçüyü tam tutun ve eksiltenden olmayın. Doğru teraziler ile tartın. İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde fitne yaparak karışıklık çıkarmayın.”³²⁶

Kur’an-ı Kerim, parayla ilgili tasarruflarda özellikle parayı elinde bulunduran ve onu yönetenleri her türlü hukuksuz işlerden sakındırmakla beraber, bu para ve zenginliğin toplumda belirli klikler ve zümreler arasında deveren eden bir devlet

³²³ Ali İmran, 3/ 103.

³²⁴ Enfal, 8/ 46.

³²⁵ Bakara, 2/ 188.

³²⁶ Şuara, 26/ 181-183.

olmasını da şiddetle yasaklamaktadır. **“Bu hatırlatma, malların içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaması içindir. Peygamber size ne verdiyse onu alınız, size neyi yasakladıysa ondan da sakınınız. Allah'a karşı saygılı olunuz, çünkü Allah'ın azabı çetindir”**³²⁷ ayeti bütün nimet ve devletin kullardan sadece bir bölümünü ihya ederken toplumun diğer bölümlerinin bundan mahrum bırakılmasını ciddi bir hak gaspı veya hesap konusu yapmakta ve ilgili kişilerin bunun hesabından kaçamayacağını beyan buyurmaktadır.

Allah Teala devlet ve millet işlerinde iktisat ve itidal ile hareket edilmesini emir buyurmuştur. Elde olan az veya çok ne varsa sınırsızca ve özgürce saçıp savurmanın sahip olunan kaynakları tüketeceğini, kişiyi sonra ciddi borca düşüreceğini ve bunun sonucunda da pek tabii kendini kınayan bir ruh haliyle tükenip iflas edeceğini ifade buyurmaktadır.

“Onlar, harcadıkları zaman, ne israf ederler, ne kısırlar; (harcamaları,) ikisi arasında orta bir yoldur.”³²⁸

“Ellerini boynuna dolayıp cimrilik etme. Tamamen açıp da, saçıp savurma. Yoksa ihtiyaç içinde kalarak (kendini) kınayarak oturup kalırsın.”³²⁹

Sonuç olarak Allah Teala yönetici ve siyaset erbabına adaletten, haktan, hukuktan ayrılmamalarını, zulme bulaşmamalarını, para ve finans konusunda haddi aşmamalarını ve kimseyi kayırmamalarını emir buyurmaktadır. Adil kalmayı başaran, görevini layıkıyla yerine getiren devlet yöneticilerinin işinin kolay olmaması ve imtihanlarının sert geçmesinden dolayıdır ki, Peygamberimiz'in hadisinde buyurduğu gibi, hiçbir gölgenin bulunmadığı mahşer alanında arşın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıftan birisinin de adil ve hakkaniyetli olan devlet yöneticisinin olduğu hatırlatılmaktadır.³³⁰

Allah Teala iyi yönetimlerin ve iyi yöneticilerin tebaanın haline, fikrine ve yaşantısına paralellik arz edeceğini beyan buyurmaktadır.³³¹ Siz iyi olun ki sizi yönetecekler de iyi olsun mesajını vermektedir. Zira sizi yönetecekler de sizin aranızda yetişip gelişmekte ve sizin ahlak dünyanız ile beslenmektedir. O halde yönetim ve

³²⁷ Haşr, 59/ 7.

³²⁸ Furkan, 25/ 67.

³²⁹ İsrâ, 17/ 29.

³³⁰ Buhari, “Ezan”, 36; Müslim, “Zekât”, 91; Tirmizî, “Zühd”, 53.

³³¹ Rad, 13/ 11.

yöneticilerimizden razı değilsek önce durup kendi halimize ve durumumuza bakmamız gerekmektedir, der. Ayet-i kerimede, **“Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder”**³³² diye buyrulurken toplumun kendindeki iyi haslet ve özellikleri değiştirmedikçe onların üzerindeki yönetim ve nimetin de olumsuz anlamda değişmeyeceği şöyle hatırlatılmaktadır: **“Şüphesiz ki, bir toplum kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.”**³³³

“Bir toplum kendilerinde olanı değiştirmedikçe, Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³³⁴

Dolayısıyla siyasi meslek erbabı ve onların yönetimi altındaki halkın, adaleti, merhameti, Allah'ın kanun ve nizamına uymanın önemini akıllarından asla çıkarmamaları gerekmektedir. Zira Rabbimizin bizi çağırdığı şeylerin tümünde bizim için hayat vardır. Bizi engellediği ve yasakladığı şeylerde de bizim için hem dünyada hem de ahirette nice olumsuzluk ve musibetler bulunmaktadır. Muhakkak ki Allah her şeyin içyüzünü ve olayların hikmetini daha iyi bilmektedir.

4.2.6. Kur'an'a Göre Medya (Basın ve Yayın) Meslek Ahlakı

Medya, bütün dünyada gücünü ispatlamış, yasama, yargı ve yürütmeden sonra adeta dördüncü büyük güç haline gelmiştir. Bu güç, istediği şekilde algı yönetmeyi, kitleleri manipüle etmeyi, istediği kanaati oluşturma noktasında sosyolojiyi ciddi manada etkileme yeteneğine sahiptir. Medya dendiği zaman kitle iletişim araçları olarak bilinen tv, radyo, gazete ve internet medyası vs. sayılabilecek birçok enstrümanı içine alan dev bir sektörden bahsediyoruz. Bugün medya sektörü ciddi manada büyük bir endüstrisi olan ve devasa reklam gelirlerinin döndüğü büyük bir pastaya hâkim konumdadır. Para ve maddiyatın güçlü bir motivasyon olarak kabul gördüğü bu sektörde maalesef mesleki ahlakın yeteri kadar rağbet gördüğü söylenemez.³³⁵

Özellikle toplumu faydalı ve sahih bilgilerle aydınlatması gereken bu meslek kolunun günümüzde bu işleyişini etik kurallara uygun bir şekilde yerine getirdiği

³³² Şura, 42/ 30.

³³³ Rad, 13/ 11.

³³⁴ Enfal, 8/ 53.

³³⁵ Aktan, a.g.m, s. 165.

meselesi oldukça tartışmalıdır. Topluma haber verme, toplumu aydınlatma ve toplumu eğitme noktasında ciddi bir mevkiyi işgal eden bu sektörün, kuruluşundan beri çoğu zaman bir yanıltma veya algı operasyon merkezi gibi çalıştığı bilinmektedir.³³⁶ Kur'an-ı Kerim, özellikle habercilik ve bilgi taşıma noktasında çağlar öncesinden gerekli ve önemli mesajlar vererek bu sektörün ahlak kurallarını tayin ve tespit etmiştir. Hucurat Suresi'nde:

“Ey iman edenler! Eğer doğruluğu hakkında bilgi sahibi olmadığınız biri size bir haberle gelirse, o haberin doğru olup olmadığını iyice araştırın, sonra bilmeden bir topluluğa kötülükte bulunursunuz da yaptığınıza pişman olursunuz.”³³⁷ diye buyrulurken, doğruluğu tesbit olunmamış herhangi bir enformasyon kanalından gelen birtakım bilgi ve haberlere karşı uyanık olunması ve gerekli araştırmanın yapılması öğütlenmektedir. Zira insanların ve düşüncelerin karıştığı bu zamanda kimin hangi akla hizmet ederek iş yaptığını kestirmek zorlaşmış durumdadır.

Medya ve basın özgürlüğü esastır. Ama her özgürlüğün de bir sınırı vardır. Bu sınırlar, mesela medyanın yalan ve iftira sayılabilecek haber ve yayınlar yapmamasıdır. Kişi onur ve şerefini tahkir edici yayın ve haberlerden uzak durmasıdır. Ayrıca halkın belirli bir kısmını diğerine düşman edecek yayınlar yapmaktan kaçınılmalı veya bir kısmının inandığı ilke ve inançlarla alay edici bir yayın çizgisi izlememelidir. Elinde bir kanıt veya delil olmadan yalan ve iftira sayılabilecek haberlerle, algı haberciliği yapmamalıdır.³³⁸ Gençlerin ve ailelerin manevi ve kültürel hayatına uygun olmayan yayınları yapmak için özellikle gayret göstermemelidir. Tek gerçek olarak parayı görüp, onun gücüne ve hürmetine istinaden taraflı ve manipülatif haberlerle toplumun algı ve ayarlarını istediği şekilde saptırmamalıdır. Dini, ahlaki, milli ve manevi duygulara zarar verecek her türlü hayâsız, pornografik ve müstehcen sayılabilecek yayın politikalarından uzak durmayı prensip haline getirmelidir.³³⁹

Kur'an'da, yalan, yanlış ve provokatif bir üslubu benimseyerek haber yayan veya yeryüzünü ifsat etmeye çalışan kimselerin özellikle devlet gücünü elinde tutan yetkililerce alan ve yetkilerinin ellerinden alınması noktasında yaptıkları bu kötü işlerin

³³⁶ Bedriye Işık Özkaya, “Medya Etiği Kuramsal Yaklaşımlar”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Istanbul University Faculty Of Communication Journal*, 2012, s. 124-125.

³³⁷ Hucurat, 49/ 8.

³³⁸ Melda Şimşek, "Medya Etiği", *Marmara İletişim Dergisi*, 11/11 (Nisan 2014), s. 298.

³³⁹ Aktan, a.g.m, s. 166-167.

engellenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Zira toplumda bir hastalık gibi devamlı fitne ve fesat yayan, haber getirip götürün ve toplum huzurunu kaçıranlara karşı Yüce Allah'ın, peygamberine şu şekilde bir genel yetki verdiğini görmekteyiz.

“Andolsun eğer, münafıklar, kalplerinde hastalık olanlar ve şehirde kötü haberler yayanlar (yaptıklarından) vazgeçmezlerse seni üzerlerine musallat ederiz. Sonra orada senin yanında ancak az bir süre kalabilirler.”³⁴⁰ Ayet-i kerime yalan ve yanlış bilginin özellikle art niyetli bir şekilde toplumda yayılması için çalışan bu kişiler için çok sert tedbirler alınması noktasında karar alıcı konumunda olanlara güçlü yetkiler vermekte, gerekirse onlarla savaşılması gerektiğini emir buyurmaktadır.

Kur'an-ı Kerim herkesten her bilginin alınmamasını, özellikle önemli ve hayati konularda bir haber alınmak isteniyorsa onun sıhhatli kaynaklardan iyice araştırılmasını ve özellikle o işin bilenine yani ehline müracaat edilmesini tavsiye etmektedir. **“Eğer bilmiyorsanız, ehline (bilenlere) sorun”**³⁴¹ ayet-i kerimesi, her konuda olduğu gibi bilgi ve enformasyon konusunda da sıhhatli bilgi ve haberlere ulaşmak için işin ehline müracaat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Bugün özellikle şerrin ve kötülüğün yayılmasına hizmet eden bir yapıya dönüşmüş olan bir kısım medya, adeta işini ve mesleğini bazı çıkar grupları için kullanır hale gelmiştir. Herhangi bir etiği ve yasası olmadan sadece kirli hedefine odaklanmış bir ruh haliyle, kendine verilen görevin iyi veya kötü olduğuna bakmadan bir an önce onu yapıp etme derdine düşmüştür.³⁴² Hatta bir kısım medya, sürekli gerginliği ve çatışmayı isteyen bir yayın politikasını benimsemektedir. O gün ülkede olağanüstü bir şey olmasa da onlar kendilerinden bir olay çıkartıp yine toplumda sansasyon yaratacak haberler ve yayımlar peşinde olmayı benimsemişlerdir. Adeta kaostan ve kötülükten beslenmek olan bu ruh halini ayet-i kerime şu ifadelerle reddetmektedir.

“Ne vakit savaş için bir ateş yakmak isteseler Allah onu söndürdü. Ancak yine buna rağmen onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşup durmaktadırlar. Biliniz

³⁴⁰ Ahzab, 33/ 60.

³⁴¹ Nahl, 16/ 43.

³⁴² Fatih Erken, Erkan Yüksel, Mehmet Emir Yıldız, "Medyada Medya İmajı Üzerine Bir Analiz", *İnif E - Dergi* 2 / 1 (Mayıs 2017), s. 13.

ki, Allah bozguncuları sevmez.”³⁴³ Yine aynı anlama gelecek ve konuyu destekler mahiyette bir başka ayet-i kerimede ise:

“Bu gibileri, işbaşına geçti mi, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekonomik ve sosyal düzeni bozmaya çalışırlar. Ama Allah bozgunculuğu sevmez.”³⁴⁴

Görüldüğü gibi ayet-i kerimelerde, toplum içinde devamlı fitneyi ve bozgunculuğu hedefleyen tiplerin olduğunu, bunların bu hastalıklı ruh haliyle devamlı bir şekilde bu kaostan ve kargaşadan nemalandığını, bunların bir şekilde önüne geçilmediği takdirde onulmaz nice yaralara sebebiyet vereceği belirtilmektedir.

Medya meslek ahlakının güç ve paranın etkisiyle önemli ölçüde bozulduğu bir gerçektir. Zira işin içinde bulunan meslek erbabı da bu eleştiriyi kendilerince yapmaktadırlar.³⁴⁵ Sorunları görüp cevapları aramamak olmaz. Bu minval üzere medyanın ahlakını, kalitesini ve ilkelerini kazanma ve onları devam ettirme noktasında neler yapılabilir, birkaç noktayla konuyu özetleyelim.

- Öncelikle temelden baz alırsak ilk olarak, medya, reklam ve yayıncılık ahlak yasaları oluşturulmalı, denetimi ve cezai müeyyideleri ciddi şekilde arttırılmalıdır.
- Devlet ve bağımsız bazı organlar aracılığıyla bu kurumlar devamlı bir şekilde denetlenmeli ve bir boşluğun oluşmasına fırsat verilmemelidir.
- Kurallara uyan ve örnek yayın anlayışıyla hareket edenleri ödüllendirip onore etmeli, bunun aksine bir tutum benimseyenleri de gerekli şekillerde cezalandırarak, medya ahlakının ve yasalarının korunmasına çalışılmalıdır.
- Medya ahlakının iyileşmesi ve ideal çizgide kalması adına devamlı şekilde hizmet içi eğitimler verilmeli, bu noktada eğitim veren kurumların açılmasına destek olunmalıdır.
- Halkın medya ve işleyişi hakkında bilgilendirilmesi, eleştirel kültür, sürece etki etme ve sahaya müdahil olma noktasında ilgileri ve dikkatleri çekilmelidir.

³⁴³ Maide, 5/64.

³⁴⁴ Bakara, 2/ 205.

³⁴⁵ Erken, a.g.m. s. 12-13.

- Medya, internet, basın ve yayın noktasında özellikle yetişen yeni nesle gerekli ve yeterli bilgiler aktarılmalı, bilinçli bir okuyucu ve bilinçli bir izleyici nasıl olunur gibi sorulara cevap almaları sağlanmalıdır.³⁴⁶

Sonuç olarak bir harekât ve operasyon merkezine dönüştürülüp adeta bir savaş makinesi gibi iş gördürülebilecek olan bu yapının güçlü bir şekilde denetlenmesi, takip edilmesi ve eğitilmesi gereklidir. Tabii ki medya ve basın özgürlüğü esas kabul edilmeli ama bu özgürlüğü başkasının manevi dünyasına, kişiliğine, fikrine ve mesleğine bir operasyon aracı olarak kullanılmasına da müsaade edilmemelidir.

³⁴⁶ Aktan, a.g.m., s. 167-168.

SONUÇ

Meslek denilince akla gelen ilk şey, pek tabii ki kişinin dünyalık geçimini sağlamak ve bedeni gücünü kullanmak için yapmak durumunda olduğu profesyonel işi veya çalışma hayatı anlaşılır. İnsanlık tarihi boyunca meslek ve iş hayatı hep olmuştur. Meslek türleri, meslek ihtiyaçları zamana göre farklılık arz etse de insan hayatındaki merkezi konumu hiçbir zaman kaybolmamıştır. Zira insan, çalışmak, emek vermek, hem bedeni ihtiyaçlarını, hem de manevi doygunluğunu elde etmek için mesleklere ihtiyacı bulunmaktadır.

Bir toplum için meslek ve meslekleşme olgusu çok önemli bir müessesedir. Zira daha dünyaya gözünü açar açmaz insanın kulağına ne olması gerektiği fısıldanır. Kişinin iyi bir insan, saygın bir meslek sahibi olması adına aile ve çevresi her yaş döneminde ona güçlü bir motivasyon uygular. Sonuç olarak aklı başında ve sorumluluk sahibi her bir fert hem kendisine hem de topluma katkı sunmak adına bir mesleğe yönelir ve bu şekilde hayata, kültüre ve topluma katkı sağlar.

Toplum hayatında meslekler kadar mesleki ahlak ve mesleki ahlak eğitimi de ihtiyaç vardır. Zira bir şeyin eğitimi ve ahlakı kendisi kadar önem arz etmektedir. Bu, insan için de, hayatını kazandığı meslek hayatı için de böyledir. Geçmiş zamanlarda toplumlar ve devletler bunu bir şekilde yapmışlar, iş hayatını düzene koyacak ahlaki kuralları, eğitim şekillerini ve denetim müesseselerini ihdas etmişlerdir. Zira toplumsal yapıyı ve meslek hayatını bu kadar yakından ilgilendiren bir ihtiyacı görmezden gelmek, üzerinde düşünmemek asla uygun olmazdı. Bu münasebetle her işin bir mutfağı vardır, o mutfağın bir ustası ve o ustanın hem mesleki formasyonu kazandıracak bir tecrübesi hem de gerek yazılı gerek yazılı olmayan mesleki ahlak kuralları bulunmaktadır. Usta bir taraftan işin inceliklerini öğretip deneyimlerken öbür taraftan iş ve meslek ahlakı noktasında gerek örneklik teşkil ederek gerekse hatırlatarak mesleği devam ettirecek olan yeni jenerasyona bayraktarlık yapmaktadır.

İnsan, yapısı gereği kurallara bağlı kalarak yaşaması gereken bir canlıdır. Zira kendisini bağlayan veya yöneten prensipleri, ilkeleri ve ahlaki normları olmayan insanlar hem kendi hayatlarında, hem de mensubu olduğu toplum içerisinde düzenli ve dengeli bir hayatı yaşayamazlar. Bugün doğu ve batı toplumlarında inanç ve paradigmlar farklı olsa da, insanların mesleki hayat içerisinde uyması ve bağlı kalması

gereken kuralların olması gerektiği anlayışı ortaktır. Bu mesleki ahlak kuralları, sert veya hafif, önemli veya tavsiye niteliğinde dahi olsa vardır ve olması gerekmektedir. Meslekleri tek tek ele alarak ayrı ayrı mesleki ahlak kuralları tanımlayamayız, bunu ilgili meslek birlikleri kendi aralarında belirleyebilirler. Bizim burada yapmak istediğimiz, bütün meslek gruplarını temelde bağlayacak olan evrensel ve kapsayıcı prensip ve ilkelerdir. Mesela buradaki temel hedefimiz, işinde doğruluk, dürüstlük, kalite, samimiyet, insana ve doğaya saygının kurumsallaştığı bir ahlak tabanını oluşturmak; bunun yanısıra sahtekârlıktan, aldatmaktan, ihanetten, yalandan ve suiistimalden kaçınan bir ruh yapısını piyasaya hâkim kılacak bir standardı yakalamaya çalışmaktır. Esas gaye, devirler, zamanlar, mesleki anlayışlar değişse de insana ve hayata karşı sorumluluğunun bilincinde kalabilmeyi başarabilen bir insan ve piyasa modelinin oluşmasını sağlamaktır. Bu da hiç şüphesiz insana vicdan kazandıran, onu ahlaken olgunlaştıran, nefsiyle bile baş başa kaldığı durumlarda doğru işi yapma noktasında onu motive edecek olan dini ve manevi ahlakın, toplum ve meslek hayatına hâkim kılınmasından geçmektedir. Zira başta Kur'an olmak üzere dini referanslar, insanın şerefine, haysiyetine, hayatının taşıdığı kutsiyete atıf yapmaktadırlar. Kur'an, merkezine insanın onurunu, taşıdığı canın izzetini almayan bütün yapıları deyim yerindeyse reddetmekte ve bunları yeryüzünün selameti için tehdit unsuru olarak değerlendirmektedir. Zira bir ahlaki kuralı, insana dair bir ihtiramı olmayan, sonucundan dolayı hesap vereceği endişesi taşımadan her türlü ahlaksız işi yapan bir insan türünün, insanlığın kötülüğü için neler yapabileceği yakın ve uzak dünya tarihinde onlarca örneğiyle birlikte müşahede edilebilir. Mesela büyük Marmara depreminde deniz kumuyla çürük zeminlere yapılan sıfır binaların yıkılması, mesleki ahlakını para ve daha fazla para temeline oturtmuş müteahhidin aslında burada canını kaybeden insanlara karşı hiçbir vicdani sorumluluk hissetmediğini göstermiştir. Devletimizin yakın zamanda yaşadığı ekonomik buhran ve saldırılar karşısında milli duruş göstermesi gereken çoğu iş dünyası ve ticaret meslek erbabının bu süreçte mantalitesini para ve daha fazla paradan yana tavır koyarak, devletine ve milletine sırtını dönüp, bu süreçte ahlaken almaları gereken pozisyonu almamaları, meslekleriyle ilgili ciddi bir mesleki ahlak formasyonlarının olmadığını gösterdi. Artan fazla ürünü insanlara dağıtıp onları faydalandırmak yerine çöpe ve denize döken hal esnafı, hastasına para olarak bakan sağlık çalışanı, ilmi sadece para ve makam aracı gören bilim çalışanı, kendine emanet verilen görevi istikbali için çeşitli kimselere iş kovalama aracı olarak gören bürokrat ve

siyasetçi de yine temel ve lokal olarak mesleki ahlak eğitiminin taliminde ve hususiyetinin gerekliliği noktasında gafil davranmış bulunmaktadırlar. Mesleki ahlak eğitiminin çok küçük yaşlardan itibaren verilip kazandırılmadığı durumlarda ve özellikle müslümanların meslek hayatlarına Kur'an ikliminin hayat kokan ilahi prensiplerinin hâkim kılınmadığı bir dünyada her daim sahtekârlığı, aldatmayı, ayak oyunlarını, hırsızlığı, arsızlığı ve insan hayatına karşı hücum eden her türlü ihaneti daha konuşmaya devam edeceğiz demektir. İnsanların sağlıklarının, inançlarının, onur ve şereflerinin her şeyden daha değerli olduğunu belletmediğimiz bir mesleki ahlak eğitimi, yarınlara daha umut verici bir şekilde bakmamızı engelleyici bir yapı olarak önümüzde durmaya devam edecektir.

Çalışmamızda genel anlamda mesleki ahlak eğitiminin önemini ve Kur'an-ı Kerim'in bu mevzudaki emir ve tavsiyelerini ifade etmeye gayret edilmiştir. Daha sonra bazı meslek kolları üzerinden durumu biraz daha somutlaştırarak, yer yer sorunları dile getirerek ve yer yer çözüm önerileri sunarak konu izah edilmeye çalışılmıştır. Burada belirtmekte fayda var ki temel anlamda bütün meslek kollarının ahlaki duruşları birbiriyle yakın ilişki içerisinde. Zira hepsi, bir arada iş yapmak zorunda olan ve birbirleriyle var olan, birbirlerini destekleyen meslek kollarıdır. Bu mevzuda bir meslek kolundaki kokuşmuşluk veya çürüme, sadece o meslek kolunu değil diğer meslek kollarını da etkileyecek ve onların da bozulmasına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla mesleki ahlak, sadece bir mesleğe veya bir kuruma ait değil bu hayatın içine dâhil olan her bir emek sahibine gerekli bir mecburiyettir. Burada mesleki ahlakın korunması tek başına bu mesleğin erbabına veya vicdanına bırakılmamalı, devlet ve toplum da bu konuda gerek yapıcı eleştiri ile gerekse hukuki anlamda yaptırım gücü yüksek ve caydırıcı olan tecziye kuralları ihdas ederek denetim ve kontrol vazifesini en üst düzeyde yerine getirmek durumundadır. Zira inanç bazı zamanlar zafiyete uğrar ve kişiyi yanlış kararlar vermek durumunda bırakabilir. Ama cezası caydırıcı olan hukuk kuralları, bu zafiyet anında kişinin yanlış karar vermesini önleyebilmekte, ona doğru kararı verme noktasında güçlü bir motivasyon sağlayabilmektedir. O yüzden mesleği ve toplumu korumak ve mesleki çürümenin önüne geçmek adına başta dini temele bağlı güçlü bir ahlaki zemin oluşturmak ve onun üzerine yine sağlam ve kontrol gücü yüksek bir hukuki düzeni oturtmayı başarmak durumundayız. Bu hukuki düzen de tek başına yeterli olmayıp yaptırım gücü ve caydırıcılığının en üst düzeyde kalmasını sağlamak

için devletin teftiş ve denetim gücünü de etkin çalıştırması; yani hukuku herkesi ve her kesimi içine alacak şekilde daima çalışır durumda hazır kılması gerekmektedir.

Mesleki ahlak eğitiminin önemi ve hayatiyeti, ancak güçlü bir dayanışma ve şuurlu bir birliktelikle korunabilir. Bu sebeple de özellikle toplumda özgül ağırlığı ve etki gücü yüksek olan siyaset, hukuk, eğitim, diyanet ve medya gücüne ve özellikle bu güçlerin bu konuda etkin bir güç birliğine ihtiyacı vardır. Yine bu kurumları motive edecek ve onlara sorumluluklarını hatırlatacak olan sivil toplum kuruluşlarının bu konuda kamuoyunu yönetme ve bilgilendirme noktasında önemli bir mevkiyi işgal ettiklerini belirtmekte fayda vardır. Mesleki, kültürel ve sosyoekonomik anlamda ileri gitmiş çağdaş topluluklarda sivil toplum kurumunun siyaset kadar güçlü olduğu ve siyaset başta olmak üzere bütün meslek kuruluşları üzerinde kuvvetli bir yaptırım gücünün olduğunu ifade etmek gerekir. Bu da, doğal olarak sivil toplum kuvvetine sorunların çözümünde doğrudan inisiyatif alabilme ve çözümün bir parçası olabilme adına çok etkin ve çok stratejik bir üstünlük vermektedir.

Sonuç olarak, mesleki ahlak eğitiminin kazandırılması ve bu ahlakın devam ettirilmesi noktasında Kur'an-ı Kerim' den alınması gereken çok fazla ders ve mesaj bulunmaktadır. İşte bu Kur'ani ahlak ile bilinç ve inanç temeli atılan nesle yine onun perspektifi doğrultusunda bir mesleki hayat profili çizmek gerekmektedir. Daha sonra Kur'an'ın çizdiği bu temel düsturlar üzerine kurumlar ve toplumlar da kendi üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye gayret gösterecek, böylece kısa bir süreliğine gelmiş bulunduğumuz bu dünya hayatını hepimiz ve herkes için daha yaşanılabilir kılma noktasında elimizden gelen yapılmış ve bütünü kıymetli bir parçası olma başarısı elde edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKDAĞ Mustafa, *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi*, (2.b), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- ANADOL Cemal, *Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara: KBY, 2001.
- ARSLAN Mahmut, *İş Ve Meslek Ahlakı Dünya ve Türkiye Örnekleri*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.
- AYDIN Muhammed Şevki, *Eğitim Ahlakı*, Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- AYDIN M. Zeki, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, İstanbul: 2005.
- BARUT Basri, *Vekâlet Kuramı Perspektifinden Kayırmacılık*, TİDSAD Yay, 2015.
- BAŞARAN İbrahim Ethem, *Eğitime Giriş*, Ankara: Bimaş Matbaacılık, 1978.
- BAŞBUĞ Aydın, *İş ve Maneviyat-Çalışma Ahlakı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Binyıl Yayınları, 2012.
- BOZKURT Veysel, *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Bursa: Alesta Yayınları, 2000.
- CANAN İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2015.
- ÇAĞATAY Neşet, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik*, 2.b, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1981.
- ÇAĞRICI Mustafa, *Ana hatlarıyla İslâm Ahlakı*, İstanbul: Ensar Neşr., 1991.
- ÇELİK Bülent, *Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu*, TAD, 2004.
- DEMİRCİ Mustafa, *İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri*, İstanbul: İstem Dergisi Yay., 2003.
- DEMİRCİ Sabri, *Hucurat Suresi Işığında Sosyal Hayatın Ahlaki Prensipleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- DOĞAN Hulusi, *Ahîlik ve Örtülü Bilgi*, Ankara: Ekin Kitabevi, 2006.
- EKİNCİ Yusuf, *Ahîlik*, Ankara: Sistem Ofset, 1991.
- EL-ACLÛNÎ İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ'* (nşr. Ahmed el-Kalâş), Beyrut: 1985.

- EL-BEYHAKÎ Ahmed b. Hüseyin, *Şu'abü'l-îmân* (nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl),
Beyrut: 1410/1990.
- EL-ISFEHÂNÎ Ebü'l- Kâsım er-Râgıb, *Mufredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Beyrut: 1412.
- EL-MÜNÂVÎ Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tacülarifin b. Ali, *Feyzu'l-Kadîr*,
Beyrut: 1432.
- ERDEM Hüsamettin, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, Konya: 2006.
- ERTÜRK Selahaddin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Meteksan Yay, 1994.
- ERZURUMÎ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, İstanbul: Bedir Yayınları, 1999.
- Es-SEHÂVÎ Şemseddin, *el-Makâşidü'l-ḥasene* (nşr. A. Muhammed Sıddîk),
Beyrut: 1987.
- ESKİCİOĞLU Osman, *İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımı*, Atatürk Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Yayınları, 1979.
- ET-TABİB Hişam, *İslam Davetçilerine Eğitim Rehberi*, (çev. Kamil Yiğit),
İstanbul: Beka Yayınları, 2012.
- ET-TABERÎ Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi (Tarih
el-Ümem ve'l-Mülûk)*, çev. Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir,
İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- GOODE William, *Topluluk İçinde Topluluk; Meslekler, Meslekler ve Sosyoloji*,
(Derleyen ve Çeviren: Zafer CİRHİNLİOĞLU), Ankara:
Gündoğan Yayınları, 1996.
- GÜLER Zekeriya, *40 Hadiste İş ve Ticaret Ahlakı*, Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- GÜLVAHABOĞLU Adil, *Ahî Evran Veli ve Ahîlik*, Ankara: Memleket Yayınları,
1991.
- GÜNDOĞMUŞ Ali, *Sendikalar, Kitle Örgütleri ve Kitle Mücadelesi*, İstanbul:
Evrensel Basım, 1992.
- GÜRATA Mithat, *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Ankara: Tisa Matbaacılık,
1975.
- İBN FARİS Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu'l Mekâyis fi'l-Luğa*, Beyrut: ts.
- İBNİ HİŞÂM Ebü Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik, *es-Sîre*, (nşr. M. Muhyiddin
Abdülhamîd), Kahire: 1399/1979.

- İBN İSHÂK Ebû Abdillâh Muhammed, *es-Sîre*, (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimeşk: 1396/1976.
- İBN MANZUR Cemalüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 1994.
- İBN SA'D Ebû Abdillâh Muhammed, *eṭ-Ṭabaḳât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut: 1388/1968.
- KARASU Koray, *Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2001.
- KAZANCI Ahmet Lütfi, *Peygamberimizin Hitabeti*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- KAZICI Ziya, *Osmanlılarda İhtisap Müessesesi (Ekonomik, Dini ve Sosyal Hayat)*, İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1987.
- KILIÇBAY Ahmet, *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No: 509, 1985.
- KORAY Meryem, *Sosyal Politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000.
- KUMAŞ M. Salih, *Rızık Ahlakı*, Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- MACİT Yusuf, *İletişimde Model Olarak Hazreti Muhammed*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- ŞANVER Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2.b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2004.
- TURAN Kemal, *Ahilikten Günümüze Meslekî ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 1996.
- ÜLGENER Sabri, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları, 1981.
- YENİÇERİ Celal, *İslâm İktisadının Esasları*, İstanbul: 1980.
- YILMAZ Abdullah, *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, İstanbul: 1997.
- YÜCEKÖK Ahmet, *Türkiye'de Dernek Gelişmeleri*, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1987.

MAKALE VE SEMPOZYUMLAR

- ACAR Abdullah, "İslam ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 /2019, ss. 277-312.
- AKBAŞ Halil Emre, BOZKURT Serdar, YAZICI Kübra, "Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile

- Karşılaştırılması”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2018, (09), ss. 165-202.
- AKTAN Coşkun Can, “Meslek Ahlakının Temelleri Ve Boyutları”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2013; 5(2), ss. 151-164.
- AKTAN Hamza, “Emanet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, Ankara: 1995, ss. 81-83.
- AY Mehmet Emin, “Ailede verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler”, *İslam’da Aile Ve Çocuk Terbiyesi II*, (Ed. Prof. Dr. İbrahim Canan), 2.b., İstanbul: Ensar Neşr., 2005, ss. 361-374
- AYDIN Nevzat, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Ahilik Değerler Sisteminin Temel Referansları”, *Ahilik Uluslararası Sempozyumu ‘Kalite Merkezli Bir Yaşam’ Bildiri Kitabı*, 2011, ss. 125-138.
- BALI Selçuk, CİNEL Mehmet Ozan, “Bir Rekabet Aracı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, *ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, C. II, Sy. 4, 2011, ss. 45-60.
- BARDAKOĞLU Ali, “Ehliyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul: 1989, ss. 533-539.
- BAYRAM Selahattin, “Osmanlı Devlet’inde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, ss. 81-115.
- BAYRAM Mikail, “Bir Eğitim ve Öğretim Ocağı Olarak Ahi Teşkilatı,” *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi-II*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, ss. 139-145.
- ÇAĞRICI Mustafa, “Ahlâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul: 1989, ss.1-9.
- DİKİCİ Recep, “Ahî Evran ve Çağdaşı Bazı Âlim ve Edipler”, *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu I*, Kırşehir, 2005.
- DOĞAN Süleyman, “Uygarlık Merkezli Ahlak Ve Adalet Eğitimi Yaklaşımı”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 3 / 1* (Haziran 2014), ss. 111-126.
- DÜŞÜKCAN Muhammet - BAŞDAŞ Oğuzhan, “Ahilik İlke ve Uygulamalarının Günümüz Kobi’lerine Yansması: Elazığ İli Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi/ 18 / 70* (Nisan 2019), ss. 866-881.
- EKER Gülin Ögüt, “İletişimde Yüklendiği Fonksiyonla Türk Kültürü İçinde Esnaf Dükkânlarındaki Levhalarda Ahilik Gelenekleri”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: KBY, 1999.

- ERARI Ferhat, “Ahîlik ve Ahîlik Kùltürünün İktisadî Hayatımızdaki Anlam ve Önemi” *II. Uluslararası Ahîlik Kùltürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: KBY, 1999.
- ERKEN Fatih, YÜKSEL Erkan, YILDIZ Mehmet Emir, “Medyada “Medya” İmajı Üzerine Bir Analiz”, *İnif E - Dergi 2 / 1* (Mayıs 2017), ss. 6-14.
- ERKEN Veysi, “Ahîlik Teşkilatının Vizyonu”, *II. Uluslararası Ahîlik Kùltürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: 1999.
- ERTEKİN Yücel, “Halkla İlişkiler ve Meslekleşme Olgusu”, *Halkla İlişkiler Sempozyumu*, Ankara: TODAİE Yayınları, 1987, ss. 35-46.
- KABOĞLU İbrahim, “Dernekler Dönemeci”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakùltesi Dergisi*, (9/1983), ss. 87-99.
- KARAKÜTÜK Kasım, ÖZDOĞAN ÖZBAL Ece, “Eğitim Yöneticilerinin Yaşadıkları Sorunlar İle Sorun Çözmede Kullandıkları Teknikler”, *Milli Eğitim Dergisi* 48 / 223 (Ağustos 2019), ss. 33-60.
- KOÇBERBER Seyit, “Dünyada Ve Türkiye’de Denetim Etiği”, Ankara, *Sayıştay Dergisi*, 2008, ss. 65-89.
- KUZGUN Yıldız, “İnsan Hakları Ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakùltesi Dergisi*, 14/1 Ankara, 1981, ss.101-108.
- KAZICI Ziya, “Ahilik”, *DİA*, C. I, İstanbul: 1988, ss. 540-542.
- MARŞAP Akın, “Ahî Evran-ı Veli ve Evrensel İş Etiğinde Yeni Gelişmeler”, *Ahîlik Araştırmaları Dergisi*, GÜAKAM, C. I, sy. 2, 2005, ss. 69-90.
- OCAK Ahmet Yaşar, “Fütüvvet”, *DİA*, C. XIII, İstanbul: 1996, ss. 261-263.
- ÖZAYDIN Murat, “Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı”, *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu II*, Kırşehir: KBY, 2005.
- ÖZKAYA Bedriye Işık, “Medya Etiği, Kuramsal Yaklaşımlar”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakùltesi Dergisi | Istanbul University Faculty Of Communication Journal*, 2012; 0(16), ss. 123-135.
- ÖZKANAN Arzu & ERDEM Ramazan, “Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar, Kavramsal Bir Çerçeve”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 20 (Aralık 2014): 179-206.
- PAMUK Şevket, “Osmanlı’da Loncalar”, *The Grand Bazaar Magazine*, Kapalıçarşı Dergisi, İstanbul, 9/ 2001, II/ 94.
- ŞEKER Mehmet, “Fütüvvetnameler ve Ahîlik”, *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu II*, Kırşehir, 2005, ss. 401-409.

- ŞEN Murat, “Osmanlı Devleti’nde Sosyal Güvenlik”, *Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar*, Kasım, 2002, ss. 18-40.
- ŞENER Gönül, "Türkiye’de Yaşanan Eğitim Sorunlarına Güncel Bir Bakış", *Milli Eğitim Dergisi* 47 / 218 (Mayıs 2018), 187-200.
- ŞİMŞEK Melda, “Medya Etiği”, *Marmara İletişim Dergisi* 11 / 11 (Nisan 2014), ss. 291-310.
- TALAS Cahit, “Çalışma Hakkı ve Türkiye'deki Durum”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 46 / 1, Şubat -2015, ss. 407-421.
- TEKİN Mustafa , “Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik Ve Toplumsal Dinamikleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 / 21 (Ekim 2006), ss. 219-235.
- TOKSARI Ali, “Emanet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul, 1988, ss. 81-83.
- TURGUT Tülay, TEVRÜZ Suna, “Çalışma Amaçları, Meslekler ve Çalışmaya Ayrılan Zaman”, *Başkent Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. III, Sy. 1, 2003, ss. 57-80.
- TÜRCAN Talip, "Şûra", *TDV İslâm Ans.*, C. XXXIX, İstanbul, 1988, ss. 230-235.
- ÜNAL Aylin, “Çalışma Ahlakı Kavramına Kültürel Bir Bakış ve Türkiye’de Çalışma Ahlakı”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart- 2011, ss. 125-145.
- YAVUZYİĞİT Musa Hikmet, “Dernekler Ve Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 50 / 01 (Ocak 1995), ss. 415-439.
- YAZICI Nesimi, “Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35/1, 1996, ss. 155-165.
- YILDIZ Günay, “Kayırmacılık Olgusunun Türk Kamu Yönetimine Yansımaları”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 / 2 (Kasım 2018), ss. 62-76.

DiĞER KAYNAKLAR

(<http://www.rekabet.gov.tr>).

T.C. TİCARET BAKANLIĞI, “Türkiye İsrar Raporu”, Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2018.